

BERTALAN PÉTER: KÉT MALOMKŐ KÖZT ŐRLŐDVE

Értékelés és dokumentumok a Magyar Demokrata Fórum
II. Gazdasági Konferenciájáról

Bertalan Péter

KÉT MALOMKŐ KÖZT ŐRLŐDVE

Értékelés és dokumentumok
a Magyar Demokrata Fórum
II. Gazdasági Konferenciájáról

VERITAS
TÖRTÉNEKUTATÓ INTÉZET ÉS LEVÉLTÁR
MAGYAR NAPLÓ
Budapest, 2022

A kötet megjelenését támogatta

Sorozatszerkesztő
Ujváry Gábor

Szerkesztő
Marinovich Endre

Lektorálta
Marinovich Endre

© Bertalan Péter, 2022
© VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, 2022
© Magyar Napló, 2022

ISBN 978-963-541-055-2

ISSN 2498-4493

TARTALOM

Előszó	7
Bevezető	9
Iparpolitika	
Előadó: dr. Szabó Iván ipari és kereskedelmi miniszter	25
A gazdasági növekedés feltételei	
Előadó: dr. Kádár Béla nemzetközi gazdasági kapcsolatok minisztere	43
Pénzügyek és szociálpolitika	
Előadó: dr. Pongrácz Tibor pénzügyminisztériumi államtitkár	57
Privatizációs stratégia	
Előadó: dr. Szabó Tamás tárcanélküli miniszter	75
A munkanélküliség kihívása	
Előadó: dr. Farkas Gabriella, az MDF alelnöke	97
A mezőgazdaság privatizációja – Új utakon a mezőgazdaság	
Előadó: dr. Bogárdi Zoltán képviselő, az MDF elnökségének tagja	109
Az MDF második gazdasági konferenciájának állásfoglalása	123
Epilógus	125

ELŐSZÓ

Magyarország 1990-ben, a rendszerváltoztatás után először szabadon megválasztott kormányát az ellenzék és a külső szakértők gyakran illették a gazdasági kérdések iránti érzéketlenség, sőt az inkompetencia vádjával. Jelen kötetben található elemzések – amelyekben megszólalnak az akkor kormányzati oldalon lévő személyiségek (miniszterek, államtitkárok, országgyűlési képviselők) – ennek ellenkezőjét bizonyítják.

Az Antall-kormánynak kettős feladatot kellett megoldania. Egyfelől kezelni kellett a zsákutcába futó pártállami gazdaság által örökül hagyott válságot, másfelől pedig hozzá kellett kezdeni a piacgazdasági rendszer kiépítéséhez. Ez azt jelentette, hogy egyidejűleg kellett megvalósítani a gazdasági stabilizációt és a gazdasági rendszerváltoztatást. A stabilizáció igénye behatárolta a gazdaságpolitika mozgásterét (emiatt esetenként óhatatlanul restriktív eszközöket kellett bevetni), ugyanakkor viszont az új viszonyok kiépítése aktív, stimuláló gazdaságpolitikát kívánt.

Hangsúlyozni kell, hogy az örökségnek és az átmenetnek számottevőek voltak a társadalom-lélektani összefüggései is, amelyeket nem szabad figyelmen kívül hagyni. Jelen kötet bevezető tanulmánya ezért is foglalkozik részletesen a demográfiai, az egészségügyi, az életmódbeli megnyomorodás kérdéseivel, és veti fel a köztulajdon, ha tetszik, a más tulajdona iránti érzéketlenséget.

Tényként kell leszögezni, hogy a rendszerváltoztatás hajnalán az új kormány egy súlyosan eladósodott ország vezetését vette át. Ezen a 21 milliárd dolláros terhen kívül jelentős gondot jelentett az is, hogy üres volt a kassza: a Magyar Nemzeti Bank valutatartalékai a minimum, azaz 800 millió dollár alá süllyedtek.

A szocialistának nevezett gazdaság egyik jellemzője volt, hogy egyes területeket tartósan diszpreferált, és az onnan kivont jövedelmek adtak lehetőséget arra, hogy alacsony hatékonysággal, pazarló módon, látványosnak ígérkező, grandiózus célokot kövessenek máshol, illetve fenntartsák a túlméretezett állami és pártbürokráciát. Teljesen elhanyagolták például az infrastruktúra fejlesztését. Az 1990-ben hivatalba lépő kormány botrányosan működő távközlési rendszert és csak szavakban létező környezetvédelmet örökölt.

Ilyen körülmények között ült össze és értékelte a kétéves kormányzati időszakot a Magyar Demokrata Fórum II. Gazdasági Konferenciája 1992 áprilisában Balatonfüreden. Csaknem három évtized múltán is csak azt mondhatjuk, mint a kötet címe is utal rá: két malomkő közt őrlődve.

Budapesten, 2021 novemberében

Marinovich Endre

BEVEZETŐ

MAGYAR SORS, AVAGY A KÁDÁR-KORSZAK KESERŰ ÖRÖKSÉGE

Történelmünk sorsfordulókban gazdag. Ezt a sztereotípiát politikusok, történészek egyaránt szívesen hangoztatják. Sokszor megfélekedtünk arról, hogy a nagyhatásúnak vélt kifejezések mennyire nem feleltek meg a valóság változásainak. A történelem folyamata, fő jellemzője a kontinuitás, s ha erről elfeledkezünk, súlyos tévedés áldozata lehet a legfelkészültebb tudós is. A társadalom, amely alanya, egyszersmind tárgya ennek a folyamatnak, bonyolult rendszer, érzékeny szimbiózis. Erre akkor döbbenünk rá igazán, amikor 1989-ben, a rendszerváltoztatás történelmi napjaiban társadalmunk falanszter-jellege széthullóban volt, de el akartuk hitetni önmagunkkal, hogy a Kádár-korszak falanszterinkubátora jól-rosszul még működik, védett valamennyire. A rendszerváltoztató értelmiség liberális részének véleménye szerint a társadalmi alrendszerekben nem volt igazán nagy baj, a friss levegő, a politikai mozgástér megnövekedése, a szabadság érzete a gazdasági vérkeringést serkenti, életerejét fokozza. A közvélemény a választási lehetőségeket, az alternatívákat latolgatta, s lassan kiderült, hogy a lehetőségek száma kicsi, igazából a „hogyan tovább?” egyszerű hétköznapi kérdésre kellett megkeresni a választ, tudva azt, hogy minden politikai, gazdasági kérdés nemcsak a mát, a holnapot, hanem a holnapután is determinálta.

Közvetlenül merült fel a kérdés, hogy a magyar társadalom reagált-e a környezet, a nagyvilág változásaira, a Kádár-korszakból kilépve volt-e védekező mechanizmus, működött-e az immunrendszere, s ha igen, hogyan?

A társadalom, a nemzet életképességének egyik legszembevetőbb, legegységértelműbb mutatója a demográfiai helyzet. Ennek tendenciái makacs következetességgel jelezték az organikus betegségeket, szemben a gazdaság szférájának egyes mutatóival, amelyek a rendszerváltoztatás előtti hatalmi reflexeknek megfelelően, a mesterséges beavatkozás, manipulációk következményeiként ideig-óráig a kívánt tüneteket mutatták, s alkalmasak voltak önámításra, félrevezetésre. A népesedési folyamatoknak három fontos összetevőjük van, amelyek diagnosztizálásra alkalmasak, s valójában objektív állapotot mutatnak: a termékenység, a halandóság és a népesség szaporodásának és fogyásának hányadosa. Negyedik összetevőként lehet említeni a házasságok és a válások rátáját, de ez már szoros ekvivalenciát mutat a társadalom morális szférájával, kultúrájával, szokásrendjével, ezért specifikusabb a többi összetevővel szemben. Európa országainak születési arányszáma az elmúlt évtizedekben fokozatos visszaesést mutatott. Az ezer lakosra viszonyított nyers születési arányszám

a nyolcvanas évek átlagában évi $13\frac{0}{100}$ volt, ami alig kétharmada az ötvenes években tapasztalt aránynak, és 27%-kal marad el a hatvanas és 13%-kal a hetvenes évektől. Az európai átlaghoz viszonyítva Magyarország az 1980-as években $12,2\frac{0}{100}$ -es arányszámával 8%-os lemaradást mutatott. Az ötvenes években a magyar arány azonos volt az európai átlaggal, a hetvenes években 6%-kal meghaladta azt. A legnagyobb lemaradást a hatvanas években tapasztalhattuk, amikor a magyar $14\frac{0}{100}$ -es arány 23%-kal maradt el a kontinens átlaga mögött. A magyarázat magától értődik. A háború utáni időszak és a Ratkó-korszak¹ egyaránt magyarázza az ötvenes évek magasabb számait, majd következik az 1956-os forradalom és szabadságharc, ezután a Kádár-korszak kétarcú, látszólag puha, de a társadalom mélyrétegeiben gyilkos, nemzetrontó folyamatokat elindító diktatúrája, az 1968-as gazdasági reformokkal. A magas élveszületési arányszámokat a $14\text{--}15\frac{0}{100}$ -es, a közepes arányszámokat a 12,5 és a $13,6\frac{0}{100}$ -es értékhatárok jelentették. Az alacsony arányszámok a $12,0\text{--}12,4\frac{0}{100}$ -es határértékek között mozogtak. Magyarország az alacsony élveszületési arányszámú kategóriába tartozott. E számok mögött bonyolult, komplex gazdasági-társadalmi folyamatok húzódtak meg, ezért csak relatív értéként tekinthetők. Pontosabb képet kapunk akkor, ha a nem- és kormegoszlás eltéréseit kiküszöbölő teljes termékenységi arányokat hasonlítjuk össze. Ez azt fejezi ki, hogy az adott naptári év kor szerinti születési gyakoriságait állandónak feltételezve egy nőnek élete folyamán átlagosan hány gyereke születne. E mutató értéke is állandó visszaesést jelentett Európa átlagában. A termékenység nagyságát még a születési sorszám szerinti átlagok segítségével is mérhetjük, hiszen a születési mozgalom visszaesése elsősorban a későbbi születési sorszámú újszülöttek számának és arányának visszaszorulásával jelentkezik. Ez jól mérhető az átlagos születési sorrend mutatójával, vagy másképpen a három és a további szülöttek arányának változásával. Az 1989–90-es adatok alapján Magyarország 1,9-es átlagával a középcsoportban foglalt helyet, mint pl. Svédország, Portugália, Norvégia, Hollandia és Belgium. Az élveszületési arányt tekintve az alacsony élveszületési arányszámú kategóriába tartozott hazánk.

Érdekes adat még a házasságon kívül születettek száma. Itt a mezőnyt Svédország vezette 52%-kal, Dánia 46%, majd Norvégia követte 36%-kal. Magyarország a 13%-ával a középmezőnyhöz tartozott.

¹ A Ratkó-korszak 1950–1956 között tartott Magyarországon. Ezen időszak hatása máig velünk él. A Ratkó-gyerekek a mai napig befolyásolják a hazai nyugdíjrendszert. Tágabb értelemben Magyarországon 1950–1956 között tartott, névadója Ratkó Anna, aki 1949 és 1953 között volt népjóléti, majd egészségügyi miniszter Magyarországon. A bő fél évtizedes korszak két igen jelentős intézkedés miatt vált hírhedtté. Az egyik az abortusztilalom volt, a másik pedig a gyermektelenségi adó. Nem meglepő, hogy korszak igen neves arról, hogy a két fő korlátozás miatt a természetes szaporodás üteme ezekben az években jelentősen nőtt.

A demográfiai adatok közül a legkeményebbek a halandóságra vonatkoztak. Ezek az adatok mutatták az ország populációjának egészségi állapotát a legtényszerűbben a rendszerváltozás éveiben. A nyers halálozási arány Magyarországon 13,7–13,9‰ között mozgott. Összehasonlításként a világátlag szerint (5 milliárd embert tekintve) a mortalitás évenként az 1980-as évek végén kb. 1%-kal, azaz 10‰-kel apasztotta a népességet. Európában a nyers halálozási arány 10–11‰ körül mozgott. A mi 13,7–13,9‰-es nyers halálozási arányunk nemcsak az európai átlaghoz képest volt magas, az 1960–1964. évi adatainkhoz képest is. Az 1960-as évek első felében a nyers halálozási arány 10–12‰ volt hazánkban. A számítások szerint az arány romlása kb. 73%-ban a népesség öregedésével magyarázható, 27%-ban pedig az a tényleges rosszabbodás oka, hogy főleg a 30 éven felüli populációban lényegesen több embert ragadott el a halál ezer azonos korú emberből, mint az 1960-as évek első felében. Van olyan mutatója is a demográfiának, amely a születéskor várható élettartamot állapítja meg úgy, hogy kiszűri a különböző korstruktúrák torzító hatását. Népességünk születéskor várható átlagos élettartama 1990-ben 69,3 év, ezen belül a férfiaké 65,1, a nőké pedig 73,7 év volt.

Hazánk nemzetközi összehasonlításban a rendszerváltoztatás időszakában gazdaságilag és egészségkultúrában fejlett országok rangsorában a sereghajtók közé tartozott. Elég csupán a születéskor várható élettartam számait az 1989-es évre vonatkozóan régióként áttekinteni:

Észak-Amerika: 73,40 év

Észak-Európa: 72,68 év

Dél-Európa: 72,20 év

Nyugat-Európa: 72,60 év

Kelet-Európa: 67,2 év

Japánt azért érdemes említeni, mert a lakosság 76,2 évnél várható életkorával magasan verte a mezőnyt.²

Ezt a képet még sötétebbre festette az, hogy Magyarországon a 35–54 éves férfiak halandósága kétszerese volt az európai átlagnak, és mintegy három és félszerese a legkedvezőbb helyzetű országokénak, ilyenek közé tartoztak: Hollandia, Görögország, Svédország. Az 55–64 éves férfiak között 60% feletti a halandóság többlete. A nőknél ugyanezen korcsoportokban 75, illetve 66%-os többlet mutatkozott az

² JÓZAN Péter: *Halandóság Magyarországon*. Az 1991. szept. 26–27-én Népesedés és népesedéspolitikai címmel rendezett konferencián elhangzott referátum. Az erről készült kiadvány 342. oldalán található az adatok (Demográfia).

átlaghoz viszonyítva. Megjegyzendő, hogy még Oroszországban, Szlovákiában és Romániában is a hasonló korosztályokban 15–30%-kal alacsonyabb volt a halálozási arányszám, mint nálunk.³ Az okok közismertek: a szív- és érrendszeri betegségek, a daganatos betegségek jelentkeztek a mortalitás legfőbb okozóiként a rendszerváltoztatás előtti években. A legmegrázóbb az a tény, hogy 1990-ben 26 európai országból nálunk a legmagasabb az 1000 lakosra jutó nyers halálozási arány. A halandóságban a drámai fordulat a 70-es évtizedben következett be. Ekkor a magyar arányszám 17, a 80-as években 29%-kal haladta meg az európai átlagot. E tény és az alacsony élveszületési arány következtében a nemzetközi összehasonlítás tükrében Magyarország Európa demográfiai térképén speciális helyet foglalt el. Itt alakult ki jelentősen és tartósan a népesség fogyása, s sajnos egyedül trend- és tendenciaszerűen.

Azért, hogy a kép teljesebb legyen, a házasságkötésekről és válásokról kell néhány adatot közölni. A házasságkötéseket tekintve hazánk változó helyet foglalt el. Száz éve tipikusan a magas házassági arányszám volt a jellemző, ezt a 80-as években a közepes nagyságrend váltotta fel. Magyarország azon hét ország közé tartozott Európában, ahol 20 év alatt több mint 20%-kal esett vissza a házasságkötési arány a rendszerváltoztatás előtti időszakban.⁴

A Nyugathoz való felzárkózás egyik fontos mérőszáma volt a rendszerváltoztatás éveiben a jövedelmi viszonyok jelentős átrendeződése. Sajnos ezen a területen is egy torz struktúrát, egy „összenyomott” bérrendszert örököltünk a Kádár-korszakból, természetesen a 90-es évek elejére a jövedelmi viszonyokat a piac jelentősen átrendezte, és az egyes társadalmi rétegek közötti különbségek tovább nőttek.

„1972-ben a 0–2 évesek 15,2 százaléka, a 3–6 éveseknek 15,3 százaléka, a 60–69 éveseknek 15,1 százaléka, a 70 éveseknek 27,9 százaléka tartozott az alsó jövedelmi decilisbe, 1987-ben ugyanezek az arányok a 0–2 éveseknél 20,7, a 3–6 éveseknél 17, a 60–69 éveseknél 9,8, a 70 éveseknél és idősebbeknél 11,7 százalék. Ezek az adatok érzékeltetik, hogy az utolsó évek nagy jövedelmi átrendeződése elsősorban a fiatal, gyermekes családok számára volt súlyosan hátrányos.”⁵

Míg a szociológusok dolga a statisztikai törvényszerűségek megállapítása és ezek közvetlen kiváltó okainak vizsgálata, a történész számára a nagyobb idő- és térbeli

³ KLINGER András: *Magyarország demográfiai helyzete Európában*. Az 2-es hivatkozási számmal jelölt referátum 38. oldalán található az adatok (Demográfia).

⁴ KLINGER András: *Magyarország demográfiai helyzete Európában*. A fentebb jelzett referátum 20–25. oldalán található az adatok (Demográfia).

⁵ ANDORKA Rudolf: *Társadalompolitika és népességcsökkenés*. A nemzetközi és Népeştudományi Kongresszus 1989. évi 24. ülésén elhangzott tanulmányának bővített változata. Az ülés címe: Demográfiai kérdések a fejlett országokban (Demográfia).

összefüggések feltárása a fontos. A szociológia és fogyasztási struktúra tényei is azt igazolták, hogy Kelet-Közép-Európa „legnyugatibb” országa voltunk.

Egy nemzet, amely átélte a kommunista falanszter-társadalom tragédiáját úgy, hogy természetes fejlődésétől nagyon idegen történelmi-társadalmi tévútra kényszerült közvetlenül a nyugat-európai társadalmi-gazdasági fejlődés szomszédságában, csak tragikus attitűddel válaszolhatott a történelem kihívására. Úgy próbált igazodni a Kádár-korszakban a fejlett nyugati polgári társadalmak életnívójához, hogy ösztönösen pusztította önmagát. Megszakadt a többletmunkában, valamint a 70-es években lassan kibontakozó második és harmadik „árnyékgazdaság” szektoraiban azért, hogy megszerezze magának a polgári lét látszatát biztosító anyagiakat, státuszszimbólumokat. Erre futotta a társadalom erejéből, többre nem. Az önpusztítás lassú és biztos módja volt az egykézés. Két gyermek vállalásához már bátorság kellett, három gyermek eltartása akkora terhet jelentett, amelyekhez az anyagi feltételek hiányoztak. A különböző társadalomátalakítási scenáriók, forgatókönyvek csak a politikai felépítmény átalakításának variációt festették fel.

A mélytudat, az ösztönök szintjének mozgásait érzékelő szociológia segít abban is, hogy a tudati-ideológiai szféra finomabb rezgéseit, változásait is rögzíteni tudjuk. Ez azért is fontos, mert a társadalomban olyan mozgások mentek végbe, amelyek jelentősen befolyásolták a közvéleményt.

A politikai szférában gyorsan megszűnt a vulgáris marxizmus, a leninizmus összeomlásával, felszívódásával keletkezett űr. A rendszerváltoztatás forgatagában kibontakozó ideológiai küzdelemben az érzelmek erős szerepet játszottak, gyakran elnyomva a politikusok és a mögöttük álló választók racionalitását, tisztánlátását. Érdeemes megvizsgálunk azt, hogy a tudati szféra az előbbieken részletezett objektív folyamatok kemény tényeire reagált-e, s ha igen, milyen formában jelentkezett a válaszreakciók tartalma, intenzitása?

Bihari Mihály négy politikai-eszmei központot állapított meg, amely körül az újonnan felépülő eszmerendszerek kikristályosodtak:

1. liberalizmus
2. nemzeti-konzervatív-kereszténydemokrata
3. szociálliberális
4. eurosocialista, szociáldemokrata⁶

⁶ BIHARI Mihály: *Politológia*. Budapest, Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, 2013. 132–185.

Fritz Tamás az ideológiai tagoltságot a pártstruktúra szintjén határozza meg. Megítélése szerint ez a rendszer ötpólusú volt:

1. nemzeti (keresztényi) irányzat
2. liberális-szociálliberális politikai irányzat
3. agrárius konzervativizmus
4. pragmatikus-liberális irányzat
5. szocialista-szociáldemokrata irányzat⁷

Ha a két klasszifikációt összehasonlítjuk, megállapítható az, hogy történelmi szempontból 4 világnézeti eredője van a bonyolultnak látszó ideológiai szférának: a konzervativizmus, a nacionalizmus, liberalizmus és a szociáldemokrácia. E négy alapideológiát árnyalják más ideológiai, világnézeti tényezők (vallás, populizmus).

Mind a négy alapideológia a 18., illetve a 19. században született, tehát történelmi távlatú. Hiába jelentkeztek új megfogalmazásban, magukon hordozzák a történelmiség, a múlt jegyeit. A liberalizmus látszott a legerősebbnek, mert a legkülönbözőbb árnyalatokban fordult elő. Az alapképlet azonban nagyon egyszerű. A gazdasági liberalizmust meg kell különböztetnünk a politikaitól. Erre elsősorban azért van szükség, mert a politikai liberalizmus jóval erősebbnek látszott a gazdaságinál, a rendszerváltoztatás idején erősen érzelmi köntösben jelentkezett. A neoliberalisták által piedesztálra emelt,⁸ látszólag korlátlan sajtószabadság mint a politikai liberalizmus legpregnansabb értékmérője érvényesült. A gazdasági liberalizmus mint szemlélet erősen behatárolt, korlátozottan működik. Ennek mértéke egyesek szerint túlzó, azaz valójában a piaci törvények szabad, de az állam által igazságos törvényekkel ellenőrzött érvényesülésének nincs lehetősége. A másik megítélés szerint pedig éppen azáltal, hogy a nemzetközi integrációba való bekapcsolódás a világpiacra való nyitást követeli meg, nem védhetjük a legfontosabbat, a belső piacot, és kiszolgáltatjuk magunkat a külső, gyakran káros piaci erőknek.

⁷ FRITZ Tamás: Pártideológiák és tagoltság (tanulmány). In: *A többpártrendszer kialakulása Magyarországon 1985–1991* (Tanulmánykötet). Budapest, Kossuth, 1992. 131–132.

⁸ nagyfokú erkölcsi megbecsülés

Sajátos helyzetünkből adódó történelmi dilemmánk vaslogikával ismétlődik, gondoljunk csak a Mária Terézia-i kettős vámhatárra,⁹ a Védegyletre,¹⁰ az 1867¹¹ után évenként megújítandó vámunió körüli vitákra, majd a trianoni határok közé zárt Magyarország szinte reménytelennek látszó küzdelmére, a protekcionista¹² politikát folytató Európával és a bezártságból való kitörés egyetlen lehetőségével, a német-orientációs politika szükségszerűen érvényesülő győzelmével. A gazdasági liberalizmus eszközrendszere belpolitikai szempontból is problematikus. Történelmi tanulság, hogy a szerves gazdasági-történelmi fejlődés eredménye az új ideológiák születése. Egyetlen kísérlet volt a történelemben, amelyben az ideológiához akarták erőszakkal hozzáalakítani a társadalmat. Így született a fentiekben már említett falanszter-társadalom tömegek által legitimált igénye, amely az 1989-es rendszerváltozáskor ugyan agonizált, de vezényszóra nem szűnt meg. Alapkérdés, hogy a privatizáció és a reprivatizáció gyorsítása nem okozott-e olyan sokkot, olyan tüneteket, amelyeket azóta sem tudott a magyar társadalom kiheverni. A kérdésben megfogalmazott kétség igazolására két korabeli pártprogramból idézek: „[...] a közjó által korlátozott tulajdonformákat tartjuk kívánatosnak, amelyekben a magán- és kisvállalkozások mellett az önkéntes szervezetek, sőt az állami tulajdon jogosságát is elfogadjuk. [...] Az így kialakuló – várhatóan vegyes – tulajdonformákban az önkormányzati elvet kell érvényesíteni.”¹³

⁹ Mária Terézia az ipar fejlesztése érdekében a birodalom köré 1754-ben védvámvonalat húzott (első vámhatár). Eltörölte a Lajtán túli területek belső vámjait, ugyanakkor Magyarországon meghagyta a tartományok (Erdély, Temesköz, Horvátország, Magyarország) közötti vámokat, valamint az Ausztria és Magyarország között fennálló vámhatárt (második vámhatár). A belső vámhatárra azért volt szükség, mert a magyar rendek nem voltak hajlandók lemondani adómentességükről, a bécsi udvar pedig így próbálta növelni magyarországi adóbevételeit. A rendelkezés erősítette az osztrák–cseh ipar helyzetét, de biztosította a magyar mezőgazdasági termékek piacát is, viszont visszavetette a magyar ipar helyzetét, így Magyarország agrárországgá vált. A vámrendszer 1850-ig maradt érvényben.

¹⁰ 1844. október 6-án hozták létre az Országos Védegyletet. Az alakuló gyűlésén elfogadott alapszabályok szerint a külföldi árut ki kell szorítani a hazai piacról, amelyet a honi ipar számára kell biztosítani. A Védegylet tagjai becsületszóra megfogadták, hogy hat évig csak magyarországi árut vásárolnak: csak magyar mesterembereknél dolgoztatnak, és olyan iparcikkből nem vesznek külföldit, amelyből belföldit is lehet kapni.

¹¹ 1867. évi XII. törvénycikk a magyar korona országai és az Ófelsege uralkodása alatt álló többi országok között fennforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról.

¹² A protekcionizmus a külgazdaság hatásai ellen védekező gazdaságpolitika. Eszközei a védővámok, az importkvóták, adókedvezmények, az állami intervenció az árupiacokon, a különféle, importot gátló kormányzati intézkedések, a belgazdaság termelőit védő dömpingellenes rendelkezések, a valutaárfolyamok.

¹³ Keresztes Sándorral, a KDNP szervező bizottságának elnökével készült interjú. *Világ*, 1989. október 26. 48.

„Törekvésünk [...] a vállalkozások szociális esélyegyenlőségének megteremtésére irányul. [...] A számunkra civilizatorikusan alapot jelentő Nyugat-Európa jelentős részében az elmúlt évtizedek folyamán már kizárólag szociális piacgazdaságok működtek és működnek ma is.”¹⁴

Az első idézet a KDNP, a második az MSZP dokumentumából származik. A szemlélet és a hangvétel hasonlósága igazolja, hogy a szociális attitűd ritkán az ellentétes oldalon álló pártok között a társadalmi kérdések közel azonos megítélését eredményezheti. Ennek okai egyrészt a magyar társadalom történelmi fejlődésében, másrészt a rendszerváltoztatás korának gazdasági helyzetében gyökereztek.

A magyar társadalmi fejlődés még azt az utat sem járhatta be, amelyre természetes helyzetben képes lett volna, hiszen eltérítette a szovjet típusú keleti útra¹⁵ való terelés. A liberalizmus által elképzelt gazdasági-társadalmi változások már az első lépéseknél is komoly megrázkódtatásokhoz vezettek. A liberalizmus tehát minden társadalmi formációváltásnál beleütközik a szociális, politikai morális feszültségekbe, amelyek kezeléséhez Közép-Európában nem alakult és nem is alakulhatott ki a megfelelő terápia. A tulajdonossá válás nem könnyű. Nehéz, generációkon átívelő folyamat. A polgári középréteget megfosztani gyakran több évszázadon át szorgalmas munkával felhalmozott jogos tulajdonától térségünkben 1919-ben és 1945 után gyors, kíméletlen justizmord¹⁶ által végrehajtott folyamat volt. A citoyen¹⁷ szerves fejlődés eredménye, s mint ilyen, történelmi produktum. A dilemma az, hogy az átalakulás tempója, mélysége milyen legyen. Alternatíva igazán nincs. A forgatókönyvek, az átalakulási scenáriók legnagyobb tévedési lehetősége, hogy a társadalmi feszültség mértékével számolni nem tudnak.

A nacionalizmus mint ideológia s mint érzés szorosan összefügg a nemzet „virtuális immunrendszerével”. Sajnos intenzitása elérhet olyan fokot, amely pusztuláshoz vezethet. A magyarságot érő történelmi sokkok hatnak ma is, de közvetlenül a rendszerváltoztatás előtti és utáni években az antalli társadalompolitika kiegyensúlyozó, a politikai centrumot erősítő nacionalista hatása érvényesült. A politikai paletta káros kísérőjelenségei, a jobb- és baloldali populizmusok kontrollálatlan, csillapítótan jelentkeztek. Erről azért kell külön szólni, mert nagyon nyers, sokszor visszataszító formában, az egészséges nemzeti érzést megmérgezve veszélyessé válhatnak még akkor is, ha néha szélsőséges, torz megnyilatkozásaik groteszk jelenséggé, időnként félelmetessé is teszik őket. A populizmus ma közel sem az értelmiség elitje által

¹⁴ Reformkörök és reformalap szervezetek budapesti tanácskozása, 1989. szept. 23. Kossuth, 1989. 68.

¹⁵ GATI, Charles: *Magyarország a Kreml árnyékában*. Budapest, Századvég, 1990.

¹⁶ A justizmord fogalmat a súlyos bírói tévedésre használják, az „igazság megölése”, „jogi halál”, „bírói halál”, „bírói gyilkosság” kifejezéseként fordítható magyarra.

¹⁷ polgár

irányított eszmeáramlat, mint a 30-as évek népies mozgalma volt. Hiányzik belőle Németh László¹⁸ öntépő, társadalmi perspektívát kereső magyarsága, Illyés Gyula¹⁹ európai horizontú, politikai töltetű szociológiai érzékenysége, Féja Géza,²⁰ Kovács Imre²¹ sorsfeltáró és utakat kereső irodalmi értékű mélyszociológiája. A felszínes, erősen demagóg politikai populizmus azért veszélyes, mert a nemzeti érzésre és a társadalmi elégedetlenségre alapozva és hivatkozva azokra hat, akiket alacsony képzettségük miatt félre tud vezetni. Jellemzője a kirekesztő nemzetfelfogás, amely a demagógia központi magja.

Mindent egybevetve jól definiálható az a réteg, amely fogékony ezekre a gondolatokra: a kistelepüléseken élő, alacsonyan iskolázott korosztály tagjai körében a legelterjedtebb ez a nemzetfelfogás.

A rendszerváltozás során fontos kérdésként vetődött fel, hogy milyen a nemzet-tudatunk által mélyen determinált magyar sors. Nemzettudatunk adekvát-e demográfiai tényekkel?

Az MTA-ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoportja 1993 januárjában készített közvélemény-kutatást, amellyel 1000 fős országos reprezentatív felmérés során lakosságunknak a nemzeti kérdéshez való viszonyát is vizsgálták. Eszerint sajnos csak az emberek 31%-át foglalkoztatták a nemzettel, a magyarsággal kapcsolatos kérdések, 40%-át kevéssé, 23%-át egyáltalán nem érdekelte. Ennél kisebb azoknak az aránya, akik az iránt érdeklődtek, ki a jó magyar, ki a jó hazafi. Mindössze a megkérdezettek 4%-át foglalkoztatta intenzíven, 21%-ot érdekelte, 43%-ot kevéssé, 32%-ot egyáltalán nem.

A végső konklúzió, hogy a nemzeti öntudat a rendszerváltozás időszakában nem foglalt el központi helyet a közgondolkodásban, annak ellenére, hogy a tömegkommunikációban, a nyilvánosság fórumain, a politikai érvelésben fontos, kiemelt szerepet játszott. A közömbös többség úgy vélte, azért esik annyi szó a magyarság sorskérdéseiről, hogy eltereljék a figyelmet az ország valódi problémáiról. A megkérdezettek 59%-a teljesen, 25%-a pedig részben egyetértett ezzel az állítással.

A nemzet veszélyeztetettségének érzése a válaszadók szerint több komponensből állt: a megkérdezettek 41%-a szerint az országot, a nemzetet közvetlen veszély fenyegeti. A legtöbben a környező országokban dúló háborút látták komoly veszélynek, 5% véleménye szerint a bevándorlás, 4% pedig az alacsony születésszám miatt érezte

¹⁸ Németh László (1901–1975) Kossuth-díjas magyar író, esszéista, drámaíró, műfordító

¹⁹ Illyés Gyula (1902–1983) Kossuth-díjas magyar költő, író, drámaíró, műfordító, lapszerkesztő

²⁰ Féja Géza (1900–1978) magyar író, újságíró, szerkesztő, állami polgári iskolai tanár

²¹ Kovács Imre (1913–1980) magyar politikus, a két világháború közti népi mozgalom kiemelkedő alakja, népi író

veszélyeztetve a nemzetet. A legmegrázóbb tapasztalat az, hogy 31% véleménye szerint az itt élő népcsoportok közül a cigányság fenyegeti a nemzetet. Ehhez következtetésként azt kell hozzátenni, hogy a lakosság elsősorban nem nemzetiségi alapon ítélte meg a cigányság kérdését, hanem szociológiai szempontból. A demográfiai helyzetfelismeréssel a magyar sorsra vonatkozó felmérés nem mutatott konvergenciát. A külső tényezők miatti veszélyeztetettség érzése jóval erősebb volt, mint a nemzet kihalásától való félelem. Ennek ellentmond az a felmérés, amely szerint már minden 10. megkérdezett a magas halandóság miatt látta veszélyeztetve a magyarságot. Igaz, a cigányságtól való félelem mögött ott lappangott az a tudat is, hogy ennek az etnikai kisebbségnek a demográfiai növekedése messze meghaladja az átlagot. A nemzeti tudat és a gazdasági szféra történéseinek kapcsolatára is rávilágított a felmérés. A felmérés kiértékelése során a válaszadók markánsan rámutattak arra, hogy szerintük a liberalizmus gazdaságpolitikai koncepciója ütközik a nemzettudattal. A megkérdezettek döntő többsége a hazai tőkét látta volna szívesen a privatizációban. Négyötödük úgy vélte, hogy hazánknek a fejlődés során a maga sajátos útját kellene járnia.

Tanulmányomban arra kerestem a választ, milyen a nemzet sorsáról alkotott kép, milyen a nemzetfenntartó és -megtartó életöszton, van-e ennek ideológiai-gazdasági vetülete.

Sajnos sem a „hivatalos” ideológia, sem a közvélemény nem kezelte a rendszerváltozás idején a nemzetsorvadás tényét kellő súllyal.

Társadalmunk átalakulásának modelljei nem számoltak, és néha még ma sem számolnak a magyar társadalom sajátos struktúrájával. A liberális politikai értelmiségi elit által hordozott ideológiák elvontak, kulturális, sok esetben erősen érzelmi jellegűek.

A megoldást az idő hozhatja meg. A társadalmi átalakulás megy a maga útján, a társadalmi struktúra változásai, amelyek mögött a társadalmi szféra átalakulása áll, kihatnak az ideológiára, amely lassan, de biztosan adekvát lesz a társadalmi valósággal.

A neoliberais privatizáció módszertana, avagy az elsikkasztott rendszerváltozás 1994 után

Kelet-Közép-Európa gazdaságföldrajzi helyzete és történelme döntően meghatározta és meghatározza az itt élő népek, nemzetek fejlődését, sorsának alakulását. Ahhoz, hogy a kelet-közép-európai neokapitalizmus sajátosságait, törvényszerűségeit

geit megértsük, új, eddig nem ismert szakkifejezést kell használni: menedzseri csoport. A szakkifejezés első tagja – menedzser – közgazdasági fogalom. A menedzser bonyolultabb tevékenység, vállalkozás megszervezését és irányítását végző szakember. A rendszerváltoztatás során térségünkben megjelenő technokratikus-menedzseri elit kialakuló új domináns részének a felemelkedését a nagypolgárság hiányával lehet magyarázni. A kelet-közép-európai folyamatokra vonatkoztatva általános érvénnyel megállapítható, hogy az új gazdasági elitek nem egészen a régi, újraelosztó, nomenklatura-típusú egyénekből álltak. Általában nem dolgoztak vezető menedzserként 1989 előtt, de gyorsan haladtak előre a ranglétrán.

Hazánkban a rendszerváltoztatáskor az új neoliberais gazdasági elit tagjait egyenlő arányban alkották azok, akik csak menedzserek, akiknek nincs tulajdonuk az üzleti vállalkozásban. Hasonló arányú a tulajdonosok száma. Csehországban és Lengyelországban az új gazdasági elit kétharmada kizárólag menedzser státuszban jelent meg.

A társadalmi, gazdasági, politikai folyamatok alapján jól megrajzolható a domináns csoport belső struktúrája. Ez a struktúra tagolt, több részre osztott. Legjellemzőbb csoportok: bankárok, menedzserek, vállalkozók, politokrácia, értelmiség, féhérgallérosok. Lentner Csaba *Rendszerváltás és pénzügypolitika* című könyvében kiválóan elemzi a rendszerváltoztatás éveiben a magyar bankszektorban kialakult nem éppen szívderítő helyzetet. „A tőkeerős nemzetközi nagybankok magyarországi jelenlétének stratégiai előnye azonban jobbra a külföldi tőke magyar élelmiszeriparban történő ékverése után válik fontossá. Az élelmiszer-feldolgozó piacaon ugyanis a külföldiek által privatizált és a magyar tulajdonban lévő üzemek között erős piaci verseny bontakozik ki. A magyar tulajdonú üzemek gazdálkodását azonban a külföldi tulajdonban lévő tőkeerős bankok nem támogatják a megfelelő, kiszámítható hiteleszközökkel, hiszen a nyugati élelmiszer-ipari befektető és az őt kísérő pénztétel sok esetben ugyanazon országból érkezik, így anyagilag és erkölcsileg több ponton kötődnek egymáshoz, mint belföldi magyar tulajdonban lévő üzemekhez. Ez arra világít rá, hogy a nemzetközinek mondott nagytőke is van annyira nemzeti, saját származási országához kötődő, hogy saját vállalatit és ezen keresztül saját termelőit, így saját nemzetgazdaságát támogatja.”²²

A rendszerváltoztató leader csoportból²³ kiemelkedő, újszerűnek tűnő társadalomtudományi fogalom a politokrácia. A rendszerváltoztatás időszakában a neoliberais politikusok kirívóan magas számban rendelkeztek anyagi és kulturális tőkével,

²² LENTNER Csaba: *Rendszerváltás és pénzügypolitika. Tények és tévhitek a neoliberais piacgazdasági átmenetről és a 2010 óta alkalmazott nem konvencionális eszközökről*. Budapest, Akadémiai, 2016. 43–44.

²³ vezető csoport

a legjobban képzett technokraták voltak. Az értelmiségi típusba sorolhatók a jogászok, közgazdászok, a humán értelmiségiek, a történészek, szociológusok, filozófusok, írók, valamint a természettudományos ismeretekkel felvértezett szakemberek. Nagyobb részt birtokoltak a politikai hatalomból a neoliberais gazdasági alrendszer hálózati struktúráiban, mint bármely más rendszerben. Ennek ellenére a legbefolyásosabb és a legnagyobb hálózati kapcsolatrendszerrel rendelkező csoport a vállalatokat és a finanszírozásukat biztosító pénzügyi intézeteket működtető menedzseri elit. A kulturális tőke a magas fokú képzettséget jelenti, de ennél sokkal fontosabb fogalom a társadalmi tőke. A menedzseri elit korábbi politikai tőkét szívesen váltotta át társadalmi tőkére. Olyan kapcsolati hálózatokat épített ki, amelyek birtokában minden hálózati alrendszerben jelentős politikai, gazdasági befolyással bír. Ez a csoport rendelkezett a legjobban monopolizálható három alapvető tőkeformával: a gazdasági, a kulturális, a társadalmi tőkével, amely együttesen, összeadódva politikai hatalommá konvertálható. Sajátos összetevőjeként írható le a domináns csoportnak a humán értelmiség. E csoport képviselőinek egy része még bizonytalanul mozgott a rendszerváltoztatáskor új politikai szerepében, annak ellenére, hogy döntő részt vállalt a változások ritmusának, tendenciájának meghatározásában. Ezek az emberek a rendszerváltozás után keresték helyüket az új társadalmi, gazdasági formációkban, hezitáltak azon, visszatérjenek-e valódi foglalkozásukhoz, újra egyetemi tanárok, írók, kutatók legyenek-e.

A következő módon rajzolhatjuk meg szemléletesen, a társadalmi-gazdasági fejlődés dimenzióit figyelembe véve a domináns, jelentős gazdasági, politikai hálózati kapcsolati mintázatokkal rendelkező menedzseri csoport paradigmáját.

1. A spontán magánosítás alapján szétszórt tulajdonjogok alkották a menedzseri ellenőrzés anyagi alapját.
2. A privatizáció lerombolta az állami vállalatok felett gyakorolt újraelosztó állami ellenőrzést, s nem sikerült létrehozni jól megkülönböztethető tulajdonosokat. Ehelyett az állami vállalatok ellenőrzését a menedzsment kezébe hagyta.
3. A posztkommunista menedzsereknek nem kellett megküzdeni egy erős kapitalista tulajdonosi csoporttal, ezért a menedzseri hatalom és döntéshozatal az új domináns társadalmi hálózati aktor²⁴ presztízsének látható megnyilvánulási formájává vált.
4. A menedzserek még akkor is, ha véletlenül rendelkeztek a megfelelő pénzügyi forrásokkal vállalatok valódi kivásárlására, akkor is az általuk vezetett vállalatok tulajdonjogának nagy részét inkább bankok, más vállalatok vagy a munkások ke-

²⁴ szereplő

zében hagyták, míg magukat magas fizetésekkel, nem pedig tulajdonhányaddal jutalmazták. Ez ravasz taktika, mert a neoliberais magánosítás olyan folyamatként ment végbe, amelyben a kötelezettségeket és a vagyontárgyakat elkülönítették egymástól. A kötelezettségeket a kormányzati költségvetésekre terhelték, és a vagyontárgyakat kisajátították a privatizációban érdekelt személyek.

5. A vállalatvezetésben részt vevő menedzserek egy része kis alvállalkozói cégeket alapított, megvásárolva a vállalatok legjövedelmezőbb tevékenységeit, és továbbították alvállalkozóknak. Az anyavállalat néhány legértékesebb vagyontárgyát leértékelve az alvállalkozó egységeknek el is adták. A vállalati csőd esetén elmenekültek és elmenekülnek a süllyedő hajóról, s átvették és átveszik az általuk birtokolt alvállalkozói cégek vezetését. Így a háttérben megtartották magánvállalkozásaikat addig, amíg állásukat a politikai elit veszélyeztethette.
6. Az állami költségvetés, amely egykor az újraelosztó hatalom legfőbb eszköze volt, a pénzügyi menedzserek szigorú ellenőrzése alá került.
7. A kulcsfigura, a térségünkben lezajló privatizációs folyamatok során menedzserei hatalom tipikus képviselője nem az ipari vállalat menedzsere, hanem a pénzügyi menedzser volt.
8. Az új hatalmi forma ideológiája a monetarizmus. A monetarizmus a rendszerváltozás éveiben és a következő időszakban is a globalizmus hatására nemzetközi ideológia lett. A neoliberalizmus által okozott komplex csomóponti gazdasági válságok gyökerei ide nyúltak vissza.
9. A monetarizmus alkotta a politokrácia és a vállalatirányítók közötti koalíció alapját. A monetarizmussal a vállalatvezetőknek megvoltak a politikai eszközeik arra, hogy alkut kössenek a politokráciával, és rendelkeznek olyan ideológiával is, amellyel az észszerűsége lehetett hivatkozni.
10. A menedzserek csoportjának kialakulását segítette elő az 1968-ban kezdődő Új Gazdasági Mechanizmus reformsorozata. Ekkor tanulták meg a vállalatvezetők a tulajdon újszerű működtetését, szokták a kockázattal járó önállóságot, s teremtettek közvetlen kapcsolatot a nyugati partnerekkel. Megkezdődött az új kompetenciákkal rendelkező vállalkozói réteg kialakulása. Az új vállalkozói réteget nem lehetett elválasztani a menedzserek csoportjától, annak lényeges meghatározója volt.

Gazdasági számvetés félúton

A kutatás forrásai a Magyar Nemzeti Múzeum Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és Adattárban elhelyezett²⁵ Antall József²⁶ Gyűjteményből kerültek elő.²⁷ Az előadásokat a konferencián 1992-ben hallás után jegyzetelték le, ezért a korabeli szöveg tartalmának teljes meghagyása mellett nagy figyelmet fordítottunk a szabatos, világos megfogalmazásra, valamint a szóismétlések, töltelékszavak kiszűrésére, így egy szerkesztett szöveget ismerhetnek meg a korszak iránt érdeklődők.

1992. április 11–12-én Balatonfüreden a SZOT²⁸ Szállóban rendezték meg az MDF II. gazdasági konferenciáját. A Magyar Demokrata Fórum II. gazdasági konferenciája eredményesnek ítélte a kormány kétéves gazdaságpolitikáját, mert a külső és belső pénzügyi egyensúly és az ország fizetőképessége iránti bizalom helyreállt, a piacgazdaság jog- és intézményrendszere döntő részben kiépült, a privatizáció és a külföldi tőkebefektetés pedig jelentősen előrehaladt.²⁹

A közölt források megerősítik azt a tényt, hogy 1992 tavaszára a Magyar Demokrata Fórum gazdaságpolitikusi elvégezték a gazdaság strukturális átalakításának nehéz munkáját, az Országgyűlés pedig megalkotta azokat a törvényeket, amelyek a szociális piacgazdaság keretfeltételeit adták. Természetesen a beszédekből érezzük azokat a dilemmákat, amelyek a korszak vezető politikusai előtt néha legyőzhetetlen akadályként jelentkeztek. Marinovich Endre³⁰ *1315 nap. Antall József miniszterelnöksége* című könyvében a következő helyzetértékelést olvashatjuk a gazdaság álla-

²⁵ A kutatás elősegítéséért köszönet illeti Prof. dr. Kapronczay Károly Főigazgató, valamint Dr. Kárpáti Attila István Attila adattáros urakat.

²⁶ Antall József (1932–1993) magyar politikus, orvostörténész, muzeológus, Magyarország első szabadon választott miniszterelnöke a rendszerváltoztatás után.

²⁷ 26. doboz Gazdaságpolitika, koncepciók, tanulmányok felirattal ellátva.

²⁸ A Szakszervezetek Országos Tanácsa (SZOT) a magyar ágazati és egyéb szakszervezeteket összefogó és irányító választott testület.

²⁹ A konferenciát Für Lajos, az MDF ügyvezető elnöke nyitotta meg. Beszédében hangsúlyozta, el kell indulni a gazdasági növekedés útján. „S mi nagyon határozottan és tudatosan, de türelmesen megyünk végig ezen az úton, hiába próbálnak meg letéríteni róla” – húzta alá. Szabó Iván szerint 1992 végére megáll a gazdasági csökkenés, s a visszaesés helyett év végére akár kétszázalékos növekedést is elérhet a magyar gazdaság. Ezt az optimista scenáriót fogalmazta meg konferenciányitó előadásában a gazdaságpolitikus.

³⁰ Marinovich Endre magyar közgazdász, Antall József tanítványa a budapesti Eötvös József Gimnáziumban. 1991 és 1994 között az Antall-kormány, majd a Boross-kormány miniszterelnökségi kabinetfőnöke címzetes államtitkári rangban. 1993-ban nagykövet. 1994-től a Külkereskedelmi Főiskola tanára, tanszékvezető, majd a külgazdasági szak igazgatója, ezután általános főigazgatóhelyettes. 2001-től 2006-ig főigazgató. 2014-től a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár főigazgató-helyettese, a legújabb kori kutatócsoport vezetője.

potáról. 1991 nyarán a következő problémákkal kellett szembesülnie az Antall-kormánynak, a miniszterelnök így értékelte:

„Közel 1 éve vettem át a kormány vezetését, és azóta a magyar gazdaságot rendkívül hátrányos fejlemények érintették. A KGST összeomlása következtében Magyarország 2 év alatt elveszítette exportpiacainak 35-40%-át. Ez a GDP-t mintegy 15–17%-kal csökkentette. Ezt csak enyhítette, hogy sikerült a magyar export jelentős részét a meginduló gazdasági átszervezés keretében a keleti piacokról a nyugati piacokra áttérlni, és ennek következtében a vártnál jobb eredményeket elérni az elmúlt évben, főként a külkereskedelem területén, és az eddig deficitesebb fizetési mérleget egyensúlyba hozni.

A kormány intézkedéseinek eredményeként ugyanakkor megerősödött az egyéni kezdeményezés, kis- és középvállalatok ezrei alakultak, erőteljesen megindult a nagyvállalatok privatizálása, főleg nyugati tőke bevonásával.

Ezen pozitív jelenségek mellett a múlt rendszer örökségeként főleg két jelenséget kellett leküzdenünk.

A munkanélküliség gyors ütemben – 1991-ben mintegy négyszeresére – emelkedik, és egyes térségekben a 20%-ot is meghaladja. E munkanélküliség fedezéséhez az ország nem rendelkezik szociális hálóval, nyitott kérdés, hogy hogyan tudjuk ezt a problémát a költségvetés keretében megoldani.

A szigorú monetáris és költségvetési politika ellenére az infláció – noha nem gyorsult, de – még mindig rendkívül magas (35% körüli).

Külön szeretnék utalni arra, hogy az ország – a meghirdetett kormánypolitikához híven – meg tudta tartani fizetőképességét, amihez a nemzetközi pénzügyi szervezetek, az Európai Közösség és nem utolsósorban a baráti nyugati kormányok is hozzájárultak új hitelekkel.

Nehézségeink további forrása – a múlt rendszer örökségeként – az ország eladósodottsága. Adósságállományunk 21 milliárd dollár, ami nemzetközi összehasonlításban magas. Az adósságszolgálat rátája ugyan csökken, de kamatfizetési kötelezettségünk évi 1,5 milliárd dollár. Mivel a folyó fizetési mérleg egyensúlyban van, ezért évente 1,5 milliárd dollár tőke kivonás történik. Ezen összeget kell gazdaságunk fel lendítésétől, az elengedhetetlenül szükséges modernizációtól megvonnunk.”³¹

A miniszterelnök összefoglalójánál 1991 júniusának gazdasági kilátásait ábrázolni nem lehet. A következő egy év heroikus küzdelemben telt el, 1992 tavaszára a gondok egy része kezelhetőbb lett, a remény egy konszolidáltabb, kevesebb katak-

³¹ MARINOVICH Endre: *1315 nap. Antall József miniszterelnöksége*. Budapest, VERITAS Történetkutató Intézet, Magyar Napló, 2018. 30–31.

lizmával³² járó gazdasági, társadalmi átalakulásra megjelent a vezető gazdaságpolitikusok középtávú terveiben. Ezt tükrözik a következő előadások, amelyek a korszak szóhasználatával, immár politikatörténeti eseményeinek bemutatásával megdöbbentő pontossággal tárják elénk a 30 évvel ezelőtti történéseket. Jó szívvel hívjuk időutazásra a tisztelt Olvasót. Az értékelés és a véleményalkotás joga és privilégiuma az övé.

³² természeti csapás, katasztrófa

Szabó Iván első előadóként az iparpolitika területét tekintette át. Előadásának jellemzője, hogy az egész magyar gazdaság összefüggésrendszerében elemzi ennek a területnek a folyamatait.

IPARPOLITIKA

ELŐADÓ: DR. SZABÓ IVÁN¹ IPARI ÉS KERESKEDELMI MINISZTER

Kedves Barátaim, Hölgyeim és Uraim! Tisztelnél fogva az iparpolitikáról kell néhány szót szólnom, de nem tagadom, hogy az iparpolitikát egy kissé nagyobb magyar gazdasági összefüggésrendszerben kell azért látnunk. Ezért mint első előadó a pozicionális helyzettel való visszaélés keretében elkalandozom néha talán olyan területekre is, amelyeknek kifejtése a mai és holnapi napon természetesen más előadások keretét érintik. Itt talán csak azokat az összefüggéseket elemzem, amelyek kapcsolódnak ahhoz a mozgáshoz, amelyen belül egyes iparpolitikai kondíciók és területek megérthetővé válnak.

Azt hiszem, amiről legelőször kell szólni, hogy mi az a környezet, amely az elmúlt két esztendőben kialakult. Amelyről most több ízben elhangzott, hogy bizonyos mértékig válaszüthoz érkezvén, a gazdaság egyes kérdésekben az eddigi járt úthoz képest más megoldások irányába mozdul el, és a gazdaságban érezhetővé válik egy váltás. Sokan ezt úgy élik meg, hogy valamiféle kapkodás van a gazdaságpolitikában, ha nem megy az egyik, akkor váltunk a másik irányban, s nem látják ennek mélyebb összefüggéseit. Azt hiszem, hogy az itt ülők jelentős része, kezdve onnan, amire Für Lajos² ügyvezető Elnök Úr a bevezetőben már utalt, tudja, milyen nagy részt tett ki annak idején az MDF választási programjában a gazdaságpolitikával foglalkozó rész, valamint azt is ismeri, hogy a váltás irányába mutató cselekvéseket számon kérő észrevételeknek milyen előzményei voltak az ötödik országos gyűlésen.³ Rend-

¹ Szabó Iván (1934–2005) mérnök-közgazdász, politikus. 1990 és 1998 között országgyűlési képviselő, 1991 és 1993 között ipari, kereskedelmi és idegenforgalmi, majd 1994-ig pénzügyminiszter. 1990 és 1996 között a Magyar Demokrata Fórumban töltött be vezető tisztségeket.

² Für Lajos (1930–2013) történész, az MTA doktora, politikus, a Magyar Demokrata Fórum alapító tagja, az Antall-kormány és a Boross-kormány honvédelmi minisztere.

³ A Budapesti Műszaki Egyetem aulájában kezdődött meg 1991. december 14-én a Magyar Demokrata Fórum V. országos gyűlése. Antall József nemzetközi kontextusba helyezte az ország külpoli-

kívül hálás vagyok a szervezőknek, hogy az itt található asztalon a gazdasági politikai szekciónak a határozatait összegyűjtve is idetették.

Világosan látszik, hogy ennek a tizenegy pontnak a jelentős része most megy át az államigazgatás az állami politika szintjén a realizálás fázisába. Szó sincsen arról, hogy valami esetlegességgel mentünk neki ennek az esztendőnek. Szó sincsen arról, hogy kezdettől fogva nem tudtuk, hogy mire megy a játék, igenis nagyon határozotlan tudatosan, de hozzá kell tennem, türelmesen megyünk végig egy úton. Hiába próbálnak letéríteni azokról az irányokról, amelyek a tartós tendenciákban, ezeknek a teljes kihasználásában vélik megtalálni Magyarország gazdasági újjászületését és illeszkedését a fejlettebb Európa nyugati feléhez.

Ebben a tekintetben talán annyit kell mondani, hogy miért most van a váltás. Mi volt talán az első időszak leglényegesebb gazdaságpolitikai filozófiája, és mi az, ami alatt most lehet mást csinálni? Az már előrelátható volt, és lényegében megfogalmaztuk az országos gyűlés határozataiban is. Arról van szó, hogy az ország a választásokat közvetlenül követő időszakban egy rendkívül bizonytalan, labilis belső és külső egyensúlyi állapotban volt a gazdasági szituációt illetően. Ebben a körben valószínűleg sokan, de a közvéleményben lényegesen kevesebben tudják azt, hogy akkor az országnak egy nagyon kellemetlen mellékhatással kellett megküzdenie. Nevezetesen azzal, hogy a választásokat közvetlenül megelőzően annak idején Bulgária bejelentette, hogy nem fizeti tovább államadósságait, nem törleszti hiteleit.⁴ A sztereotípiákban gondolkodó nyugat ezt nem tudta, és sok esetben nem is akarta elfogadni.

---

tikáját, kiemelte, hogy az MDF-nek mint a kormányzó koalíció stabil tagjának sikeres a külpolitikája. A pénzügyi államtitkár, egyben pártelnökségi tag, Szabó Tamás a gazdasági stabilitásról, a működőképesség megőrzéséről szólt, aláhúzta, hogy a párt programjának gazdasági területen 90%-át megvalósította.

⁴ Bulgáriában a rendszerváltoztatás után jött létre a kétszintű bankrendszer, amelyben eleinte igen nagy volt az állami szerepvállalás, a külföldi szereplők részvételét nagymértékben korlátozták. A felelőtlen hitelezés következtében 1996–97-ben bankválság alakult ki, melynek során sok bankot fel kellett számolni, egyes bankok állami feltőkésítés révén éltek túl. A válságot a valutatanács bevezetése zárta, ami után még inkább teret engedtek a külföldi szereplőknek és a privatizációnak, aminek következtében az állami tulajdon fokozatosan leépült. Részletesen elemzi a kialakult helyzetet: HORVÁTH Dániel – PINTÉR Cecília – TÓTH Tamás: A bolgár bankrendszer a rendszerváltás óta. *Hitelintézet* Szemle, különszám, 2015/11., 45–57.

A Nemzetközi Valutaalap és az adósságválság csapdájában

Igen jelentős a nyugati tőkekivonás, amelynek eredményeképpen voltak olyan hetek, amikor a választások után ennek a kormánynak avval kellett szembenéznie, hogy szinte a szó legszorosabb értelmében néhány 100 dollár van csak a spájzban. Világos, hogy egy ilyen szituációban azonnal kiderült, hogy a Németh-kormány,⁵ amelyik olyan nagyszerűen vezette az ország ügyeit a Nemzetközi Valutaalappal kötött szerződéshez képest, az alatt az öt hónap alatt, amelyben még a tárgyévben, 90-ben mozgástere volt, remekül felhalmozta az éves költségvetési hiánynak körülbelül a két egész hét tizedszeresét. Evvel nekünk szintén szembe kellett nézni. Ezek azok a kondíciók, amelyekből kiindulva nem volt és nem is lehetett más az ország gazdaságpolitikája.

Az Antall-kormány első időszakának fő prioritása a külső és belső egyensúly megeremtésével kapcsolatos feladatoknak a tisztázása volt. Nem lehetett más feladata, mint az ország működőképességének megtartása. Ennek nem lehetett más útja, mint akármilyen körülmények között, de teljesíteni azt az adósságszolgálatot, amelynek teljesítése nélkül az ország teljes nemzetközi nélkül hitelének elvesztésén ment volna keresztül. Azt hiszem, hogy ha ezeket a kondíciókat elmondtam, az utána még bekövetkező váratlan eseményekhez képest is nem volt más választás, mint abban az időben egy nagyon kemény pénzügyi megfogással, monetáris restriktív politikával egy olyan jellegű indítást kezdeni ebben az országban, amelyik megfordítja ezeket a folyamatokat. Megfordítja felhatalmazás, a külső egyensúly tekintetében. Világos, hogy ez az időszak szükségszerűen hozta magával, hogy a gazdasági növekedés lelassul vagy megáll. Ezzel szemben megtörtént a tőkefelhalmozás ebben az országban; ebben a rendkívül restriktívnek ítélt időszakban, amelyikhez képest azt hiszem, korábbi időszakokban nem találunk ehhez fogható mértékűt és nagyságrendűt.

Az tehát egy alapvető kondicionális változás, hogy ezen a problémán túl vagyunk. A tartós devizaállományunk, ami a Nemzeti Bankban most már itt van, stabilitásunkat és hitelképességünket demonstrálja. Egy pillanatig soha nem volt kétséges az adósságszolgálati terheknek, a nehéz körülményeknek a teljesítése. Bár ez változatlanul nehéz és tőkekivonást jelent a magyar gazdaságból, mégis azt kell mondanunk, hogy a gazdaságban az adósságszolgálati teher relatív értelemben csökkenő tendenciájú. Amellett, hogy folyamatos hitelfelvételek történnek, a gazdálkodásra utal az, a jó gazdálkodásra, hogy az abszolút értelemben vett hitelállomány mégis csökken.

⁵ A Németh-kormány a Magyar Népköztársaság utolsó kormánya volt, 1988. november 24-étől 1990. május 23-áig volt hivatalban.

Ez a szituáció, mikor megteremtődött, világos, hogy valahol azt kell mondanunk, hogy ez a folyamat meghozta a maga eredményeit. A belső egyensúlyi állapotban, ami közvetlenül a költségvetést érinti, még nem tartunk ugyanitt, de a finanszírozhatósággal kapcsolatban nincsenek rövid távú problémák. Azt kell mondanunk, hogy itt a váltásnak az ideje. Ez megfogalmazódott valóban decemberben is. Hosszú távon berendezkedni arra, hogy csak fölhalmozunk, nem lehet, hanem el kell indulni egyszer a gazdasági növekedés útján is. Ez az, amilyen keretbe ágyazva a mai események értékelhetők. Ez az a váltás, amelyik érződik a pénzügypolitikán, az infláció jelenségein, a kamatpolitikán. Ez várható abban a lényeges privatizációs stratégia-váltásban,⁶ amit a most parlament előtt lévő törvénycsomag is reprezentál. Ez tehát egy alapvető olyan szituációs tényező, amelyből kiindulva kell vizsgálnunk az elmúlt esztendőben bekövetkezett változásokat, valamint azt, hogyan van ezekből konkrét esetekben, az iparban most már továbblépés. Kétségtelen tény, hogy 1991-re jellemző volt az általános kondíció keretén belül is az a szituáció, hogy a magyar gazdaság

⁶ A magyarországi politikai és gazdasági rendszerváltás békés jellegének egyik biztosítékát az nyújtotta, hogy gyakorlatilag egyetlen számottevő politikai tényező, szakmai fórum és lakossági csoport sem kérdőjelezte meg a gazdaság államtalanításának, ezen belül pedig a tulajdonviszonyok átalakításának szükségességét. A 80-as évtized végére nyilvánvalóvá vált, hogy az állami tulajdon keretei között a gazdaság képtelen alkalmazkodni a nemzetközi piac követelményeihez, a gazdasági teljesítmény, az életszínvonal csak egyre növekvő külföldi adósság árán – vagy még úgy sem – tartható fenn, a „tulajdon mindenkié” elve valójában a nemzeti vagyon gazdátlanságához, alacsony hatékonyságú működéséhez, feléléséhez vezetett. Ebben a helyzetben az alternatíva csak az lehetett: a magántulajdont vissza kell állítani jogaiba. Ugyanakkor az is nyilvánvalóvá vált, hogy a magántulajdonú gazdaság nem – mégoly liberális gazdaságpolitika mellett sem – épülhet fel pusztán az újonnan keletkező kisvállalkozások elszaporodásával és megerősödésével, a folyamatot meg kellett gyorsítani a privatizáció, azaz az állami vállalatok értékesítése révén. A magyarországi privatizáció jellegzetessége az volt, hogy a valóságos folyamatok többnyire megelőzték a történések gazdaságpolitikai tudatosítását és a jogi szabályozás kialakítását. Az ekkor publikált négyéves gazdasági kormányprogram az 1991-es évet az „átrendezés és privatizáció” időszakának nevezte, a részletes privatizációs program elkészítését pedig májusra ígérte. Többfordulós belső kormányzati viták után az egyeztetett dokumentum azonban csak szeptemberben született meg, s a belőle következő törvénykezési feladatok 1991-ben már nem voltak megoldhatók. „A kormány tulajdonosi és privatizációs stratégiája” mindenesetre 1994-re 50% alá kívánta csökkenteni az állami tulajdon arányát a termelővagyonban, és 20–30%-ra tervezte növelni a külföldi tulajdon arányát. A program előírta azt is, hogy azok az önkormányzati vállalatok, amelyek 1992. december 31-ig nem alakulnak át gazdasági társasággá, államigazgatási felügyelet alá kerülnek. Az ÁVÜ 1990. március 1-je és 1991. szeptember 30-a között 729 állami vállalat társasággá alakulását hagyta jóvá, amelyből 104 eset fejeződött be. Ez utóbbiak során 261 Mrd Ft összegű vagyoneérték 83%-a került az ÁVÜ tulajdonába. 1990 decemberében hirdette meg az ÁVÜ az ún. Második Privatizációs Programot (MPP), amely a korábbi spontán privatizációk során „kiüresedett” vállalati központok privatizációját célozza: az első szakaszban összegyűjtött 12 cég összesen 115 társaságba vitt be mintegy 14 Mrd Ft összértékű vagyont.

kényszerpályán haladva nem szándékosan ugyan, de sokkhatásszerűen szenvedett el olyan hatásokat, amelyek nem voltak előre kiszámíthatók. Én itt elsősorban a keleti piacoknak a teljes szétzilálódására gondolok.

Nemzetközi folyamatok

Mi nagyon optimisták voltunk, azért én nagyon jól emlékszem, amikor Für Lajossal még Óbudán 1989-nek elején egy gyűlésen beszéltünk a világhiállításról.⁷ Ott arról beszéltünk, hogy azért a kilencvenes évek közepére elképzelhető, hogy Ceaușescu Romániájában és Honecker Németországában is elindulnak a demokratizálódási folyamatok. Ez nem volt később vagy korábban, mint '90 májusa. Akkor még így gondolkoztunk, és azóta hol van már Ceaușescu⁸ és Honecker,⁹ de hol van a Szovjetunió! Egész egyszerűen ezekkel a szituációkkal nem számoltunk és nem is számolhattunk, hozzá kell tennem, a magyar gazdaság sem számíthatott ilyen mértékű leépüléssel ebben a térségben. Az, amit elkönnyvelhetünk sikerként, hogy a magyar gazdaság ilyen teljes mértékű piacvesztés mellett nem a teljes összeomlásba menekült. A gazdaság életképességét a rendkívül kedvezőtlen strukturális problémák mellett is jelzi az, hogy meg tudta sokszorozni ez alatt az időszak alatt a piacváltásból adódó lehetőségeit. Évről évre nagyságrendileg harminc százalékos volumenben, még a legreménytelenebbnek ítélt gépiparban is tudta a konvertibilis valutában való exportját növelni. Szándékainkon kívül érte sokkhatás a gazdaságot a külső feltételei rendszerekből következően.

A másik kérdés az, ami természetesen ezzel összefügg, hogy a szerkezetváltás is gyorsabban következik be, mint ahogy azt provokálni szerettük volna. Ez megint a gazdaság életképességét jelenti, ezt nekünk nem fékezni kell, hanem tovább kell segíteni. Vannak hangok, amelyek aggodalmaskodnak evvel kapcsolatban. Nem osztom ezeket a véleményeket. Akik hallották ezelőtt fél évvel, háromnegyed évvel, amikor már jöttek a jelzések, hogy az iparban milyen mértékű visszaesés van, az ember megnézte, hogy melyik területen van ez a visszaesés. Abban a nagy állami szférában, a vállalatoknak abban a körében történt, amelyeknek a leépítése egy fájdalommentesebb tempóban, de mindenképpen elkerülhetetlen volt. Akkor is azt mondtam, az egyik szemem sír, a másik meg nevet. Ez azt jelenti, hogy valóban az

⁷ Az 1991. évi LXXV. törvény rendelkezett az 1996. évben megrendezendő világhiállításról.

⁸ Nicolae Ceaușescu (1918–1989) román kommunista politikus, a Román Kommunista Párt vezetőjeként Románia vezetője 1965-től 1989-es kivégzéséig.

⁹ Erich Honecker (1912–1994) német kommunista politikus, a Német Szocialista Egységpárt központi bizottságának főtíkára, az NDK államtanácsának elnöke.

ipari termelés leépülése egy bizonyos zónában gyorsabb, de ez azt is jelenti, hogy a szerkezetváltásunk is gyorsabb, mert a folyamatok önmagukat gerjesztve eljutottak oda, hogy a leépítendő leépül, sokkal gyorsabban, mint azt eredetileg gondoltuk. Ez a jó dolog ebben. A rossz dolog természetesen az, hogy ez a szerkezetváltás nagyságrendjében egy növekvő munkanélküliséget hoz magával, amely ennek mellékhatásaként, nem kellemes mellékhatásaként, de jelentkezik.

Monetáris politika, privatizáció, szociálpolitika

Hozzá kell tenni, nem akarom Farkas Gabi elől elvenni a kenyeret, de ebben a kérdésben annyit még meg kell említeni, nem élhetünk abban az illúzióban, hogy a szerkezetváltás további gyorsulása és az iparban bekövetkező privatizációs sebességváltás és átalakulás ezt a folyamatot megakasztja. Pontosan ellenkezőleg, egy jó ideig még a munkanélküliség szükségszerűen növekedő lesz, mert az ipar egy meghatározó ideig szükségszerűen munkaerő-kibocsátó szektora a gazdaságnak.

A fejlett ipari országokban Európában a foglalkoztatottaknak a tizenöt százaléka az, amelyik egy hatékony, jól működő iparban dolgozik. Magyarországon még huszonhárom-huszonöt százaléknál tartunk, ami azt jelenti, hogy az ipari termelés növekedése esetén, vagyis a gazdaság megindulása esetén, amit most prognosztizálunk, a munkaerő-kibocsátás tartósan még egy darabig megmarad. Mindaddig, amíg a termelékenységi szinten utol nem érve Európát, az iparban foglalkoztatottak létszáma ahhoz a normához közelít, amit a fejlett piacgazdaságú országok mutatnak. Itt tehát a gazdaságnak a növekedése és a munkanélküliség növekedéséből adódó problémák fáziseltolódással fognak megjelenni. Ezzel a problémával szembe kell néznünk, erről többet fogunk hallani, gondolom, délután.

Ugyanakkor a szerkezetváltozásban, mint említettem, az egyensúlyi problémák is gyorsabban oldódtak meg. Ennek megfelelően az exportról már említettem, hogy az elmúlt esztendőben lévő folyó mérlegfizetési aktívum is megjelent, ami végeredményben kétszáznyolcvan millió dollárnál alakult. Azt kell mondanom, nem önmagában ez a siker, hanem az a siker, hogy ebben a tekintetben minden jóslás rossznak bizonyult, még az a jóslás is, amit végül magunk is elhittünk. A kilencvenes években ilyen értelmű eredmények egyszerűek és megismételhetetlenek. Úgy indult 1991, hogy egy egész két tized milliárdos negatívummal fog zárni ez a folyó fizetési mérleg. Zárójelben jegyzem meg, hogy bizonyos esetben ezért még hálásak is lehetünk azoknak, akik ezt a pesszimista jóslást bedobták, mert ez volt az az induló szám, amelyikre a Nemzetközi Valutaalappal megkötött 3 éves szerződésünk is épült. Minthogy ebből a mínusz 1,2 milliárdból plusz kétszáznyolcvan millió lett, nem

hozta magával az IMF-fel kötött szerződés módosulását, tehát a devizatartalék növekedéseibe például ez a szituáció is belejátszott. Néha tehát a rossz jóslásnak is lehetnek jó eredményei. Köszönjük azoknak, akik ezt megtették.

A másik kérdés, amiről az iparban be kell számolnom, az az, hogy bizonyos decentralizációs folyamatok is felgyorsultak. Felgyorsult az, hogy szétszedtek és szétszedődtek, és maguktól szétmentek nagyvállalatok. A nagy állami vállalatoknak a romjain több mint 100 új vállalat alakult. Az állami vállalati szférában, nem beszélve arról a több ezres társasági formában történő kimenetelről, amelyik egyrészt a gazdaság potenciális működőképessége irányába mutat. Sok esetben pedig politikai ellenérzéseket vált ki, mert ez a társaságokba kimentés egyidejűleg jár olyan jellegű problémákkal, amelyeket vagyonmentés, gazdasági hatalomátmentés néven mindenki ismer. Engedjék meg, hogy itt is elmondjam azt, hogy ezekkel mint olyan tényezőkkel szembe kell néznünk. Ezeket kezelni kell tudnunk; az országos gyűlés határozata is erre utal, hogy ennek megfelelő intézményi keretek között való kezelhetőségét meg kell teremtenünk. Óva intek mindenkit attól, hogy olyan konzekvenciákat vonjunk le a negatív jelenségekből, amik ezen a téren tapasztalhatók, hogy állítsuk ezt a folyamatot meg, lassítsuk a privatizációt. Kedvenc példámnál maradva el kell döntenünk azt, hogy mit szeretnénk. Tökéletes biztonságra törekedni, vagy arra törekedni, hogy ne legyen visszaélés, ne legyen gazdasági hatalommentésnek a lehetősége sem, mert akkor azt kell csinálnunk, hogy leengedjük a sorompót, és tilosra állítjuk a jelzőt. Biztos nem lesz karambol, de ha közlekedést akarunk, akkor készülnünk kell arra, hogy lesznek karambolok. Ezt kezelni kell tudnunk, legfeljebb a mentőket kell készenlétben tartani, hogy el tudják szállítani a sérülteket adott esetben.

Jelentős demonopolizációs folyamat zajlott le az iparban, művi úton. Azokat a mesterséges trösztöket, nagyvállalatokat állami akaratból számoltuk fel, amelyek korábban működtek, gondolok itt a téglá- és cserépiparra, gondolok itt arra, hogy gyakorlatilag részvénytársasági formává átalakult az egész OKGT,¹⁰ valamint ez év januárjával gyakorlatilag a villamosművek trösztje is teljes mértékben. Az árliberalizáció az országban biztosítva van, és a kereskedelmi liberalizációnak is érezzük a hatásait. Mint most látjuk, a vámügyek néha negatív jelenségeivel együtt. A végkövetkeztetés ezekből az, hogy ebben a felgyorsult világban természetesen kialakultak azok a válsággócok, amelyek mint régi problémáknak a megoldása most már halaszthatatlanul elkerülhetetlen. Azt kell azért világosan látni, hogy itt két dolog esik egybe: egybeesik egyszer a rendszerváltásból adódóan a keleti piacok elvesztése, egy gazdasági strukturálás vált szükségessé, egy piaci orientációváltozás, egy

¹⁰ OKGT: Országos Kőolaj- és Gázipari Tröszt

hatékonyságváltozás az állami tulajdonlás adottságainak a lebontása következtében. Egybeesik egy bizonyos területen ez a válság Európában és a világon az elmúlt évtizedekben már lejáratott, innen a határon vízumkényszer miatt be nem engedett válságjelenségekkel. A bányászatban jelentkező válság, a kohászat, a nehéziparban lévő válság, az alumíniumiparban lévő válság, amelyek nem az átállásnak a válságai, hanem ennek az iparágnak krónikus válságai. A világon mindenütt, csak nálunk ez egy időben jelenik meg a szerkezetváltással, valamint a társadalmi struktúra váltásával.

Ezek mint egymást erősítő folyamatok sokkal jobban kicsúcsosodnak, mint hogyha ez egyébként úgy zajlott volna le, mint Európában. Európában sem ment ez zökkenések nélkül, hiszen világos, hogy Angliában is a szénbányászat egyéves sztrájkjal felelt arra a kihívásra, hogy nem lehet ezt tovább folytatni, amit ott folytattak. Nyilvánvaló módon ezt nekünk is át kellett élnünk. Nem az egyéves sztrájkot, mert ennél már okosabbak a bányász-szakszervezet vezetői is, mert azt tudják, hogy mi következik. Nekünk úgy kell okosan politizálni, hogy ezeknek a válságoknak a levezetése normális tempóban, ütemben történjék meg, emberi módon. Az embereknek világosan meg kell mondani, mikor mi az, ami következik. Erre fel kell készülni a társadalomnak, meg kell adni a feleletet ezekre a kérdésekre. 1992-re nyilvánvalóan megváltoztak bizonyos körülmények az ország gazdasági életében, hiszen azok a hatások részben, amelyek tavaly érték a gazdaságot, idén meg nem ismételték.

Világgazdasági folyamatok és a jövő trendjei

Kérem, ha tetszik, ha nem, nehéz külpiazi helyzetünk van, de azért egy biztos, váratlan esemény nem tud bekövetkezni. Még egyszer a keleti piac nem tud összeomlani, még egy ilyen jellegű sokkhatás nem tud megisméltlődni. Nyilvánvalóan fenyeget és fenyegethet bennünket egy Európából vagy máshonnan jelentkező recessziónak ide begyűrűző hatása. Ezek aggasztó jelek voltak az elmúlt időszakban. Engedjék meg, hogy a tisztelt konferenciát arról tájékoztassam, hogy a nyugati recessziós jeleknek nagyon komoly, megalapozott okai vannak (amelyek azért működni fognak), de legalábbis ebben az évben és a jövő év első felére áthúzódóan biztos. Ezek a recessziós jelek nemhogy megszűnnek, hanem ellenkezőjére fordulnak. Engedjék meg, hogy mondjak még valamit erről, ami minket nagyon érint az ipari szerkezetváltásban.

Az ez évi működőtöke bejövele szempontjából azt kell mondanom, hogy vagy üstökön ragadjuk a szerencsénket, vagy valóban hosszabb távon elbekkelünk vala-

mit. A privatizációs stratégiában valóban keményen ki kell bizonyos kapukat nyitnunk. Arról van ugyanis szó, hogy Európában is hosszabb ideje vannak ilyen negatív tendenciák, de ezek különösen erősek az Egyesült Államokban. Az Egyesült Államok belső adósságállománya olyan mértékű már, amelyik a gazdaság működésében ott hosszabb távon valóban valós problémákat fog okozni. A recesszió az Egyesült Államokból indult, és Európa is erre ráhangolódott. Azonban a gazdaság összefügg a politikával. Idén az Egyesült Államokban elnökválasztások¹¹ vannak. Nincs az az adminisztráció, amelyik kormányon van, hogy úgy menjen neki egy elnökválasztásnak, hogy ez egy kemény recessziós gazdasági szituációban következzen be. Ezért elindult egy olyan folyamat, amelyik a gazdasági életet az Egyesült Államokban mesterséges injekciókkal, egy bizonyos mértékű növekedés irányába áthangolja. Erre azt kell mondanom, én úgy érzem, hogy ez ideiglenes, mert kétségtelen tény, ezt az esztendőt meglöki. A világgazdaság erre úgy reagál, hogy Európában még tovább erősödnek azok a tendenciák, amelyeket például a német jegybank egy nagyon kemény monetáris politikával az ő keleti szituációja miatt megfogott. Ebben változás tapasztalható. Most a nyugati szakirodalomban és gazdasági mutatókban olyan fantasztikus előrejelzések vannak, amelyek az ez évre tervezett európai, jelesen ezen belül a német 2-3%-os növekedéssel szemben a második félévre plusz 5-7%-os növekedést irányoznak elő. Különösen a beruházásokban, a tőkekihelyezésekben, és ebben kell nekünk megragadni a lehetőséget, hogy ezt a nyugat-európai és amerikai konjunktúrát, ahogy tudjuk, lefölözzük.

Új törvényi keretek a magyar gazdaságban

Hölgyeim és Uraim, akik a gazdaság irányításában részt vesznek, itt van az, ahol meg kell ragadnunk a külföldi partnereinket. Azt a működőtőkét, ami most, idén valószínűleg expanzívan jelenik meg ebben a térségben, itt tudjuk marasztalni legalább olyan mértékben, ahogy eddig, értem ezalatt azt, hogy a térségbe jövő tőkének eddig 56%-a az egész régióból nálunk kötött ki. Isten tartsa meg a jó szokását. Ami igen jelentősen érinti most a gazdaságot és az ipart, arról szeretnék néhány szót szólni.

Ebben működésbe lépett 3 olyan nagyon kemény törvény január elsejével, amelyik a mozgásteret tulajdonképpen meghatározza. Ezek között nagyon lényegesen

¹¹ Az Egyesült Államokban 1992. november 3-án elnökválasztást tartottak. A választást Bill Clinton nyerte, aki az 538 elektori szavazatból 370-et szerzett meg.

elrendezi a gazdaság dolgait egyrészt a pénzügyi törvény,¹² másrészt a csődtörvény,¹³ harmadrészt a számviteli törvény.¹⁴ A három nagyon szervesen összefügg egymással, azt hiszem, amikor vannak, akik úgy fogalmazzák, hogy most április 8-án eljött az igazságtétel pillanata. Most valóban egy csomó dolog a gazdaságról, a gazdasági folyamatoknak a 3 törvény keretei között való szabályozása révén nagyon keményen elrendeződik. Úgy ítélem meg, hogy a gazdasági élet területén ez a mozgás, amit ez elindított, az utolsó igazán komoly nagytakarítás, amelyik a rendszerváltással összefüggésben megjelenik.

Miről van szó? Gyakorlatilag 1987–88 óta cipeli a magyar gazdaság egyre növekvő tempóban például a körbetartozásoknak az ügyét. Nyilvánvaló, hogy ezt nem lehetett se szép szóval, se jó szóval, se szándékkal, se szándék nélkül megoldani. Ennek, valószínűsíthető volt mindig, hogy nagyon is kemény gazdasági realitása van. Nem azért, mert valaki szubjektíve nem akarja, hanem a gazdasági élet szereplői saját jól felfogott öntörvényű mozgásuk miatt nem akarják a megoldást. Ennek a fókuszában a bankok álltak. Nem azért, mert bankellenes hangulatot szeretnék kelteni, a bankok racionálisan gondolkodtak. Egészen mindaddig, amíg a régi számviteli törvény keretei között az ő kintlévőségeik nyereségként megjeleníthetők voltak, mint kétes követelések, miért keressék a sorban állások felszámolását. Ahol a végén valakinél ott marad a Fekete Péter, és le kell írnia a bank alaptőkéjének egy jelentős részét mint veszteséget. Ki az, aki vesztesre játszik? Van, aki vesztesre játszik, de ezt nem a normális kategóriába szoktuk sorolni. Világos, hogy ez egy racionális banki magatartás volt, ezért nem a bankokat kell szidni, hanem azt, hogy a számviteli törvény ilyen volt, ezt a működést lehetővé tette.

A csődtörvény keretén belül ez a játszadozás nyilvánvalóan most végbe fog menni. Végbe fog menni egy másik kérdés is. Azt hiszem, hogy ez is tisztázódik, hogy végre akárhány számlán virmanol¹⁵ valaki, azért most kiderül, hogy miközben van egy 3-400 milliárdos körbetartozás egyik oldalon, van egy 3-400 milliárdos tartós vállalati betét tartomány a másik oldalon. Nem azt mondom, hogy ez egy az egyben konvertálható, de iszonyatosan gyanús, hogy miközben egyik oldalon fizetésképtelen valaki, és ezt iszonyú keményen tudja dokumentálni, közben vígan termel, exportál, és nincsenek fizetési problémái a másik számlán, csak éppen nem tudni, hogy a végén hány számlája van. Régi szép idők, amikor az egy számla szó valóban egy számlát is jelentett. Ebben a mozgásban a csődtörvény valóban megoldja ennek egy részét, ebben biztos vagyok. Még egy dolgot, és ezt nagyon kellene a társadalom laikus

¹² 1991. évi LXIX. törvény a pénzügyi tevékenységről

¹³ 1991. évi XLIX. törvény a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról

¹⁴ 1991. évi XVIII. törvény a számvitelről

¹⁵ ebben az értelemben ügyeskedik

részével nagyon határozottan ismertetni, a magyar nyelvben a közhasználatú szavaknak más az értelmük, mint azok valós közgazdasági tartalma.

A gazdasági csőd és a magyar gazdaság

A csőd alatt mindenki úgy érti, hogy itt valaminek vége van. Tessék elgondolni, a szanálás alatt is mindenki arra gondolt, mert mit élt meg: ha a lakótelepen szanálnak, akkor eldózerolják a régi bodegákat. A pénzügyi szanálás nem ezt jelentette, de a lakosság így élte meg. A csődöt is így éli meg. A csőd nem a világ vége, hanem egy pénzügyi technika, ahol okos, ügyes módszerekkel egy piacgazdaságban meg lehet szabadulni a kellemetlen hitelezőktől. A nyugati világban ez egy tökéletesen jó játék, úgy lehet megszabadulni, hogy csődöt jelentenek, inkább hosszabb távon a csalárd csődöktől kell majd védeni magunkat. Most egyelőre nem nagyon hiszem, hogy itt csalárdul csődölnek a vállalataink. Kétségtelen tény, hogy ebben van egy mozgás.

Mi az iparpolitikának itt a feladata? Nagyon örülök, ezt őszintén mondom, hogy a kormányzaton belül teljes egyetértés alakult ki abban, hogy a csődeljárás után olyan pénzügyi szervek ellenőriznek, amelyek a kemény hitelezők kategóriájába tartoznak, mint a társadalombiztosítás, APEH¹⁶ és pénzügyőrség, illetőleg a vámhatóság. Ezek a kemény szervek is a csődeljárás során kerülhetnek valóban alkupozícióba. Nem pedig Molotov-politikával azt mondják: „nyet”, ebben a pillanatban nincs tovább, a felszámolásig végig kell vinni a játékot. Nagyon komolyan a minisztériumban azon dolgozunk, hogy egy bekövetkezett csőd mögött a csőd valós okait elemezve tudjuk kategorizálni a vállalatokat, nem úri kedvünk szerint, hanem nagyon komoly gazdasági kritériumok szerint.

Egy csőd mögött többféle jelenség húzódhat meg. Egyik jelenség kétségtelenül az, hogy korábbról olyan terheket cipel magával a vállalat, elsősorban én most nagyon markánsan elkülönítve érzékelem azokat a befejezetlen beruházásokat, amelyeket még a korábbi pártállam idejéből valamilyen gazdasági beruházás vagy egyéb döntés folytán oktrojáltak a vállalatra. Korábban állami beruházás volt, később ezt még áttették állami fejlesztési hitelkonstrukcióba, mindenféle virsaftot csináltak, és soha nem fejeződött be. Nem akarom most sorolni, gondolom, az itt ülők nagyon sok olyat tudnak mondani, ahol a vállalatok cipelnek befejezetlen beruházásokat.

¹⁶ Az Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal (APEH) a pénzügyminiszter irányítása és felügyelete alatt álló, önálló jogi személyiséggel rendelkező, országos hatáskörű, önállóan gazdálkodó közigazgatási szerv volt Magyarországon 2010. december 31-ig.

Ez Tiszaszederkénytől¹⁷ Győrig, a Rábáig bárhol megtalálható. Ezeknek a kamatterheit cipelik magukkal a kamatvállalatok.

Nyilvánvaló, hogy egy soha termelésbe nem lépett termelőegység hiteltörlesztésével kapcsolatos pénzügyi terheket az egyébként is kicsi, Samu nadrágjaként össze-ment gazdaságban nem képes finanszírozni a még lábön maradt részt. Az is világos, nem ez az állam okozta ez a kártételt. A legtöbb esetben úgy látjuk, hogy nincs is értelme befejezni ezeket a beruházásokat, mert olyan téves koncepciók alapján indulnak el, hogy minden veszteség mellett jobb, ha úgy maradnak, ahogy vannak, mert így okoznak kevesebb kárt, mintha befejeznénk őket. Az is tagadhatatlan tény, át kellett lépnünk ezt a Rubicont, akár tetszik, akár nem. Egy korábban más állam által okozott kárt nem tudunk ráterhelni az élő vállalatra, ebben az államnak kell megtalálni azt a kezelési módot, hogy ezektől a terhektől megszabadultan vizsgálja. Fölszámolásig kell vinnünk egy vállalatot, vagy ez a kérdés például a csődeljárás keretében tisztázható.

Másik szituáció, ahol befejezett beruházások hitelterhei jelentkeznek, de a hitelterhek rövidebb lejáratra olyan terheket jelent az adott folyó évben, amelynek a széthúzása adott esetben nagyobb mozgásteret ad az egyébként profitábilis, egyébként korszerű termeléssel ellátott üzemeknek. Nem vitás, van még két további kategória is. Ott, ahol az egész csőd mögött egy teljesen hibás vállalatvezetési koncepció van, ez is egy ügy, ebben az esetben megfelelő személyi konzekvenciákat is le kell vonni. A negyedik szituáció az, hogy ez valóban olyan iparágak esetén következik be, amelyeket semmilyen mesterséges lélegeztetéssel a közeljövőben és hosszabb távon nem tudunk életben tartani. Azonban itt is nagyon komolyan meg kell nézni, hogy milyen mértékig építjük ezt le.

Itt említtem az alumíniumipart. Világos, hogy ma egy teljesen példátlan mértékű alumíniumipari visszaesés van az egész világon. A bauxittól kezdve olyan alacsony árak vannak, hogy majdnem az fizet, aki eladja, hogy eladhassa, és elvihesse a telepéről, nem aki veszi. Ez teljesen egyértelmű, ahogy megnézzük az elmúlt évtizedek történelmét. Az alumíniumipar történelméről azt kell mondanom, szinuszgörbével jellemezhető, óriási hullámhegyek és hullámvölgyek váltakozása jellemezte az alumíniumipart az elmúlt évtizedben. Most egy nagy mélyponton vagyunk. Meg kell vizsgálnunk, hogy ebből mi a visszakapaszkodási lehetőség, milyen kapacitások azok, amelyeket értelmesen érdemes átmenteni ebből a világrecessziós folyamatból, amikor a konjunkturális időszak bejön. Mi az, ami ebből valóban menthetetlen, mert az a mérték soha nem fog bekövetkezni, amelyik korábban fennállt.

¹⁷ Tiszaújváros 1970. április 22-ig Tiszaszederkény volt.

Ebben a helyzetben tehát az egész csődeljárás keretén belül az állami magatartásnak, az iparpolitikának igenis nagyon kemény feladatai vannak abban, hogy egy ideileg értékelje az egyes cégek potenciális mozgásterét, és ennek megfelelően járjon el a csődeljárások pénzügyi rendezése során. Különbözik sincs nagy értelme annak, hogy a legkeményebb hitelezők szépen végigvigyék a felszámolásig a dolgot, ha meg tudják azt számolni, hogy az igénykielégítésük milyen százalékanak van realitása. Ha hamarabb tudunk túlesni a váltáson, és újra működőképes állapotba hozni az egyébként jövőt termelő berendezéseiket, akkor azt hiszem, hogy ebben az ügyben nagyon sokat tudunk ebben az évben ebből a kérdéskörből megoldani.

Új iparágak, innováció, a jövő kilátásai

Mozgásterünk lehetőségét nagymértékben elindítja ebben az évben a növekedés egyik lényeges tényezője, az, hogy igen jelentős infrastrukturális beruházások kezdődnek az iparban, a közlekedésben. Ezek természetesen hoznak magukkal olyan jellegű beszállítói és egyéb területeket, amelyekben a mozgást be kell indítanunk. Ez vonatkozik az infrastruktúrában a nagy útépitési programokra, amelyek következnek, vonatkozik a telekommunikációs beruházásokkal kapcsolatos kérdésekre, de vonatkozik arra is, hogy új iparágak születnek az országban. Például ebben az évben Magyarországon, de facto az autógyártásban új iparág születik. Itt is meg kell küzdenünk egy ilyen új iparág születésénél azzal, hogy a magyar beszállítói hátteret hogyan lehet megoldani ebben a kérdésben. Most csak egy kicsit a vállalati magatartásról nem karikírozva, de hogy mennyire más mozgástérben kell gondolkodni, mint korábban.

Amikor a minisztériumba¹⁸ kerültem, a háttéripár beszállításával kapcsolatosan készen volt egy kormány-előterjesztés. Referenciális hitelekkel, némi állami injekciókkal azokat a Suzuki cég által kiválasztott cégeket indította volna el a technikai innováció útján, amelyek alkalmassá tették volna kapacitásában arra, hogy kiszolgálják a beszállítói részt a Suzukihoz. Ez a program 9 milliárd forinton állt. Reménytelennek ítélttem, hogy a költségvetést bármilyen formában megcsapolva ez a 9 milliárd forint elérhető legyen, ezért ebből a kormány-előterjesztésből már nem lett semmi, elindítottuk a saját mozgásterületünkön belül abba az irányba a dolgot, hogy egyrészt plusz pénzekből, ahol ez technikai innovációt jelenthet, csináljunk valamit, másrészt pedig egy valóban piaci szituációban tőkeemeléssel vagy egyéb hitelekkel segítsük ezeket a dolgokat. 1-2 hónap telt el azóta, hogy ezt a programot beindítottuk.

¹⁸ Ipari, Kereskedelmi és Idegenforgalmi Minisztérium

A zártkörű pályázat el is indult már. Úgy néz ki, hogy az a korábbi 9 milliárd, amelyik abban a (elnézést) potyapénzesés szituációjában nézett ki, nagyon úgy néz ki, hogy ezt a problémát 2-2,5 milliárd forinttal egy piaci viszonyok közötti konstrukciókkal meg tudjuk oldani. Tehát itt van ez a dolog, hogy egészen át kell a gondolkozásmódunkat állítani, nem felülről várni ezekben is a megoldásokat, nem biztos, hogy a költségvetés az az igazi forrás, amivel egy iparfejlesztést szükségszerűen meg lehet oldani. Valóban van egy csomó feladat ezen a téren még hátra.

Mozgásterünket bővíti, nem vitásan, azt hiszem, ebben a körben nem kell túl sokat mondanom, az Expo.¹⁹ Amelyikre azt kell mondanom, az a 11. pont, amit az országgyűlésen elfogadtunk, azt biztos, hogy már hátulról kezdve ki is pipálhatjuk, mert már megkaptuk a Világkiállítást, csak már arra kell vigyázni, hogy el ne packázzuk a dolgainkat. Most a megvalósításon a sor. Ez mozgásteret jelent a magyar gazdaság élénkítésében, a vállalkozásokban, a tőkebefektetésben (külsőben és belsőben), azt hiszem, hogy ez vitán felül áll. Végül elindulhat az iparban idén egy jelentős gazdaságmegújító, egy jelentős növekedést elősegítő beruházási sor. Környezetvédelmi beruházásainkban a hulladékhasznosítást és -feldolgozást is beleértve, és az energia területén, hiszen Magyarországon részben egy közép- és rövid távú, részben egy hosszú távú energiaberuházási koncepció keretében nagyon komoly lépéseket kell tennünk, aminek már idén is vannak dolgai.

Milyen hajtóerőket látunk mozgósítandónak ahhoz, hogy valóban az ez évi lehetőségeinket kihasználjuk? Nem vitás, támogatnunk és segítenünk kell tovább a kisvállalkozásokat. Nagyon sok fórumon, lakossági fórumon, gazdasági fórumon érzem és tudom, hogy nem a legjobb pozícióban vannak a kis- és középvállalkozások, nagyon sokat kell még ezen a területen tennünk. Az is biztos, hogy az embereknek egy jelentős része lát mozgásteret ebben a dologban, különben nem tudnám mivel magyarázni, hogy az elmúlt két esztendő alatt 38 ezer kisvállalkozás indult útjára, és 40 ezer kiskereskedő nyitott boltot. Ennyire nem irracionális ez a magyar nép. Azért azt tudjuk a régi viccből, hogy ráfizetésből csak a Kohn bácsi élt meg, úgy, hogy szombat, vasárnap zárva tartott. Nyilvánvalóan ezek nem ilyenek. Biztos, hogy ebben van tönkremenetel is. Egy biztos, nem olyan profitábilisak, mint 4-5 évvel ezelőtt azok a kevesek, akik ezen a téren mozogtak. Nekünk itt nem vitás, hogy segítenünk kell, hogy ezek könnyebben jussanak hitelhez, ehhez azonban nem a bankokat kell noszogatnunk. Gondolom, Pongrácz Tibor²⁰ fog arról beszélni, hogy mi várható itt a kamatok változásában, nem akarom elvenni az ő kenyérét. Az biztos, hogy

¹⁹ Világkiállítás

²⁰ Pongrácz Tibor (1940–2019) magyar közgazdász, informatikus, az Antall-kormány államtitkára, az MDF elnökségi tagja.

a mi feladatunk az, amit már megfogalmaztunk decemberben, hogy ezekhez a vállalkozásokhoz és pénzügyi dolgokhoz nekünk bizonyos garanciafedezetek nyújtásához szükséges alapokat, pénzügyi intézeteket, befektetési bankokat biztosítunk. Ezekben kell gondolkoznunk, s akkor ezt piacokonform módon tudjuk megoldani ezeket a kérdéseket. Két szóval szeretnék még szólni egy olyan aktuális iparpolitikai kérdésről, amelyet már több helyen elmondtam. Elnézést kérek azoktól, nagyon sok arcot látok, akiknek abban a műélvezetben volt szerencsájük, hogy ezt már hallották tőlem.

Piac- és iparvédelem a 20. század utolsó évtizedében

Bizonyos mértékig ez visszautal a mi programpontunkra, az iparvédelemmel kapcsolatos kérdésekre. Ez egyrészt egy nagyon divatos fogalomná vált, szükséges is. Azonban azt is el kell mondani, hogy ennek mi a reális mozgáster, és nem kockázatmentes az ezzel való élés. Nyilvánvaló módon nem bújhatunk ki a bőrünkön, és nem tudunk nem a GATT²¹ és az Európai Közösségek által szerződéseinktől eltérő módszerekkel operálni. A GATT-nak már évtizedek óta tagjai vagyunk, és a GATT keretében a vámok fajtájának 93%-a kötött, egész egyszerűen nincs mozgásterünk, a nyitott 7%-os zónában pedig olyan természetűek a vámok, amire azt lehet mondani, az a tendenciájuk, hogy azoknak csökkenniük kell. Tehát a gondolkozásmodunk nem az, hogy mi hol tudunk újat kitalálni, hanem melyik vámot mikor tudjuk leépíteni.

²¹ A huszadik század első évtizedeiben a kereskedelmi folyamatok arra ösztönözték az országokat, hogy egyre összetettebb kölcsönhatásba lépjenek egymással, ami szükségessé tette egy olyan platform létrehozását, amely elősegíti és szabályozza a kereskedelmi kapcsolatokat. Az ennek nyomán 1947-ben létrejött Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) nemcsak a kereskedelem többoldalú megközelítését megteremtő kerekasztal-megbeszélésekhez biztosított fórumot, hanem egy nemzetközileg elismert kereskedelmi szabályrendszert is létrehozott. Az alap gondolat szerint „a vámok és más kereskedelmi akadályok lényeges csökkentése, valamint a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatban a megkülönböztető elbánás felszámolása” révén egyenlő versenyfeltételeket kell teremteni valamennyi tagország számára. Ahogyan a nemzetközi kereskedelem a kézzelfogható árukon túl egyre inkább a szolgáltatások és a szellemi tartalmak cseréjére is kiterjedt, a GATT átalakult, és Kereskedelmi Világszervezet (WTO) néven kapott intézményi keretet. A WTO-t a kereskedelmi tárgyalások uruguayi fordulójának eredményeként hozták létre 1995-ben, és magában foglalta a korábbi kereskedelmi megállapodásokat – például magát a GATT-ot, a mezőgazdasági megállapodást és a textil- és ruházati megállapodást –, valamint további, általános megállapodásokat. Ezek közül a legjelentősebb új megállapodások a szolgáltatások kereskedelméről szóló általános egyezmény (GATS), valamint a szellemi tulajdonjogok kereskedelmi vonatkozásairól szóló megállapodás (TRIPS) voltak.

Nyilvánvalóan ez a mozgásterünk egyik oldala. A másik mozgáster az pedig, hogy a piaci viszonyok között ezen szerződésekhöz igazodóan mikor akarunk élni bizonyos piaczaró vagy dömping jellegű kérdéseknél valóban iparpolitikai módszerekkel. Ehhez a törvény adta lehetőségeink adottak. Piaczaróról akkor beszélünk, ha valamilyen váratlan mennyiségű növekedés vagy olyan jellegű, ahol nem bizonyítható ugyan, hogy tisztességtelen átképzés és dömpingár van, de valahol a magyar piacot is árban zavaró lépés következik be. Itt el lehet indítani a piaczarás tényének megállapítását, és ez ellen védekeznünk lehet. Ez történt most nemrégiben egy 1 éves hercehurca után a vas- és acéliparban. Az alapanyagok tekintetében, ahol Csehországgal és Szlovákiával, illetőleg a FÁK²² országaival szemben kvótavédekezést tudunk beléptetni, GATT- és EK-konform módon, ezzel védve 1 esztendeig a piacot, mert enélkül nem élhet tovább a magyar alapanyaggyártás.

Kérem, hogy mennyire nem egyszerű az élet! Én már nagyon sok támadást kaptam, hogy ebben részt vettem. Lévén, hogy a magyar feldolgozóipar, amelyik az olcsóbb cseh lemezzel dolgozva Nyugat-Európában még exportképes volt, most befullad, mert a magyar alapanyaggal nem képes már megfelelni a nyugat-európai árviszonyoknak, ami mutatja azt, hogy a gazdaság iszonyatosan kényes dolog, mert valahol belenyúlok valamilyen jószándékú dologgal, és ez a másik oldalon halálát okozhatja egy másik iparágak. Más oldalú veszély is van. Akikkel szemben piaczarási módon kvótarendszerrel élünk, indoklás nélkül az az ország Magyarországgal szemben egy általa kiválasztott más területen élhet most már a piaczarás tényének megállapítása nélkül ellenretorzióval. Nem mintha most fönnállna ez a veszély, de lehet, hogy ez úgy következik be egy adott szituációban, hogy most védjük az acéliparunkban, de nem fogjuk tudni eladni a gomolyasajtot. Azért ebben is gondolkodnunk kell, hogy hol várható ilyen ellenlépés, és milyen mértékű.

Még egyetlenegy velünk szemben való ellenlépésre nagyon kell vigyáznunk. Itt nem kormányok működnek. A magyar piaczarásnál sem a kormány lép ebben az ügyben, csak a piaczarással érintett termelőszervezet léphet fel ilyen igénnyel. A jog szerint Nyugat-Európában ez következik, a kormányok kitérték az EK kapuit, de a kormányok mögött lévő gazdasági szervezetek nem túl boldogok attól, hogy a kelet-közép-európai országokból megnyílik a kapu olyan mezőgazdasági és könnyűipari termékek iránt is, amelyek eddig ott elég keményen védettek voltak. Náluk elindul egy folyamat, rágalmazás szintjén merem mondani, több száz piaczaró és dömpingvaddal élnek a vállalatok a magyar, lengyel, szlovák és cseh termékekkel

²² A Független Államok Közössége, rövidítve: FÁK a volt Szovjetunió 15 tagállama (az ún. szovjet utódállamok) közül 11-nek a laza együttműködése, konföderációja. A szerződést 11 ország kötötte. A Független Államok Közösségének 1991. december 21-i megalakulása egyben a Szovjetunió felbomlását is jelentette.

szemben már az indulás pillanatában. Tessék vigyázni, mert egy 5 fős kft. hazavághat egy magyar iparágat, mert soha nem vállalatot büntetnek, hanem adott iparágat. Egy acélipari kft.-re 3 db bilikummal²³ rábizonyítják azt, hogy dömpingárut csinált, és a magyar acélipar 3 évig dömpingvámmal megy csak be Nyugat-Európába. Roszszabb lesz a helyzete, mint az EK-szerződés előtti időszakban.

Amennyiben mindezeket a tényezőket figyelembe vesszük, okosan élünk azokkal a lehetőségekkel, amit a megkötött EK-szerződés és az egész nemzetközi vonzaskörzete Magyarországnak biztosít a tőkebefektetések értelmében, valamint az új szisztémán belül kihasználjuk a valós lehetőségeinket, akkor azt kell mondanom, ennek az évnek második felévére megalapozottnak, hihetőnek tartjuk, hogy bekövetkezzék az, amit prognosztizáltunk, hogy a 0 és a 2% közötti növekedés megindul. Ez a folyamat immáron tartóssá válik a magyar gazdaságban, mert valóban átléptünk a második szakaszába annak a folyamatnak, a gazdaság rendbetétele és az ország gazdasági működőképességének megteremtése útján, ahol élesen elkülönülő szakaszokban eljutva ide tovább tudunk lépni. Azt hiszem, ez a mi igazi erőnk, nem zavartatva attól, hogy ebben egyesek rendszertelenséget látnak. Ebben nagyon komoly rendszer, az első pillanatoktól kezdve nagyon tudatos politika van. Sok esetben úgy érzem, a támadásoknak éppen az az egyik élük, ezt nagyon is jól tudják azok, akik ezeket a gazdaságpolitikai lépéseket támadják. Mindig az elevenére tapintva ott lépünk, ahol kell, mert menthetetlenül az a gazdaság és ez az ország megy előre. Ez az MDF vezetésével, kormánykoalíció vezetésével történik. Természetesnek tartom, és nem sértődöm meg azon, hogy ez sokaknak nem tetszik.

²³ kupa

Második előadóként Kádár Béla akadémikus nyújtott komplex elemzést a világ-gazdaság aktuális trendjeiről, előadása a gazdaság minden területét érintette.

A GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS FELTÉTELEI

ELŐADÓ: DR. KÁDÁR BÉLA¹ NEMZETKÖZI GAZDASÁGI KAPCSOLATOK
MINISZTERE

Tisztelt Elnökség, mélyen tisztelt Hölgyeim és Uraim! Mióta az első majom leesett a fáról, megkezdte földi létét, és megkezdődött az emberiség fejlődéstörténetében az átmeneti korszak, hogy idézzem Chesterton² angol író és filozófust, azóta zajlik a gazdasági növekedés. A barlanglakó ősembertől kezdve egészen az első városállamokig, részben az akkori Távol-Keleten Hammurapi³ törvénykönyvében nyomát látjuk annak, hogy a mindenkori hatalom, önkormányzati hatalom, királyi hatalom törekedett arra, hogy a közösség gazdasági érdekeinek alakításával kapcsolatosan bizonyos valóságos vagy vélt központi akaratot érvényesítsen.

A növekedés az emberiség sok évezredes folyamata és öröksége. A növekedés befolyásolása azonban az elmúlt évtizedekben egy sajátos új szint és árnyalatot kapott. Sajátos új szint és árnyalatot kapott attól, hogy századunkban világléptékben óriási értékrendi változások következtek be, kezdve a tengerentúltól át Nyugat-Európaiig, eljutottak hozzánk is, és ennek a terjedésnek nincsenek ma már földrajzi határai. Bizonyos fundamentalista övezetektől eltekintve, amennyiben az emberiség a fogyasztást alapvető érdeknek tekinti, és értékévé vált a fogyasztás, az anyagi jólét a korábbi sokkal differenciáltabb értékrenddel szemben, ebből adódóan az egyes országok, egyes kormányzatok, egyes vállalati vezetők, önkormányzati rendszerek teljesítményeit egyre inkább az anyagi jólét alakulásán keresztül minősítik.

¹ Kádár Béla Széchenyi-díjas magyar közgazdász, politikus, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. A nemzetközi munkamegosztás és az iparfejlődés kérdéseinek neves kutatója. 1990 és 1994 között a nemzetközi gazdasági kapcsolatok minisztere, 1994 és 1998 között országgyűlési képviselő. 1999 és 2002 között a Magyar Nemzeti Bank Jegybanktanácsának, 2002 és 2008 között Monetáris Tanácsának tagja. 2002 és 2008 között a Magyar Közgazdasági Társaság elnöke.

² Gilbert Keith Chesterton vagy G. K. Chesterton (1874–1936) angol író, filozófus, drámaíró, újságíró, szónok, teológus, életrajzíró és kritikus

³ Hammurapi az Óbabiloni Birodalom létrehozója volt.

Új értékek az emberi társadalomban, új irányok a gazdaságpolitikában

A politika tehát, és így a gazdaságpolitika nem hagyhat figyelmen kívül egy pluralista társadalomban egy világmértékű és Magyarországon is gyors ütemben kialakult értékrendi változást. A másik lényeges nagyléptékű történelmi változás, hogy a társadalmi-gazdasági folyamatok századunk második felében sokkal jobban összefonódnak, mint valaha. A termelés és a gazdaság szférájában sajátos arányeltolódás bontakozik ki folyamatosan, de felgyorsulóan a század második felében. Ma már egy fejlett ország gazdasági struktúrájában az úgynevezett termelőtevékenységek aránya 25-30 százalékra csökkent. A többi az az ún. termelésen kívüli szolgáltató ágazat. Ez a szép új világ struktúrája. Mit jelent ez, hogy ma a termelőnek, mezőgazdasági ipari termelőnek, bányászati kultúrák művelőinek teljesítményeit mindinkább meghatározza az a 2/3-os rész, amely már nem közvetlen termelőtevékenység, hanem oktatás, kutatás, fejlesztés, képzés, társadalmi szolgáltatás? A humán potenciál fejlesztését, karbantartását, amiből adódóan korunk gazdaságpolitikája összehasonlíthatatlanul bonyolultabbá vált. Ma a gazdaságpolitika, az oktatáspolitika, az egészségpolitika, a környezetvédelem mindenekelőtt egy szociális piacgazdaságban a társadalmi biztonság kérdése. Ilyen körülmények között kell eligazodnunk a gazdaságpolitika hagyományos feladatainak mai értelmezésén.

Milyen arányok alakulnak ki a társadalomban a gazdaság és a nem gazdasági szférák között, hogyan érvényesül a politikai irányításban a gazdaság és a gazdaságon kívüli szférák növekvő összefonódásából alakuló vagy fakadó követelményrendszer? A gazdaságon belül hogyan alakul a termelő és a nem termelő szféra viszonya? Ekkor jutunk el az ún. hagyományos mágikus négyszöghöz, amelyet most már a közgazdaságtudomány és a politikai összehasonlítások tudománya régen megfogalmazott a növekedés, a foglalkoztatás, fizetési mérleg és az infláció kérdésében. Az emberi lét, a politikai lét, a gazdaságpolitikai szerepvállalás örökös értékválasztásokat jelent. A társadalom és a gazdaság különféle céljai nagyon gyakran és éppen az összefonódásból adódóan konfliktusos jellegűek, egymást kioltók. Nincs olyan megoldás a gazdaságpolitikában, amely mindenki számára egyértelműen üdvözítő lenne.

Amennyiben a szűkebb gazdaságpolitikára térünk rá, nem is a tágabb értelemben vett feladatokra, ki ne tudná azt önök közül, hogy a mágikus négyszög akármelyik pillérjéhez nyúlok hozzá, az egyrészt érdekeket véd, képvisel, másokat erősen csorbít, sért? Mondjak csak apró kérdést, eszköz, gazdaságpolitikai eszköz kérdésében, árfolyampolitika, vegyem azt a felértékelő árfolyampolitikát, ezek nem önmagukban jó, autonóm kategóriák, egy felértékelő árfolyam-politika természetesen nagyon jó a fogyasztónak. Nagyon jó az importőrnek, az importcikk kereskedőinek. Tulaj-

donképpen még annak az exportőrnek is a drága pénzpolitika-időszakban, ahol az importált alkatrészek aránya meghaladja a 40%-ot. No, de jó-e ez az exportőrnek? Más kérdés, ha értékegyenlítő árat alkalmazok valamely vélelmezhetően dömpingáras termékkel szemben. Természetesen nagyon jó ez a verseny által érintett termékek termelői számára. De jó-e ez a felhasználó számára? Különbő kórust hallok jobbról és balról.

Ugyanez megjelenik tárcavetületben, hiszen akinek a feladata az exporttermékek serkentése, a külkereskedelmi mérleg javítása, az például egy felértékelő politikát nyilvánvalóan nem tart kívánatosnak. Mindazok számára, akik a belső pénzügyi stabilitás örei, a felértékelő politika a legkellemesebb, kényelmesebb eszköz arra, hogy egy inflációs folyamatot megfékezzenek, anélkül hogy erőteljesebben be kellene avatkozni például a pénzügyi fegyelem helyreállításába, a fizetési fegyelem helyreállításába. A különböző érdekek és értékek ütköznek már az eszközfelhasználás szintjén is, hát akkor hányszor nehezebb feladat az ún. konfliktusos célok összehangolása! Amennyiben a mágikus négyszögből indulok is ki, és most nem beszélek a legkorszerűbb gazdaságpolitikai felfogásról, a humánszféra nélkül nincs gazdaság. Nincs gazdaság társadalompolitika nélkül.

Az érdekképviselet és foglalkoztatáspolitikai nemzetközi dimenziói

Akkor is, mit láthatunk? A foglalkoztatási helyzet elsősorban természetesen a munkaerő érdekképviseletei számára perdöntő jelentőségű. A foglalkoztatási helyzet alapvető belpolitikai tényező, hiszen a munkanélküliek választópolgárok. Ha a munkanélküliek aránya megnő, ez a belpolitikai erőviszonyokat nyilvánvalóan erőteljesen befolyásolja. Nincs olyan szerepe például a fizetési mérleg egyensúlyjavításának, hiszen ki hallott még olyan országról, hogy a tömegek az utcára vonultak volna bármilyen színű zászlót lobogtatva, hogy a fizetési mérleg egyensúlyjavításáért harcoljanak. Hát az élet ilyen.

Az infláció is egy nagyon váltakozó tényező, ami nem feltétlenül csak az ún. ökonometriai,⁴ gazdasági megközelítések vegytiszta normáival írható le. Sokkal inkább tartozik a szociálpszichikai környezethez. Vannak kultúrák, ebbe beletartozik a magatartási kultúra és az evvel összefüggő egyensúlyi értékek. Hát például a latin

⁴ Az ökonometria a közgazdaságtan, azon belül is a matematikai gazdaságtan önálló tudománnyá fejlődött részterülete, amelynek célja a gazdasági jelenségek matematikai jellegű elemzése, továbbá a közgazdasági elméletek és modellek tapasztalati adatok alapján történő igazolása, illetve megcáfolása. Eszközeit elsősorban a matematika, azon belül is főként a valószínűségszámítás, továbbá a statisztika eszköztárából meríti.

kultúrák, ahol erőteljes inflációs késztetések nélkül, árdinamika nélkül nem könnyű soha kimozdítani egy premodernizált, tehát a modernizáció előtti hagyományos társadalmat a tétlenség állapotából. A latin-amerikai gazdaságok évszázados dinamikus fejlődése például a múlt század utolsó harmadától kezdve átlagosan 30%-os inflációval járt együtt. Ezt az ottani társadalmi értékrend, kulturális örökség teljesen természetszerűnek tartotta, és ahol erőteljes évszázados strukturális merevségek vannak, ott ez egy erőteljes hajtószer, ha úgy tetszik, purgálószer.

Egész más a kálvinista, a protestáns etika szellemi öröksége, amely kőbe vésett fix értékeket alakít ki, a stabilitást, az egyensúlyt alapvető értékek tekinti. Svájcban egy 3%-os infláció vagy 2%-os infláció az a szörnyűségek szörnyűsége, amin egy spanyol vagy egy chilei csak kacarászik. A világ ilyen. Nem egy-egy nagy szellemi műhelyben, legyen az Brüsszel, Párizs, Chicago, a Harvard egyetem Cambridgeben, műhelyeknek az értékítélete a meghatározó uniformizálási jelleggel a világ összes országa, nemzetgazdasága számára az a tény, hogy a világgazdasági fejlődése globális jellegű, túlnő országhatárokon, esetenként régiókon, ez nem jelenti azt, hogy mindenki egyfajta recept szerint működik, él, üdvözl. Sőt! Minden ország a saját kulturális öröksége, növekedési adottságai, mozgástere alapján tud sikeresen alkalmazkodni az egyre univerzálisabb játékszabályokhoz, világgazdasági környezethez. Ezeket az aperitifeket⁵ jelezve, térjünk akkor a növekedésre.

A gazdasági növekedés és a modern társadalmak kapcsolata

A növekedés ugyanis nemcsak egyszerűen egy sok évezredes útitársa, jellemzője az emberi fejlődésnek. Hiába jósolták meg ezt, ha emlékeznek rá, olyan két évtizeddel ezelőtt még Nobel-díjakat⁶ is lehetett kapni azért, hogy megjósolták azt, hogy a '60-as években a gazdasági növekedés elért a végső csúcspontjára, és következik a zéró növekedés. Mint ahogy mások azáltal lettek híresek, hogy 3 évvel ezelőtt megjósolták a történelem végét.⁷ A jóslatokkal mindig óvatosan kell bánni, amíg ember lesz,

⁵ Aperitif: olyan alkoholos ital, melyet elsősorban nagyobb étkezések előtt szolgálnak fel étvágygerjesztőként.

⁶ A Nobel-díjat a svéd kémikus és feltaláló Alfred Nobel alapította. Nobel végrendeletében rendelkezett úgy, hogy vagyonának kamataiból évről évre részesedjenek a fizika, kémia, fiziológia és orvostudomány, továbbá az irodalom legjobbjai.

⁷ Francis Fukuyama világhírű cikke *A történelem végétől* 1989-ben jelent meg („The End of History”, *The National Interest*, Summer 1989), könyv alakban pedig 1992-ben *A történelem vége és az utolsó ember* címmel látott napvilágot (*The End of History and the Last Man*, London, Penguin Books). Központi gondolata, hogy a szovjet típusú szocialista rendszer bukásával elhárult az utolsó akadály az emberi nem történelmének legfejlettebb kormányzati formája, a nyugati típusú liberális

amíg az emberben van motiváció, hajtóerő, késztetés, addig mindig lesz törekvés a többre. Lehet, hogy nem mennyiségi, hanem minőségi értelemben. Amíg létezik majd szervezett emberi társadalom, ennek a végét pedig talán még most ne jósoljuk meg. A növekedés tehát, ha úgy tetszik, egy olyan alapvető érték, amelyből levezethető a foglalkoztatás, levezethető tulajdonképpen a belső és a külső egyensúlyhiány és egyensúlyi kezelés és a fogyasztás, a lakosság döntő többsége számára meghatározó fogyasztás és anyagi jólét összes követelménye.

Miért kell nekünk tehát Magyarországon növekedési politikát is folytatni? Miért mondjuk azt most, hogy bizonyos szakaszváltás előtt áll a társadalom? Sokféle magyarázatát adhatjuk persze, itt most egy tetszetős magyarázatát adom, és ez nem jelenti azt, hogy a magyarázat teljessége, de nem helytelen magyarázat. A magyar társadalom és a magyar gazdaság az elmúlt kétéves, és 1992-t beleértve 3 éves időszakban átjutott a nemzeti megújulásnak azon az első, és korábban is előre jelezhetően gyötrelmes szakaszán, amit a történelmi sorstársaink még az elkövetkezendő években fognak átélni. Ezalatt a 3 éves időszak alatt sikerült lerakni a piacgazdaság jogi kereteinek túlnyomó részét. Még nem a teljes egészét, de belátható időtávban van az az állapot, amikor a parlament egész jogalkotási sebessége alapján ennek a jogi keretlerakási folyamatnak a vége előrejelezhető. Leraktuk a piacgazdaság intézményrendszerének az alapjait is. Most itt az idő, hogy ez a 3 éves időszak konszolidálódjon, amely a gazdasági rendszerváltás és a piacváltás nyomán rendkívüli áldozatokat követelt a lakosságtól, rendkívüli gyötrelmeket rótt a lakosságra, valamint egy radikális alkalmazkodóképességre kényszerülő vállalati rétegre.

Különös figyelmet kell fordítanunk a reálfolyamatokra, amelyek az elmúlt évek viszontagságai közepette, azért a megérdemelnél valamivel kisebb figyelmet kaptak. Régi üzenet az európai szellemi örökségből, hogy adjátok meg a császárnak, ami a császáré, és az Istennek, ami az Istené. A császár megkapta az intézményrendszeri átalakulás legfőbb paramétereit Magyarországon és másutt is. A magyar nemzet számunkra az az Isten, amelynek az érdekeit most szolgálunk kell azzal, hogy odafigyelünk erőteljesen a reálfolyamatokra, és kihasználjuk azokat a hosszú évtizedek

---

demokrácia globális térhódítása elől. Fukuyama elméletének alapja a hegeli úr–szolga viszony, amely szerint a történelem folyamatát az emberek közti, elismertségért folytatott harc határozza meg, és amelynek végpontja egy olyan társadalmi környezetet megteremtő államforma, amelyik kielégíti az emberiség „legmélyebb és legalapvetőbb igényeit”. Ezt a kormányzati formát azonosítja Fukuyama a liberális demokráciával, ami az eddig létezett politikai rendszerek közül a legnagyobb fokú szabadságot biztosítja polgárai számára. A történelem vége tehát annak beteljesülését, nem pedig a lezárulását jelenti; a történések folyamata természetesen nem ér véget, csupán az ellentétes ideológiák harca zárul le.

óta első ízben kedvező külső esélyeket, amelyet most a magyar történelem megkapott a '90-es évek elején.

Miért kell növekedés tehát? Aztán lehetséges-e a növekedés, és mitől lehetséges? Először a kategorikus imperatívusszal szeretném kezdeni. Noha minden más sorstársánál jobban vette a történelem komplex kanyarjait, büszkén mondhatjuk azt, hogy ezt a hallatlanul nehéz és egyedülálló folyamatot Magyarország vitte véghez a leggyorsabb ütemben, a legnagyobb sebességgel és a legkisebb társadalmi, gazdasági veszteségekkel. Aki ezt az országot objektív szemmel tudja és akarja elemezni, az ezt a körülményt a számok tükrében sem ismerheti félre.

Más kérdés az, hogy a második világháború óta és a boldogabb történelemmel rendelkező országokban és a '29-es és '33-as válság óta nem volt ilyen visszaesés reálfolyamatokban, tulajdonképpen a reálfolyamatok teljesítményeit szemléltető, erősítő, támogató egyéb társadalmi szférákban, mint a legutóbbi 3 évben. A '80-as évek stagnálása után a recesszió Magyarországon már 1989-ben megkezdődött. Ez nem egy konjunkturális recesszió, hanem ez egy strukturális válságnövekedést zsugorító hatás volt. Magyarországon a strukturális krízis az egyensúlyi krízisben, piaci krízisben, valamint a növekedési krízisben, a társadalompszichikai krízisről most nem is szólva, lecsapódott. Az elmúlt 3 évben eltűnt a magyar GDP bruttó belföldi termelés kerekén 15%-a. Nem volt ilyen visszaesés 1958 után sem, és miként mondtam, soha a második világháború óta, hiszen ez fogyasztáscsökkenéssel, reáljövedelem-csökkenéssel, életszínvonal-csökkenéssel járt együtt.

A versenyképesség aspektusai

Hadd jegyezzem meg, a növekedési pályaváltás során az erőteljes reformok útjára rálépő országok esetében az utóbbi 20 évben Dél-Amerikában, Dél-Európában, melyeknek példáival olyan gyakran lehet találkozni bizonyos tanácsadók ajkairól, sehol sem öltött a visszaesés ilyen mértéket. A GDP visszaesése, a 15% egy összevont mutató. Egyes ágazatokban, mint például az iparban az 1988-ban létező magyar ipari termelésnek ma már közel 50%-a tűnt el. Tud-e ilyen terhet, zsugorodást viselni egy társadalom, amely élni akar? Az természetszerű, hogy a gazdasági rendszerváltás eltünteti az életképtelen struktúrákat.

Még boldogult kutató koromban végeztük el a kutatásokat, számításokat, hogy a '80-as évek végén a magyar iparnak mekkora hányada tekinthető életképesnek, nemzetközileg versenyképesnek. Mekkora az a hányada, amelyet a katonarvos dilemmája szerint hagyni kell elhullani, mert életképtelen, és melyik az a szürke sáv, amely egy aktív gazdaságpolitika, egy fejlesztésorientált gazdaságpolitika, egy vi-

lággazdasági nyitás keretében a nagyvilághoz alkalmazkodó magyar gazdaságpolitika keretében középtávon versenyképessé tehető, középtávon felnevelhető a potenciális szakaszolási számok, előnyei alapján? Ezek nem gauzolási számok, az élet is visszaigazolta, hogy a magyar ipar körülbelül 1/3-a, 2/5-e ma is versenyképes. Versenyképesen tud előállítani külföldi piacokra is termékeket. És körülbelül 35-40%-ot tett ki az a hányad, amely az elmúlt 4 évtized szakosodása, meglévő, de torz iparpolitikája alapján eleve életképtelen volt. Hányszor írtuk le, kopott nadrágos kutatók az elmúlt két évtizedben, hogy nem lehet versenyképességet remélni olyan kohászati termékektől, amelyeket 2 ezer km távolságból magas portartalmú vasércből 4 ezer km távolságból ideszállított energiával dolgoztunk fel elavult technológiával. Mit lehet várni olyan gépektől, amelyek ilyen kohászati termékekkel és a legfejlettebb KGST⁸-igényszintre, és technológiai beszállításokon alapulva fejlődtek ki?

Világos, hogy egy globalizálódó világgazdaságban, amit egy közgazdász, egy közgazdász-külgazdász 25 éve is tudott, hogy mi lesz a világ fejlődésének iránya, az nem a tegnapi táviratiroda-jelentéssel érkezett ide. Ha valaki most fedezte is fel a nagyvilágot esetleg, hogy hova fejlődik a világ, azt nem tudtuk, hogy mikor omlik össze a sztálini, posztstálini gazdasági modell. Hiszen itt hatalmpolitikai tényezők kerültek előtérbe, és nem a gazdasági racionalitás, de hogy hova megy a világ, és nekünk hol legyen a helyünk, az nem volt kétséges sohasé. Ennek nyomát meg lehet találni ma is, mert hát papíron élő társadalom vagyunk.

Nos, nem azért kell siránkozni, hogy eltűnnek a fehér elefántok, az életképtelen ágazatok. Ami elgondolkoztató, hogy egy visszaesésnek ilyen mértéke a reálszférában nemcsak a nemzetgazdaság beteg testrészeit operálja ki, hanem most már az élő szervezet, az életképes szervezet élő húsába vág. A fejlődőképes, ma is fejlődőképes, vagy potenciálisan fejlődőképes sikeresélyes vállalatok kibontakozási esélyeit gátolhatja, ha ilyen mértékű, erejű egy recesszió. Nemzetközi probléma fog abból fakadni, nem is túl távoli időszakban, ha a növekedés követelményeit figyelmen kívül hagyó egyensúlyjavításra korlátozó gazdaságpolitika uralkodik el itt a térségben. Nem volt elég a jugoszláv példa, a lengyel példa, itt lesz előttünk a föderáció példája is.

⁸ A Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa a közép- és kelet-európai szocialista országok gazdasági együttműködési szervezete volt a hidegháború alatt 1949 és 1991 között. 1949. január 25-én hozták létre Moszkvában szovjet kezdeményezésre, miután világossá vált, hogy a Marshall-terv a Szovjetunióra nem fog kiterjedni, ugyanakkor az veszélyes vonzerőt jelenthetett Jalta után a szovjet érdekszférába került országok számára. Alapító tagjai a Szovjetunió kivül Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország és Románia voltak. Később csatlakoztak: Albánia (1949, 1961-ben felfüggesztette tagságát, 1987-ben kilépett), a Német Demokratikus Köztársaság (1950), Mongólia (1962), Kuba (1972) és a Vietnami Demokratikus Köztársaság (1978). Társult tag: Jugoszlávia volt.

A gazdaságpolitika, miként a zalkelyhidai Öregi Ferenc a politikáról mondta 125 évvel ezelőtt, nem a tudományok kérdése, egzisztenciák tudománya, az az arányok művészete. Az a jó gazdaságpolitika, amely a korlátozást, a szigort, a nyitást, a liberalizációt ötvözni tudja a serkentéssel, a késztetéssel, az életerővel és az összes szakértelemmel. Ez sajnos egy olyan nehéz műfaj, hogy az eredményes gazdaságpolitika művelőitől sok minden követelődik meg. Egy tudományos felkészültség, ami tulajdonképpen technikákat jelent, hogy egy problémát hogy lehet kezelni. Ami született készség: érezni kell az arányokat, hogy mennyi a szigorból, mennyi a késztetésből. A sárgarépa vagy a cukor és a bot közötti arányokat, s aztán jelent egy végrehajtási képességet, és jelent egy politika eladását elősegítő képességet. A politika hitelképességének a hozományát, ezért nem könnyű és ezért nem szabad Kelet-Közép-Európában senkit bírálni azok közül, akik egy nehéz, egyedülálló történelmi helyzetben az átalakulás gondjait, jövőjét, térképét egymásról másolták. Mert egyszerűen nem lehetett mihez nyúlni, ha nincs megfelelő alkotókészség, kreativitás egy társadalom gazdasági vezetésében. Akkor természetesen máshol realizálódik, csak ez a legnagyobb tragédia egy globális gazdaságban egy kis ország számára, amely csak a saját adottságai alapján tud versenyelőnyökhöz jutni és azokat érvényesíteni.

Nos, tehát arányok, növekedés. Nem tudjuk, se mi, se a szomszédság végrehajtani ezt a történelmi átalakulási folyamatot, ha nem tudjuk hitelképessé tenni azt, hogy a nemzeti megújulás, a rendszerváltás, a piacgazdaság az többet is, jobbat is jelent, nemcsak gyötrelmeket. Ennek van természetesen egy bizonyos ára, költsége, hogy mekkora az a költség, az már a politikai felelőssége és az irányítás felkészültségének függvénye. Nemzetközi kérdés lesz ez, mert egy válsághelyzetben lévő Kelet-Európa és Közép-Európa a nemzetközi kapcsolatrendszerben is súlyos tehertételt jelent.

Modellváltás, áttérés a piacgazdaságra

Európa boldogabb fele, a gazdag rokonság növekvő nyugtalansággal nézi, hogy egyes gazdaságpolitikai terápiák, piacgazdaság 100 nap alatt, piacgazdaság 500 nap alatt, a piacgazdaság 2 év alatt, amire olyan szép tapsokat lehet kapni nemzetközi konferenciákon, ha valaki megígéri a nemzetközi bankárközösségnek, hogy holnapra vagy holnaputánra megforgatjuk világot. Ez egy divatos jelszó mindenütt. Ilyet nem lehet csinálni a gazdasággal. A gazdaság szervesen tud csak fejlődni, a szerves fejlődéshez viszont előfeltételeket kell teremteni.

Magyarországon a visszaesés, a munkanélküliség növekedése az, amelyre nem voltunk felkészülve az elmúlt 40 évben társadalompszichikailag. Ez a lakosság nincs felkészülve arra, hogy munkanélküli legyen, ilyen értékrendje alakult ki. Nem va-

gyunk felkészülve, nem alakultak ki azok az intézményeink, és nem vagyunk felkészülve olyan pénzügyi felfogó hálóval, hogy tudnánk kezelni a tiszta gazdasági és követelményeiből adódó munkanélküliségi nagyságrend követelményeit. Hiszen, ha kimondom azt, én is tudom, hogy 40%-a az iparnak eleve életképtelen, de el tudunk viselni egy 40%-os munkanélküliséget?! Társadalmilag, politikailag, de még gazdaságilag SEM. Vannak kemény peremfeltételek. Mikor mi a fő veszély, azt mindig ennek alapján lehet megítélni. A növekedés nélkül a privatizáció mellett a munkanélküliség növekedése nem állítható meg belátható időn belül.

Más kérdésekben is Magyarország a nemzetközi megítélések szerint is az NDK, Lengyelország és Csehszlovákia után a világ leginkább környezetszennyezett országai közé tartozik. Óriási ráfordítások lennének szükségesek ahhoz, hogy megtisztuljon természeti környezetünk. Rengeteg ötlet, technika, elképzelés ismeretes, én csak egyet kérdezek, lehet, leegyszerűsített kérdés, lehet, hogy azt fogják mondani, hogy egy demagóg kérdésfeltétel: szűkülő gazdaságban, stagnáló gazdaságban zéró növekedés mellett lehet-e környezetvédelmet folytatni?

Modernitás, növekedés és versenyképesség

Negyedszázada tudjuk, hogy ebben a modern világban egyes országok, vállalatok versenyképességét az dönti el, hogy milyen fejlett humán potenciállal rendelkeznek. Marx⁹ úgy hitte, 150 évvel ezelőtti tapasztalatok alapján, hogy a gazdasági növekedés fő hajtóereje a tőkefelhalmozás. A felhalmozás része ennek a dolognak, igaz, habár ez nem marxista monopólium, mert nagyon sok növekedési iskola is eljutott ugyanerre a felfedezésre, de a tőkefelhalmozáson belül korántsem közömbös, hogy a termelőtőke felhalmozása, vagy a szellemi tőke, vagy ha úgy tetszik, infrastrukturális tőke felhalmozása.

Azt tudjuk, és negyedszázada tudjuk, hogy rossz oktatási rendszerrel operáló országok, az emberi erőforrásokat ki nem használó, ki nem aknázó országok torz társadalmi értékrenddel, magatartási normákkal, üzleti kultúrával, önfegyelemmel, fegyelemmel, tisztességgel nem rendelkező országok nem tudnak bekapcsolódni ebbe az új világgazdasági fejlődési szakaszba, amely a tudomány és a technológia fejlődésén alapul. Nincs humánpolitika szűkülő vagy stagnáló gazdaságban, és amit ez a gazdaság most elmulaszt a humán stratégiában cselekvési lehetőségek hiányában, az öt, tíz, tizenöt év múlva fogja megbosszulni magát. A társadalmpolitika

⁹ Karl Marx (1818–1883) német filozófus, közgazdász, szociológus, a kommunista munkásmozgalom teoretikusa

rövid távú fegyver, hiszen a társadalmi elégedetlenség sokkal könnyebben érezteti hatását, mint például a technológiai lemaradás. Még a termelés szerkezeti lemaradás is. Az nagyon könnyen teremthet kellemetlen helyzeteket. Lehet-e egy stagnáló vagy szűkülő társadalomban hatékony társadalompolitikát folytatni, amelyet az emberiség mindenütt és nálunk is alapvető értéknek tekint? Nem új keletű felfedezés ez sem. Nagyobb tortaszeletet akkor lehet osztogatni növekvő számú lakosságnak, ha a torta növekszik. Először a tortát kell növelni, utána lehet osztogatni, de csökkenő nagyságú tortából nincs olyan varázsló, aki többet tudna osztani. Tehát növelni kell a tortát, ízessé is kell tenni, ehhez jó szakács is kell.

Nos, azt hiszem, ezek belgazdasági jelenségek, de van egy külgazdasági összefüggésük is a növekedési követelményeknek. Magyarország 1928¹⁰ óta nem került ilyen kedvező gazdaságpolitikai környezetbe, mint amelyet az elmúlt két évben sikerült kialakítani. Kérem, a magyar gazdaság az Európai Közösséggel folytatott tárgyalások eredményeként aláírt megállapodás révén már március elsejétől¹¹ kezdve egyre inkább nem létezőnek tekintheti a külpiaci akadályokat. Lám, és a menynyiségi korlátokat. Az Európai Közösség már tavaly is a kivitel 48%-át felvette. Ez az arány növekszik. Nagy számú fejlett piacgazdaságban javultak a piacra jutás feltételei, annak révén, hogy sikerült vámcsökkentést elérni, kontingens növekedést elérni, általában kedvezőbb exportbővítési feltételeket teremteni. Most tárgyalunk a visegrádi hármakkal,¹² habár ez nem lehet semmilyen illúzió forrása, mert ez a két ország a magyar kivitel 4%-át jelenti, de úgy tűnik, itt is, ebben az évben is tudunk könnyíteni az egymás közti kereskedelem akadályain, nehézségein. Ez a lehetőség áll nyitva a Horvátországgal és Szlovéniával folytatott kapcsolatban, s mindent elkövetünk, hogy mihelyt az előfeltételek erre adottak lesznek, ugyan ezen az úton járjunk a Romániával, Ukrajnával és más országokkal folytatott gazdasági kapcsolatban.

¹⁰ A Horthy-korszakban az 1924 után kezdődő konjunktúra idején a mezőgazdasági termékárak ismét kedvezőek voltak. A termelés növekedése a belső struktúra módosulása nélkül, az extenzív jelleg fennmaradásával ment végbe. A gazdasági fellendülés lehetővé tette a nemesítés, a gyepgazdálkodás, az állattenyésztés fejlesztésének megalapozását és a hozzájuk szükséges állami intézmények alapjainak lerakását is.

¹¹ Magyarország EU-csatlakozása komplex folyamat volt. Ez 1991. december 16-án, az európai megállapodás (más néven: társulási szerződés) megkötésével, illetve kereskedelempolitikai fejezetének 1992. március 1-jei hatályba lépésével kezdődött, és a csatlakozási szerződés és az annak részét képező csatlakozási okmány aláírásáig, illetve 2004. május 1-jei hatályba lépéséig tartott.

¹² A visegrádi csúcson 1991 februárjában Budapest, Prága és Varsó politikusai óvatosan próbálták magukat kivonni a szovjet érdekszférából, anélkül hogy felbőszítették volna Moszkvát.

Tehát a magyar külgazdasági kapcsolatoknak már most is egy igen döntő része támaszkodik a világgazdasági nyitás eredményeire. Az EFTA¹³-országokkal is aláírjuk a megállapodást, mihelyt nagyobb megértést sikerült kialakítanunk partnereink részéről a magyar mezőgazdasági érdekvédelem számára. A magyar mezőgazdasági export számára megfelelő fogadókészséget igénylünk Ausztriától és Svájctól, mert enélkül nincs számunkra értelme egy szabadkereskedelmi megállapodásnak. De ha ezt sikeresen is tudjuk zárni, akkor azt lehet mondani, hogy a magyar külkereskedelemnek már ma is nagyobb része, és igen rövid idő leforgása alatt a döntő, meghatározó része, akár 80%-a, 75%-a szabadkereskedelmi környezetben bonyolódik le, ahol a versenyképesség feltételei a meghatározók. Ha nem a külső feltételek jelentik a legfőbb féket a növekedés szempontjából. Sőt, ha ezeket a kedvezővé váló külső feltételeket nem tudjuk kiaknázni, megfelelő korszerűségi, minőségi és nagyobb mennyiségű új áruval, akkor egy történelmi esélyt mulasztunk el. Megmaradunk azon a pályán, amire ez a század az első világháború után kényszerrel átállított miniket, akkor bemehetünk esetleg a 21. század elején az akkori Európába, de nem azokkal a lehetőségekkel, nem azzal a történelmi fejlődési korrekciós lehetőséggel, mint amelyet jelenleg még élvezünk. Ehhez a magyar reálgazdaságot¹⁴ kell megerősíteni, növekedés nélkül nem tudjuk kitölteni a most rendelkezésre álló teret.

És milyen lehet ez a növekedés? Abban, azt hiszem, egyetértünk mindannyian, hogy növekedés kell. Kategorikus imperatívusz. De vannak olyan illúziók, hogy ez lehet a belső piac valamiféle mesterséges élénkítéséből fakadó növekedés. Ezekkel a délibábokkal fel kell hagyni. Nem azért vállaltuk az elmúlt 3 év egyensúlyjavítási gyötrelmeit, hogy most visszatérjünk megint egy magasabb inflációs pályára, egy gyors eladósodásra, és hát az ebből fakadó nemzetközi megítélés romlására. A magyar gazdaság eddigi teljesítményeit eddig kedvezően ítélik, ezt nem kockáztathatjuk.

¹³ Az Európai Szabadkereskedelmi Társulás, European Free Trade Association, rövidítve EFTA egy 1960. január 4-én aláírt szabadkereskedelmi övezet, alternatíva azon országok számára, amelyek nem kívántak (illetve nem tudtak) csatlakozni az akkori Európai Szén- és Acélközösséghez (a mai Európai Unióhoz).

¹⁴ A pénzügyi szférától szokás megkülönböztetni, bár a köztük lévő kapcsolat jellege az elmúlt évszázadban jelentősen módosult: míg korábban a reálszféra határozta meg a pénzügyi szféra viszonyait, addig mára dominánsabb a pénzügyi szféra, amely korábban csak a termelési folyamatok finanszírozási igényeit elégítette ki. Definíciószerűen a gazdaság azon területei tartoznak ide, amelyek hosszú távon az árak alakulásától nem függenek.

A múltból örökölt problémák

Itt van a világpiac. A mai magyar gazdaságnak az a többek között kettős problémája, hogy nincs elég forrása és nincs elég felvevőpiaca, miután a KGST¹⁵ eltűnt. Ezt szeretném hangsúlyozni. A felvevőpiaci probléma 1992 után nem emelhető ki. Véget ért a KGST elsovadási gyötrelme számunkra, legalábbis ami jövőt illeti, ez a folyamat lezárult. Lehet, hogy a KGST aránya a magyar külkereskedelemben csökken, mert hiszen ott válság van, ott még az átalakulást járó országok bemennek az alagút sötétebb részébe. Nyilvánvaló, hogy a nyugati kapcsolataink sokkal gyorsabban fognak nőni, tehát a KGST-arány elképzelhetően csökken. Ez elképzelhető, de nem a forgalom abszolút nagyságrendje, az már nem tud egyszerűen visszaesni, hát 1,6-1,7 milliárdra esett a hajdani átszámított 5,5 milliárddal szemben három évvel ezelőtt, ez most már ezen az alacsony szinten stabilizálódik, ez ma még előrejelzés, de nem-sokára adatokkal is igazolni lehet egy fél éven belül.

Tehát az ország fejlődésének külgazdasági meghatározója, fejlett piacgazdaságokkal kialakítható együttműködés, ahol piac van. A konjunktúra, ha nem is vesz drámai fordulatot fő partnereinknél, de némileg javul a múlt évhez viszonyítva. Különösen 1993-ban. A gazdaságdiplomáciai feltételek adottak. A gazdaságsszervezői munkánk eredménye most kezd megérni. Ötvenezer vállalat folytat már külgazdasági tevékenységet a régi 15, 20, 30, 40 vállalat helyett, ami egy-egy piacon előfordult. Ez kapcsolatot hoz, új kispiaci réseket tár fel. Az erőforrás része, sokféleképpen lehet a külföldi tőkeimportot persze minősíteni. Ebben az évben már termelni kezd exportra az a külföldi tulajdonban lévő vállalat, amely az elmúlt egy-két évben jött be Magyarországra. Tehát a magyar kiviteli kapacitást erősítik az exportorientált külföldi tőkebefektetéssel létesített vállalatok is. Amikor azt mondom és azt jelzem előre, hogy ebben az évben első ízben növekedni fog a magyar kivitel összvolumene, növelhető és növekedni fog, ez egy fordulatot jelent. Nagyon nehéz ebben a kavargó helyzetben csődhelyzetek, recessziók, bizonytalanságok közepette pontos prognózist adni, de három év exportzsugorodása, összexport-zsugorodása után ebben az évben 10% fölötti dollárérték-növekedésre lehet számítani.

Magyarország a világ egyik leginkább külgazdaság-érzékeny országa. Ezek alapján hiheti azt valaki, ha az export belendül, és netán sikerült 15 százalékot elérni, akkor annak nincs hatása a termelésre? Ha a termelés megélnékül, jövő évben is lehet és lesz megfelelő hozzáállás esetén az első megélnékülesi év, amelyből 1994-95-re csinálhatunk akár fellendülést is. Dél-európai országokra emlékeztető fellendülést.

¹⁵ Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa, rövidítve KGST a közép- és kelet-európai szocialista országok gazdasági együttműködési szervezete volt a hidegháború alatt 1949 és 1991 között.

Egy exportgazdasági növekedéssel az exportoffenzíva ütemének a fenntartásával, a külföldi tőkék, technológiák korszerűsítési célú felhasználásával, az EXPO beindításával, szóval adott a beruházási konjunktúra, a fejlesztési tevékenység élénkítésével itt van a kapu előtt. Ehhez megfelelő előfeltételeket kell teremteni a gazdaságpolitikában, számításba kell venni azt, hogy itt Közép- és Kelet-Európában az egyensúlyhiány oka, hogy túl nagy volt a kereslet, túl nagy volt a fogyasztás. A kínálat volt elégtelen mennyiségileg és minőségileg.

Ehhez, egy egészséges fejlődéshez kínálati feltételeket kell megteremteni. A megtakarítások, a beruházások, az export ösztönzését, mert ettől függ a gazdaság jövője. A lovat a vályú elé lehet vezetni, de a ló még nem biztos, hogy inni fog a vízből, ha nem találja elég tisztának. Lehet buzdítani a vállalkozót vállalkozásra, beruházásra, de ha a beruházásnak, a megtakarításnak, a vállalkozásnak nincs megfelelő jövedelmezősége, akkor a vállalkozó nem fog inni a privatizáció, a növekedés tiszta forrásaiból, vagy általa kevésbé tisztának tartott forrásokból. Ezt kell elősegíteni. A magyar gazdaságban ma rendkívül alacsony a jövedelemtermelő képesség. Rendkívül alacsony a jövedelmezőség, ez a belföldi vállalkozót is, a külföldi vállalkozót is visszafogottabb magatartásra kényszeríti, illetve nem ad lehetőséget a teljes kiaknázásra.

Megoldási javaslatok

Mindenképpen javítanunk kell a jövedelemtermelő képességen, a jövedelmezőségen is. Akkor a gazdaságpolitika elméleti és gyakorlati tapasztalatai alapján tudunk a nagyvilág előtt is egy olyan költségvetési deficitet kezelni, amely a növekedési, modernizációs folyamat felgyorsulásából fakad. Így adott körülményeink között úgy vannak egyensúlyhiányaink, hogy a gazdaság szűkül, vagy éppenséggel stagnál. Nagy különbség, hogy átmeneti, strukturális jellegű az egyensúlyhiány, vagy csak konjunkturális, ciklikus, egy adott évre vonatkozik. Ezt végig kell gondolni, mert ha a gazdaság beindulásának előfeltétele a jövedelmezőség javítása, ami a vállalkozók, vállalatok számára vonzóbb gazdasági környezetet teremt, akkor ilyen esetben egy egyensúlyhiány is elviselhető vagy prezentálható belpolitikailag és nemzetközileg is.

A másik ilyen kérdés, Magyarország nem Chicago, és nem fejlett piacgazdaság ma még. Talán 80 százalékos piacgazdaság, amire nagyon büszkék lehetünk, de megkésett, történelmileg megkésve korszerűsödő ország, ennek a követelményeit figyelembe kell vennünk. A gazdaságirányításban nem játszhat ma még meghatározó szerepet a monetáris irányítás, vagy nemcsak a monetáris irányítás, hiszen a monetáris irányítás az a finomirányítás eszköze, ahol nincsenek nagy egyensúlyhiányok, strukturális torzulatok, de az nem a strukturális megújulás eszköze, nem

is szabad akkora terhet rároni. Tehát ez az ezköztárban is bizonyos újragondolások az adott szakasz sajátosságaival összhangban álló sajátos megoldásokat igényelnek. Nem kell felfedezni a bölcsek követét. Tudjuk, hogy mit akarunk, és amit akarunk, meg is tudjuk csinálni. De az idő egy könyörtelen zsarnok. Figyelembe kell venni azt, hogy a gazdasági folyamatoknak, a gazdaságpolitika minden lépésének van egy időigénye. A szakaszok előkészítése mindig jelentős időegységet igényel. Az 1993. évi szakaszt 1992-ben kell előkészíteni, ráadásul az első felében. Egy fellendülés legalább másfél-két éves megalapozást igényel gazdaságpolitikailag is, szervezésben is.

Felelősek vagyunk akkor is, hogyha predikciós¹⁶ politikával, a szigor feltétlen erősítésével, a gazdasági-pénzügyi fegyelem feltétlen erősítésével ki tudunk csiholni ma is rövid távú helyzetjavítási lehetőségeket, de nekünk arra is kell gondolni, hogy 1996-ban és 2000-ben is lesz Magyarország, és annak az infrastrukturális fejlesztéseit, struktúraátalakító projektumait, az öt év múlva szükséges exportáru-alapokat, azokat ma kell beindítani, megalapozni, előkészíteni. Ez egy nagyon átfogó új program. Mi itt büszkék vagyunk arra, hogy meghirdettük a nemzeti megújulás programját, a nemzet újjászületésének európai és világgazdasági integrálásának és felemelkedésének programját. A felemelkedés növekedést jelent. Erről kívántam ma szólni, hogy ezt a nem könnyebb célt időben, higgadtan, racionálisan, de együttesen, együttműködve megvalósíthassuk. Ez az ország, ez a lakosság, ez a vállalkozó érdeke. Ha három ilyen követelmény találkozik, akkor nem térhetünk ki a történelmi kihívás elől. Köszönöm szíves türelmüket!

¹⁶ predikció: a már megismert és bizonyított törvényszerűségekből levonható következtetéseken alapuló előrejelzés, jóslat

Harmadik előadóként Pongrácz Tibor szólalt meg: előadásának fő üzenete, hogy a szigorúan vett monetáris kérdések megoldása csak a társadalom teherbíró-képességének figyelembevételével lehet sikeres.

PÉNZÜGYEK ÉS SZOCIÁLPOLITIKA

ELŐADÓ: DR. PONGRÁCZ TIBOR PÉNZÜGYMINISZTERIUMI
ÁLLAMTITKÁR¹

Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Mi ezen a konferencián általában szorosabban vett gazdasági kérdésekkel foglalkozunk. Idén elhatároztuk, hogy tekintettel arra, hogy az országnak a helyzete, gazdasági helyzete még mindig lemenő ágban van, fel akarjuk hívni a figyelmet arra, hogy a szociálpolitikával, a munkanélküliség kérdéseivel jobban kellene foglalkoznunk, mint ahogy eddig tettük. Én itt pénzügyekről és szociálpolitikáról akarok beszélni, nem mint szociálpolitikus, hanem a kettő összefüggéseiben. Meg kell mondanom, hogy ez triviális igazság, hogy önmagában a gazdaságnak nincs értelme, hanem ez a társadalom érdekében működtethető és működik, tehát általában a társadalom igényeiből, problémáiból kell kiindulni. Az előadás négy részből áll. Röviden szeretnék a helyzetünkről, gondolkodásunkról beszélni, a költségvetésről és a gazdaságpolitikáról, majd a szociálpolitikai problémákról és eredményekről, és talán pár szóval a közelebbi jövőről, hogy ezt hogyan is látjuk.

Helyzetértékelés

Mi ennek a konferenciának egy optimista címet adtunk, mert hiszünk abban, hogy leraktuk a magyar piacgazdaság alapjait, lebontottuk azokat a – hát igen, itt annyi marxista idézet van, hogy muszáj így beszélnem, hogy úgy mondjam, és idén lebontjuk azokat az emlékműveket, amiket a szocializmus állított magának. Most Bős–Nagymaros² ebbe nem értem bele, csak a nagyvállalatokat, és sikerül végül is

¹ Pongrácz Tibor (1940–2019) magyar közgazdász, informatikus, az Antall-kormány egykori államtitkára, az MDF elnökségi tagja.

² A bős–nagymarosi vízlépcső (BNV) – hivatalosan Gabčíkovo–nagymarosi Vízlépcsőrendszer – a Duna magyarországi és szlovákiai közös szakaszának komplex hasznosítására tervezett építmény.

egyfajta fellendülést elérnünk. Kádár Béla, Szabó Iván már beszéltek a fellendülés lehetőségeiről, az exportról, az infrastruktúráról és így tovább, a végén még kitérek erre, úgy érezzük, hogy erre van lehetőség.

Lehet azt is mondani, egy kicsit elszámoltuk magunkat, néha az ember nem árt, ha önkritikus, de amikor ez a kormány létrejött, amikor a választások után mi nem tudtuk pontosan, hogy mit veszünk át, egyszerűen hiteles embereket állítottunk, tehát ezek az emberek nem voltak olyan pozícióban, hogy leltárt csinálhattak volna arról, hogy is áll ez az ország. Amit viszont bajnak tartok, hogy ez a leltár mind a mai napig nem készült el, és így elég könnyedén vádolnak minket olyan gazdasági problémákkal, ami ebben a két évben egyszerűen elő nem állhatott. Ez nem lenne veszélyes, ha csak ilyen szalonokban folyna a vita, de úgy érzem, hogy Magyarországon erősödnek azok a politikai erők, akik tendenciózusan szépítik a múltat a következő választáson a visszatérés reményében. Múltkor Thürmer Gyuszit³ hallgattam a televízióban, nagy élvezet volt, és egyszerűen magukat a francia forradalom hőseihez hasonlította, s mondta, hogy a restauráció után visszajött a polgárság. Én remélem, azért ebben az esetben nem így lesz. Az az igazság, hogy pár évvel ezelőtt az a vicc járta, hogy a szocializmus egy olyan rendszer, ami azoknak a problémáknak a megoldására jött létre, amik nélküle nem léteztek volna. Ez egy nagyszerű megfogalmazás volt, én is jókat mosolyogtam rajta, csak nem igaz, mert ezeket a problémákat nem nekik kell megoldani, hanem nekünk, és ez már nagy különbség. Az egyik része jó, hogy mégiscsak azért örülök neki, hogy ránk maradt ez a probléma, de azért sokat hagytak.

Nagyon ritkán beszélünk arról, és én állandóan nagyon szomorúan olvasom az újságokban, most már úgy beszélünk a Németh-kormány időszakáról, mint a Ferenc József-i időről. Itt már ecsetelte két miniszter úr, hogy hogy is volt, mint is volt, de mégis csak maradt ránk 21 milliárd dollár adósság, amit akárhogy is, de ki kell

---

A vízlépcső létesítésének célja az energiatermelés, a hajózhatóság biztosítása, az árvízvédelem és területfejlesztés volt. A létesítmény tervezett főbb egységei: a Dunakiliti mellett épülő mederzáró duzzasztómű, a Csallóközön végighúzózó üzemvízcsatorna, közepén a bösi erőművel és Nagymaros térségében a nagymarosi vízlépcső. A bösi erőmű első ütemét 1986-ban, a nagymarosi erőmű utolsó egységét pedig 1990-ben kellett volna üzembe helyezni. Eredeti formájában végül sosem valósult meg, mivel a magyar kormány a környezetvédők és civilek tiltakozásának hatására 1989-ben leállította a magyar oldalon az építkezéseket, 1992 májusában pedig felbontotta a szerződést az (akkor még) csehszlovák féllel. A csehszlovák oldalon ezt követően 1992 októberében a bösi erőmű csatornájába (vagyis szlovák területre) terelték a Duna vizének 83%-át (és azóta is jogtalanul használják azt).

³ Thürmer Gyula kommunista politikus, a Magyar Munkáspárt elnöke

fizetni, ránk maradt ez a borzasztó ipari struktúra, nem maradt ránk a szocialista piac, mert az szétesett. Ránk maradt nem is tudom, hogy mennyi, ezt még ma sem tudom pontosan, de mondjuk 1500 milliárdnyi belső államadósság, tehát azt lehet mondani, megint visszatérve a kedvenceimhez, hogy megették az aranytojást tojó tyúkot. Mi maradt hátra? Egy tehetséges nép, és mi csak ebben a tehetséges népben bízhatunk. Folyik az utóvédharc, mert ezt az egyetlen erőforrást is úgy érzem, hogy ki akarják húzni a nemzet alól, el akarják venni a nemzet önbizalmát. A nemzet önbizalmát úgy akarják elvenni, hogy a sajtóban, a rádióban, a televízióban, az ellenzék beszédeiben csak balsikerekről számolnak be, csak ezekről hallhatunk, a sikerekről kevésbé. Én nem az ellenzéki sajtót bírálom, mert a sajtó normális akkor, ha ellenzéki és kemény. Azért vannak bizonyos korlátok, amiket nem szabadna átlépni. Hadd mondjak egy jó példát: majdnem a Duna jegén jóváhagytak 200 millió dollár privatizációs kölcsönt Magyarországnak. Mindenki lelkesen beszélt, elolvastam a jegyzőkönyvet, ez a legjobb privatizáció az egész kelet-közép-európai térségben, és így tovább, míg a rádióban hallottam, hogy azt mondják, hogy jó, megadják, de ez a privatizáció lassú. Ezt így is lehet értelmezni.

Többször szó volt itt róla, hogy miért vagyunk egy kicsit, hogy úgy mondjam, tétovák. Senki sem készült erre a változásra, a szocializmusról a kapitalizmusra, vagy ahogy manapság szokás nevezni, a piacgazdaságra. Az átmenet modellje nincs kidolgozva. Erre nincs közgazdasági paradigma, ezt sem nyugaton, sem keleten nem csinálták, nálunk is csak reformkommunizmussal foglalkoztak, de ezzel a váltással végül is nem. Ebből kifolyólag nincsenek tapasztalataink. Én nagyon bölcsnek tartom, hogy a szociális piacgazdaság viszonylag lassú menetét vállaltuk, és nem a sokkterápiát, bár az az érzésem, erre is volt már utalás, hogy ennek ellenére sikerült néhányszor sokkolnunk a lakosságot. Azt is tudtuk, amikor az MDF és a koalíció átvette a kormányzást, nagyon nehéz időszak áll előtte, sőt azt is tudtuk, hogy esetleg fel is morzsolódhatunk ebben a hálátlan küzdelemben. Én azt kell mondjam, hogy nem morzsolódtunk fel. Én úgy érzem, jóval erősebbek vagyunk, mint az ellenfeleink vagy konkurensaink, vagy nem is tudom, szóval az ellenzék, és sokkal jobban sikerült megoldani ezeket a feladatokat, mint vártuk. Mi egyszerre végezzük a bontás és az építés folyamatát, és ez a bontási szakasz, ahogy ezt Szabó Iván miniszter úr mondta, remélem, a mostani csőd eljárással, illetve az azt követő felszámolási eljárásokkal véget ér, és akkor talán már az operáció után tényleg elkezdhetjük az erőteljesebb lábadozást.

Költségvetési egyensúly és a növekedés problematikája

Többször volt itt ezen a konferencián szó a bűvös négyszögről. Nem tudom, hogy ez triviális-e, az infláció, a munkanélküliség, a költségvetés egyensúlyának és a növekedés kérdésének megoldását szimultán kellene rendezni. Ez az alapvető minden gazdaságban, én ezt elég modernnek tartom, nézőpont kérdése, hogy mi az. Eddig a leglátványosabb probléma az inflációból eredt. Az inflációt véleményem szerint sikerült kézben tartani, és azt hiszem, az idén sikerül is végleg letörni. Ha lesz időm, mert általában mindig kifutok az időből, de ott szoktam befejezni az előadásomat, amikor a végét mutatja az óra, akkor el tudom még azt is mondani, hogy ez végül is, ha úgy tetszik, szociálpolitikailag is nagyon eredményes volt.

Az idei évet viszont, úgy érzem, ha kínai lennék, a munkanélküliség évének kellene neveznem, mert most ebből a bűvös négyszögből számunkra a legfenyegetőbb a munkanélküliség kérdése. Az emberek ezreit, így engem is nagyon megvisel, politikailag nagyon fontos kérdés. A gazdaságban, és ezt el kell mondani, mi ugye egy liberális irányzatot követünk, de egyszerre van jelen az elemi liberalizmus és egy elég erőteljes etatizmus.⁴ Elemi liberalizmus van a vállalatoknál, vállalatok gazdálkodásában, a vámban, a versenyben, a vállalatalapításban és így tovább, szóval én nem vagyok egészen happy, hogy mindenki alanyi jogon elemi importórré vált, mert ez iszonyatos visszaélésekre ad most már lehetőséget, de lehet, hogy ez a jó dolog. Ugyanakkor egyre inkább azt érzi az ember, hogy az emberek az állam, az önkormányzatok felé fordulnak támogatásért, és a vállalatok is. Ezt, mint az ÁVÜ igazgatótanácsának elnöke, nyugodtan mondhatom, hogy bizony elég sok szubvenciót, reorganizációs pénzt lehetne kiosztani, hogyha az embernek volna.⁵

⁴ Az etatizmus államközpontúságot jelent, amikor az állam központilag kívánja irányítani például a teljes gazdaságot. Ez többek között azzal jár, hogy minden vállalat állami kézbe kerül, illetve a gazdaságot központilag készített tervek alapján igazgatják.

⁵ 1991 szeptemberében a kormány ismét foglalkozott a privatizáció kérdésével, a gyorsítás lehetőségeivel. A kidolgozott munkaprogram előírta az állam tartós tulajdonosi jogait gyakorló Állami Tulajdonosi Intézet (ÁTI) létrehozását, a 100%-ban privatizálandó állami vagyon értékesítését pedig az ÁVÜ-re bízta. Ennek megfelelően kellett megosztani a vállalatokat az ÁTI és az ÁVÜ között. Az önkormányzító vállalatoknak 1992. december végéig társasággá kellett alakulniuk, ellenkező esetben államigazgatási felügyelet alá kellett vonni őket. (Ezt végül 1993. december 31-én rögzítették törvényben.) A program előírta az egységes szerkezetű, önálló privatizációs törvények megalkotását. A privatizációs politika irányításával 1992 januárjában Szabó Tamás tárca nélküli minisztert bízták meg. Az ÁVÜ igazgatótanácsának elnökévé a miniszterelnök Pongrácz Tibort, a PM addigi politikai államtitkárát nevezte ki. Az ügyvezető továbbra is Csepi Lajos maradt. Az ÁVÜ szervezeti keretei kialakultak, az ideiglenes szervezeti és működési szabályzat elkészült (a kormány csak 1993-ban fogadta el), áttekinthető lett a döntéshozatali mechanizmus. 1992 végére az ÁVÜ bevételei az előző évnek több mint kétszeresére, 74,56 milliárd forintra nőttek. A külföldi

Áttérnék a költségvetés helyzetére. Mondjuk ez nem rózsás, de nem is olyan rossz, mint amilyennek tűnik. Nagyon röviden, gondolom, most a sajtó tele van evvel, jogos a téma, hozzáteszem, csak a feltételezések nem. A legfontosabb, a költségvetésben 47, majdnem 50 milliárdot mondtam, és akkor az lett volna, hogy az államtitkár nem ért egyet a miniszterével, szóval 47 és fél milliárdnyi hiány jelentkezik, ezt a 47 és fél milliárdnyi hiányt, hogy úgy mondjam, ennek a háttérben viszont van pillanatnyi-
lag mintegy 200 milliárdnyi be nem fizetett adó, vám és vám ÁFA. Amennyiben a tervezett államadósság a 70 milliárd lenne, tehát a háromszorosa van kint. Az egészen nyilvánvaló, hogy ezt a 200 milliárdot már nem tudjuk behajtani, én úgy remélem, hogy egyharmadát, felét viszont igen, és akkor ezek a feszültségek, amelyek most jelentkeznek, csökkenthetők. Én nagyon furcsának tartom, hogy eddig fajulhatott ez a helyzet, nem egészen tudom megmagyarázni ezt, különösen a vámkintlévőséget. Utána azt nem tudom megmagyarázni, hogy miért avval interpellál⁶ az ellenzék, hogy miért helyeztük hatályba az 1976-os PM, KKM közös rendeletet,⁷ ami lehetővé teszi a vámok határon történő beszedését, illetve a garancia kérését. Úgyhogy ez egy lépés, itt több pénzre számítunk. Tehát a TB-adósságokat és a szolidaritási alap adósságait itt még nem érintettem.

A másik, ezt viszont tudni kell, hogy egy kicsit elszámoltuk a GDP-t, mert a gazdasági növekedés tavaly jobban esett, mint vártuk. Körülbelül 200 milliárddal alacsonyabb lesz, várhatóan a végső számaink megvannak, mint terveztük, ez pedig bázisa az idej adónak. Tehát az idej adóbefolyások ebből eredően valószínűleg valamivel kevesebbek lesznek. Ugyanakkor nem tudom, hogy ez a GDP valóban ilyen alacsony vagy nem. Mert a pénzügyi ellenőrzés, ezt, úgy látszik, a demokrácia nem viseli el, de legalábbis nagyon nehezen tűrik az emberek, nagyon rosszul is csináljuk, úgyhogy ebben lépéseket is kellene tenni, a pénzügyi fegyelem teljesen fellazult, hát erről hosszú történeteket lehetne mesélni. Ennek az okai többé-kevésbé ismertek. Mindenesetre nagyon kérem önöket is, hogy támogassák a kormányzatot ezekben az intézkedésekben. Én beszéltem, hát sem magánszemélyek, sem vállalkozók, sem most már az állami vállalatok sem nagyon fizetnek adót, nem is szeretnek. Ezért beszéltem vállalkozókkal Fejér megyében, ők azon bosszankodtak, hogy befizetik az adójukat, de sokan viszont nem, szóval ez a közteherviselés kérdéséhez, a szolidaritáshoz

---

befektetések csaknem megkészsereződtek (41 milliárd forint), de a privatizációs politika és a kialakított technikák a versenyben megnövelték a magyar befektetők esélyeit is, akik már 33 milliárd forint értékben jutottak vagyonhoz az 1990. évi 0,14 milliárd forint, illetve az 1991. évi 6 milliárd forinttal szemben.

⁶ kérdést intéz hozzá, megkérdez az országgyűlésben

⁷ 39/1976. (XI. 10.) PM-KKM együttes rendelet a vámjog részletes szabályainak megállapításáról és a vámeljárási szabályozásáról

kapcsolódik, és ez is egy szociológiai probléma. Vissza kellene térnünk, ezeket el kellene fogadnunk, ha az adópréseket, ez egy fiktív adó, ez a 40%, senki sem fizeti be. Egy komoly adó van, amit Budapesten feltétlenül befizetnek, az a helyiségbérlet, ezt viszont a vállalkozásokat kedvelő liberális ellenzék igen keményen behajtja mindenkin, azok alól nincs kibúvás.

A másik, hogy semmi sem ösztönözi a vállalatokat a nyereség növelésére. Végül is nagy kontó⁸ az ágazatok részéről nincs, az ÁVÜ részéről sincs, az átalakulás most van folyamatban. A vállalatok legszívesebben költségek formájában felélik a jövedelmeket, ami sok szempontból érthető, mert csak azt tudják magukról, hogy ebben a formában a későbbiekben nem fognak működni, valószínűleg a vezetés is megváltozik, ha privatizációra kerül sor. Nem lehet ennyi embert foglalkoztatni, hiszen a hatékonyságnak ez az alapja, tehát ilyen jellegű ösztönzés nincs. Ezzel a kérdéssel is kell foglalkozni, másrészt az adótörvények is olyanok, hogy legális lehetőségeik vannak, hogy mindenfajta pénzt kimentsünk az adó alól. Ugyanakkor a másik oldalon, mikor a költségvetési hiány annyira nő, a lakossági megtakarítások is látványosan növekednek. Most havi 15 milliárd került a bankokba, tehát ez a deficit nem feltétlenül vezet olyan negatív eredményekre, mint az infláció. Hozzáteszem, és ezt nem a mostani helyzet miatt mondom, énnekem egy kicsit elegendő kezd lenni a túlzott restriktív⁹ gazdaságpolitikából. Én némi kis deficitet elengednék, függetlenül, hogy lelkendezünk a fizetési mérlegen, erre sincs feltétlenül szükség. Akkor, amikor az embernek fizetésimérleg-többlete van, akkor másoknak ad nem feltétlenül jó feltételekkel kölcsön. Ezeket az összegeket vissza kellene vinni a gazdaságba, és azokat a növekedési projekteket, amiket itt már többen felsoroltak, azokat támogatni kell.

Gazdaságpolitika

Tapasztalataim szerint ez az ország nemigen készült fel a rendszerváltozásra. Itt olyan kép élhetett egy sereg emberben, hogy másfajta szocializmus kezdődik, vagy nem várta azt, hogy a piacgazdaságnak is vannak kellemetlen mellékhatásai. A piacgazdaság nem mennyország. A piacgazdaság egy társadalmi forma, ami nem tökéletes. Amíg két ember egymással nem tud élni, a válási statisztikák azt mutatják, hogy nem tud, addig nagyon nehezen várható ez millióktól. Ez csak egy sokkal jobb forma, mint az előző, mert az előző egyszerűen megbukott, és egyébként is beteges volt.

⁸ számla, tartozás, adósság

⁹ megszorító, korlátozó

Milyen negatívumai vannak ennek az új rendszernek? Van a munkanélküliség, ami természetes velejárója a piacgazdaságnak, a hatékonyság egyik alapja. Nagyon szerencsés az az ország, ahol csak 1-2 százalékos munkanélküliség van. Nem akarom elmondani a görbéket, de egy fejlett ipari államban 6 százalék a normális, egy dél-európaiban pedig 18. Nálunk mi tesz még rá erre a munkanélküliségre? Az, hogy 30 éve beszélünk arról, hogy kapukon belül van a munkanélküliség, vagy, ha úgy tetszik, nem vagyunk termelékenyek. A privatizációval a kapun belüli munkanélküliség kikerül sajnos az utcára, ez a hatékonyság következménye, nekünk arról kell gondoskodnunk, hogy ezeknek az embereknek munkájuk legyen. Ezért valamivel jobb foglalkoztatáspolitikát kellene üznünk. Remélem, hogyha valóban sikerül erőteljesebb exportot létrehozni ebben az esztendőben, vagy ha valóban sikerül infrastrukturális beruházásokat eszközölni, ha valóban lendületesen nekiállunk az EXPO-nak és így tovább, akkor új munkahelyteremtésről beszélhetünk.

A Suzuki-program¹⁰ kapcsán Iván¹¹ utalt erre a dologra, tegnap beszélgettem egy bankárral, az bosszant, hogy ez a magyar beszállítás most akadozik a csődök meg egyéb dolgok miatt. Azt mondta erre nekem, hogy nemcsak ez a baj, hanem úgy kezdtünk, hogy először 150%-kal voltak magasabbak az áraink, mint a japán árak a hasonló alkatrészeknél, most már nagyon jól állunk, mert most már csak 30-cal. Ez valahol lehetetlen. Egy normális válság oda vezet, hogy az ember hatékonyabban kezd el dolgozni. Itt sok vállalatvezető van, ezen nem ártana gondolkozni, mert ez valami lehetetlen állapot. A szubjektív tudati feltételeink is olyanok, amilyenek. Én nem tudom, van-e ország, ahol szeretik a tulajdonost, vagy azt, aki gazdag. Ez sajnos megint egy olyan dolog, hogy általában nem. Miért nem szeretik, ennek is sok oka van, egyszerűen bosszantja a többieket, hogy így van. Én ezt nem akarom itt mérlegelni. Nálunk ugyanabból a jövedelemből, ami eddig volt, vagy valamelyest csökkent, elkezdődött egy vagyoni polarizáció is. El kell viselnünk azt, hogy vannak nálunk jobb módú emberek, azt nem kell elviselnünk, hogy megjelent a szegénység, mert ezen viszont segíteni kell.

Következő, amit nagyon nehezen viselünk el, hogy a nomenklatúra¹² szervezete menti magát, és hogy mi nem tudunk szervezeten fellépni. Micsoda ügyetlen egy társaság vagyunk. Ez nem lesz egy szerencsés analógia, felhívom a Hölgyek és az Urak figyelmét, hogy briliáns módon mentették magukat példának okáért a nácik. Ők erre felkészültek. Míg a német kormány, aki helyettük jött, nem volt felkészülve

¹⁰ A Magyar Suzuki Zrt. japán többségi tulajdonban levő magyarországi autógyártó cég. A céget 1991-ben alapították. A gyáráépületet az esztergomi óváros déli határában 14 milliárd forintból építették fel.

¹¹ Szabó Iván

¹² A pártállam idején vezető tisztségviselők köre.

arra, hogy mit is tegyen. Ilyen esetben a volt hatalomnak mindig sokkal nagyobb az infrastruktúrája, mint másnak. Itt természetesen nem ilyesmiről van szó, de azért az analógiában néhány részt Zétényi¹³ úrral meg tudnék indokolni.

A szociálpolitika aktuális kérdései

Most a szociálpolitikáról néhány szót. A magyar népjóléti kormányzat a háború előtt igen magas szinten állt, ezután ezt radikális módon leépítették és központosították. Ezt én magától Csehák Judittól¹⁴ tudom, aki egy előadásában ezt elmondta, neki elhiszem, nem kell ezt még tovább bizonyítani. Európában mi a középmezőnyben voltunk legalább, most pedig az alján. Mi tűnt el? Hát eltűnt a közgondolkodás. Eltűnt tulajdonképpen a vallás mint visszafogó erő, és az erkölcs rendkívüli módon tönkrement. Eltűnt az emberbarátság. Kikapcsolódott az önsegélyezés, a legnagyobb baj, hogy szétvertük a kis közösségeket, amelyek ebből a szempontból döntő fontosságúak voltak. Ami helyette jött, az a szociális demagógia volt, amikor is néhány napon belül utol akartuk érni Amerikát, mindenki irtózatosan jól élt. Láttam a Mókus őrseit csókolózni mindenféle politikusokkal, örömtől könnyes szemekkel, hogy mit csináltak otthon, az már egy másik kérdés.

Szegénység nem volt, mert nem lehetett róla beszélni, egyszerűen nem volt ki mondható, pedig szegénység volt. Én a Józsefvárosban élek, a szomszéd úr, az Iván¹⁵ a IX. kerületben, a Ferencvárosban. Mi azért elég sok szegény embert láttunk az elmúlt negyven esztendő során, csak az a baj, hogy a helyzet azóta sem javult. 1968-ban ugye lett az új gazdasági mechanizmus,¹⁶ akkor egy kollégámat megkérdeztem,

¹³ Zétényi Zsolt dr. magyar jogász. A nevéhez fűződő, 1991. november 4-én elfogadott, az Alkotmánybíróság által megsemmisített törvény, a „lex Zétényi” az önkényuralom által nem üldözött szándékos emberölés, halált okozó súlyos testi sértés és hazaárulás büntethetőségét tette volna lehetővé. A Zétényi–Takács-féle igazságtételi törvényjavaslat elfogadása után a Zétényi–Takács-féle elévülési törvény vagy lex Zétényi szövegét Zétényi Zsolt országgyűlési képviselő szerkesztette, s a tervezetet az általa felkért Takács Péterrel együtt nyújtotta be az Országgyűlésnek. A törvényt csaknem kétharmados többséggel fogadta el a rendszerváltozás utáni első, szabadon választott Országgyűlés.

¹⁴ Csehák Judit politikus, egykori miniszterelnök-helyettes, orvos. 1987 decemberétől 1990 májusáig szociális és egészségügyi miniszter.

¹⁵ Szabó Iván

¹⁶ Az új gazdasági mechanizmus a szocialista Magyarország gazdasági irányításának és tervezésének átfogó reformja volt, amelyet az 1960-as évek közepén készítettek elő, és 1968. január 1-jén vezettek be. A reform több területen hozott lényeges változást. Csökkent a központi tervezés szerepe, nőtt a vállalati önállóság a termelés és a beruházások terén. Liberalizálódtak az árak, vagyis a hatóságilag rögzített árak mellett egyes termékek árai a piaci keresletnek megfelelően alakulhattak.

aki ezt olvasta, hogy mi ennek a lényege. Nagy tévedés volt, de elég jól foglalta össze, talán azt lehetne mondani, most már nincs mit ellopni, tényleg dolgozni kell. Ez azért nem jött be, de körülbelül ez lett volna az üzenete az új gazdasági mechanizmusnak. Mindezek következtében a szociálpolitikai helyzet a múlt egyik nagyon fontos és nehéz, terhes öröksége, csak ezt kevésbé éreztük, kevésbé beszéltünk róla.

Mik az okai ennek? Mindenféle idealisztikus nagy rendszereket hoztunk létre, olyan ellátórendszereket, amelyek meghaladták az ország teherbíró-képességét. Mindenki tudja, hogy milyen állapotban vannak a kórházaink, sajnos a paraszolven-cia-rendszer¹⁷ a bérezés miatt elburjánzott, és egy betegség sajnos, saját családi tapasztalatból tudom, bizony nagyon sok pénzbe került eddig is a családnak. Tehát ez a rendszer nem működött. A nyugdíjrendszer is ilyen szocialisztikus volt, végül is a társadalombiztosításnak az alapjait feléltük, eladtuk. A nyugdíjat költségvetési bevételnek tekintettük, ameddig többlete volt. A nyugdíjasok ellátása pedig, akár-hogy is mondják, rossz volt, mert a nyugdíjas valorizációval¹⁸ nem foglalkozott senki. Én nagyon jól emlékszem, hogy egyik kedvenc párttitkárommal úgy veszem össze, hogy azt mondtam neki: amikor Marx azt mondta, hogy aki nem dolgozik, az ne is egyék, akkor nem a nyugdíjasokra gondolt. Mire ő azt mondta, hogy ez demagógia. Volt is benne egy kicsi, de mégis ez volt a tünet, és ezt nem véletlenül gondolta az ember.

A lakáshelyzet Magyarországon régen reménytelen. A lakáshelyzet egy normális helyen akkor oldható meg, ha egy család 3 éves jövedelméből egy lakás tulajdonképpen finanszírozható. Ha olyan 9-10 évesből, akkor olyan 70-80%-ban ilyen állami támogatás kell hozzá. Nálunk, azt hiszem, a mai lakásárak mellett több emberöltő kell hozzá, ez a rendszer is szétesett, elöttünk esett szét, nem mi csináltuk, csak rend-be kellene hozni. Felépítettük ezeket a szédületesen szép lakótelepeket, amelyeket maga Kafka¹⁹ álmodott meg. A közoktatás, a diákélelmezés és így tovább problémáit nem szeretném feszegetni. Mindegyikünknek volt gyereke, én nagyon örültem, hogyha egyáltalán tudtam etetni őket, mert hogy hol az ördögben ebédel egy általános iskolás vagy egy gimnazista, az se régen, se most nem lehetett megmondani. A szociális gondozás pedig nagyon alacsony szinten volt. A változások szükségszerűségéről

---

A központilag meghatározott bérrendszer helyét egy flexibilisebb, bizonyos korlátok között a vállalatok által meghatározott szabályozás váltotta fel.

¹⁷ tiszteletdíj, hálapénz

¹⁸ Nyugdíjjogosultságnál a jogosultság megszerzése és a szolgáltatás megkezdése közötti időszakban a jogosultság összegének értékállóságát biztosító mechanizmus, amely a jogosultság értékének a közbenső időszak ár- és bérnövekedéséhez, vagy más gazdasági tényezők alakulásához való hozzáigazítását jelenti.

¹⁹ Franz Kafka (1883–1924) német nyelven alkotó csehországi születésű író

'85 óta beszélnek, egyet sikerült megvalósítania ugyancsak az idézett Csehák Asszonynak. Felemelték a gyógyszerárakat, de a rendszerekhez senki nem nyúlt hozzá, ezt a demokratikus kormányzatra hagyományozta. Ez nekünk jelenti most a gondot, és tovább nem nagyon halasztható.

Az egész szociálpolitika problémája most robbanásszerűen jelentkezett akkor, amikor a gazdaság leszálló ágazatban van. Ez nagyon nehéz helyzetbe hozta a kormányzatot, és nagyon nagy adukat ad a szociális demagógiának mind a jobb-, mind a baloldal irányából. Pedig mi sokat fordítunk a szociálpolitikára. A GDP-nek mintegy 21-23%-át fordítjuk szociálpolitikára, ugyanúgy, mint az Amerikai Egyesült Államokban. Idén a '92-es költségvetés 21%-kal emelte meg ezeket a kiadásokat, azért jelentős ez, mert a gazdaság mégiscsak leszállóágban van. Nagyon remélem, hogy az infláció pedig ez alatt marad, és számos helyre ez a szinttartási összeg nem jutott el. Ugyanakkor érdekes a lakosság gondolkodásának a változása. A TÁRKI²⁰ kutatása szerint, és én ezt a kutatást többé-kevésbé elfogadom, '89-ben a lakosság 52%-a, '91-ben viszont 74%-a mondta azt, hogy a kormánynak kell biztosítania a foglalkoztatását. Ez azért a piacgazdaságnak a félreértése. Gyakorlatilag az emberek zöme ebben a nehéz helyzetben a liberalizált munkapiacot többé-kevésbé elutasítja, és államilag garantált teljes foglalkoztatást szeretnének. Ez persze piacgazdaságban lehetetlen, erre más megoldást kell találnunk.

Mit tudunk csinálni? Jó szociálpolitikát csak akkor tudunk csinálni, ha valóban beindul a növekedés. Én biztos vagyok benne, hogy a második féltől beindul. Azt mondtam az Ivánnak, hogy ezzel a 0–2%-os változattal nem vagyok megelégedve, egy kicsit többet is mondhatott volna. Én szívem szerint többet mondanék. Talán ma még nem reális, de jövőre valószínűleg. Akkor lehet egy erőteljesebb változást csinálni a rendszerben, mert mi történik most? Újraelosztása történik a javaknak. Bizonyos terheket áthárítunk egy rétegre, mások válláról pedig levesszük, illetve a költségvetés terheit csökkentjük, a lakosság és a vállalkozások terheit növeljük. Ez egyfajta sakkozás, csak valamifajta optimumot kell kitalálni. Egész biztos vagyok benne, hogy azok, akiknek a terheit csökkentettük, nem fognak jönni tüntetni mellettünk a József nádor térre,²¹ míg a másik társaság valószínűleg ott lesz. A jelenlegi nagy rendszereket át kell dolgozzuk. Ez az átdolgozás megkezdődött. Mi ettől az átdolgozástól látványos eredményeket, még ha el is fogadjuk a törvényeket, a következő esztendőben nem várok. Ezek nagyon nagy terheket hurcolnak magukkal, aminek a megváltoztatása bizony időigényes feladat. Az egész társadalombiztosításra,

²⁰ A TÁRKI több évtizede van jelen a hazai és nemzetközi empirikus társadalomkutatásban. Kiemelt kutatási területei közé tartozik a társadalmi rétegződés és mobilitás, a munkaerőpiac, a jövedelmi eloszlás, a fogyasztás és életstílus, valamint a társadalmi attitűdök vizsgálata.

²¹ a Pénzügyminisztérium címe, József nádor tér 4.

valamint a nyugdíjrendszerre gondolok. Bizonyos törvények már elkészültek, egészségügygel foglalkozunk, a népjóléti minisztérium, illetve humánpolitikai kabinet készíti a szociális törvénytervezetet. Halvány próbálkozások elkezdődtek a lakáspolitikával kapcsolatban is. Ezt tartom a legreménytelenebb területnek. Egyértelmű feladatmegosztás kell az állami önkormányzati és a nem állami szervezetek között, meg kell határozni pontosabban a feladatokat, funkciókat és a felelősöket. Az az érzésünk, hogy az önkormányzatoknak ezekben a kérdésekben nagyobb szerepet kellene adni, természetesen az anyagi feltételek biztosításával együtt, ugyanakkor elvárjuk, hogy az önkormányzatok egy kicsit maguk is a zsebükbe nyúljanak.

Visszatérve kedvenc kerületemhez, a Józsefvároshoz, ami a főváros legszegényebb kerülete, érdekes módon a szociális kiadásokból még maradt a tavalyi esztendőből, arra még maradt fedezet. Ugyanakkor ezekben a szociálpolitikai intézkedésekben figyelembe kell venni a települések helyzetét, a képzettséget, az inaktív létszámot és így tovább, tehát másfajta támogatást is kell nyújtani. A mi rendszerünkben az alanyi jogi támogatási formák, vagyis a normatív csatorna működik tovább, a rászorultsági elem kevésbé, tehát a szelektív forma kevésbé működik. Mondok egy arányt, a rászorultsági elemhez 40 milliárd forint áll rendelkezésre, míg összességében, ha jóléti kiadásokat is figyelembe veszem, akkor 1030 milliárd, vagy ehhez hasonló, ha csak a szociálisakat, akkor 870 milliárd. Iszonyatos pénzek ezek. Elkezdtem osztani és szorozni, körülbelül 70 ezer forint jut egy főre egy esztendőben. Jól gazdálkodunk mi ezzel a pénzzel? Mit tettünk a szociálpolitikában?

Én már beszéltem a munkanélküliségről, annak okairól. Szétestek a szocialista nagyvállalatok, ez a következő, meg hogy végül is rossz a struktúra, ahogy Kádár Béla mondta már, de az a helyzet, hogy a munkanélküli segély fedezetét azért megteremtettük. Ez egy hatalmas dolog volt, mert néhány ezer munkanélkülről volt szó a '80-as évek második felében, most ez a szám sajnos 550 ezerre nőtt, és ez könnyen elérheti a 700 ezret is. Az ilyen jellegű pénzek, a szolidaritási alap 1990-ben még 8 milliárdot tettek ki, és '92-re ez már olyan 66 milliárd körül van optimista becslések szerint, mert szerintem ez el fogja érni a 80-at is, ha így haladunk.

Nagyon fontos problémának és megoldhatónak tartom, hogy az átmenet időszakában ugyan nőnek a problémák, de romlik az inflációs rendszer. Magyarországon nincs megfelelő jövedelemstatisztika, nem tudni, hányan élnek a létminimum környékén vagy a létminimum alatt. Most itt a létminimummal egy percre álljunk meg, mert ez a legelrettetőbb adat, ami az országban szokott lenni. A létminimum nem jelent nyomorszintet. A létminimum egy elviselhető, szerény életmódot jelent, amibe benne van mindenkinek a cigarettája, a televíziója és azok az élvezeti cikkei, amit még ezen kívül fogyaszt. Ez egy normális életmódot is biztosít. Az a baj, ha valaki ez alá a létminimum alá kerül. Általában ha a lakosságnak a 15%-a itt van, akkor már

nagyon feszült a helyzet. Bizonyos számítások szerint nálunk 15%-a a lakosságnak szorult a létminimum alá. Ma még egy szerencsénk van, nagy a mozgás ebben a sávban, tehát nem ragad ebben a sávban benne. Ez mindenestől egy figyelmeztető jel. Még egy fontos tényező: a leelégedetlenebbek azok az állampolgárok, akik közel vannak ehhez a szinthez, mert joggal félnek a jövőjüktől. Ezeket kellene a szociális hálóval jobban biztosítani. Nincs háztartási statisztikánk, a háztartások szerkezete, összetétele, végső fogyasztása ismeretlen számunkra, talán a háztartási statisztikából arra is rájöhetnénk, hogy mennyi is a tényleges GDP²² ebben az országban, mert hallottuk, hogy mekkorát esett.

Kedvenc példám az idegenforgalom, ahol a legális statisztika azt mutatja, hogy egymilliárd volt a bevétel dollárban, svarcban²³ állítólag plusz másfél, tehát összesen két és fél. Ez a két és fél milliárd dollár kb. százhusz, százharminc milliárd forint, ami mindjárt 5% GDP-t jelent. Engem mint fináncot az idegesít legjobban, hogy nem is fizetnek ezért adót. A létminimum-számítások is zavarnak. Az SZDSZ egészen mást fogad el, mint a KSH²⁴ és így tovább. Mindenesetre én nem a KSH-t hibáztatom, amikor állandóan az adatokkal foglalkozom. A KSH-t meg kellene erősíteni, támogatni kellene, hogy el tudja végezni a munkáját. Manapság mindenütt vagy statisztikák vannak, az sokkal többbe kerül, ezen a kormányzatnak változtatni kellene. Ez természetesen a pénzen kívül időigényes feladat is. Az állam csak alapellátást vállalt a szociálpolitikában, differenciálnia kell a rászorulókat és a nem rászorulókat között. Bevallom, mi a pénzügyminisztériumban azt javasoltuk, hogy a családi pótlék legyen adóköteles, mert akkor nagy jövedelem mellett érvényesül a szociális igazságosság, közteherviselés. Ezt a legdemagógabban szavazták le, mert példának okáért Svédországban ilyen elképzelhetetlen lenne. Svédországban sok minden elképzelhetetlen, hozzáteszem, hogy sok minden el is képzelhető, bár ahogy szétnézek a Józsefvárosban, már azért nem is olyan sok minden. Most a szociálpolitikával, a hatékonyság kérdésével kell foglalkozni. Óriási terheket hurcolunk.

Nem akarok az egészségüggyel tovább foglalkozni, mindent megértettem a sztrájkból, ez a három szint, ami most van, körzeti orvos, rendelőintézet, kórház, ez egy borzasztó drága struktúra. Ezen már megkezdődött a változtatás, és itt nemcsak arról van szó, hogy főleg emberekről beszélünk, hanem a munkahelyek drágák. Következő gond, hogy itt mit csináljunk a túlfoglalkoztatás miatt felszabaduló emberekkel, mert ezeknek az elhelyezése nagyon nehéz lesz. Általában tudni kell, hogy

²² A bruttó hazai termék egy ország adott idő alatti gazdasági termelésének a mérőszáma. Méri a nemzeti jövedelmet és teljesítményt. Gyakran használják az országban élők átlagos életszínvonalának mutatójaként az egy főre jutó GDP-t, ami azonban túlzott leegyszerűsítésnek tekinthető.

²³ feketén

²⁴ Központi Statisztikai Hivatal

a prevenció olcsóbb, minthogyha már bekövetkezett valami, és annak a hatásait kell felszámolni. Tehát a megelőzésre kellene nagyobb súlyt, pénzt helyezni. Ez mind a családok vonatkozásában, mind az egészségügy vonatkozásában számtalan területen fontos volna. Bizonyos intézményeket ki kellene váltani családi gondozással. Őszintén szólva ilyenkor mindenki azon gondolkozik, hogy akkor az a nyugdíjas, aki elvállalta nem tudom kinek a gondozását, hogy fog csalni. Ezekre a morzsákra szerintem nem kellene rámenni, kicsit nagyvonalúbban kellene ezeket a kérdéseket kezelni. Az intézményekben történő gondoskodás egyrészt drága, másrészt embertelen, harmadrészt hospitalizált,²⁵ tehát végül is lelkileg megöli azt, aki oda került. Ez mind az öregek, mind a gyerekek esetében elmondható. Az ápolási költségek térítésével, és így tovább, ezekkel kellene foglalkoznunk. Ki kellene bővíteni a gondozási hálózatot, a biztosításba be kéne vonni a kölcsönös biztosítási pénztárákat, hogy csak néhányat említsek. Erősíteni kellene a nonprofit intézmények körét. Alapítványaink vannak, ez az egyetlen, ami működik, azok is, egy részük tisztességes, más részük mindenféle egyéb célokat szolgál, de a nonprofit törvény meghozatala már nagyon fontos lenne. Nagyon sok mindent átvehetnének ezek a költségvetésből.

Végül egy olyan probléma, ami teljesen inkompatibilis azzal, amit mondtam, hiszen munkanélküliség van. Nálunk botrányosan alacsony a nyugdíjkorhatár. Európában talán a legalacsonyabb, különösen a nőknél. Na, most ez csak vicc volt, na, jó, a férfiaknál is, de szóval fel lehet emelni. Hozzá kell tegyem, hogy itt van, most jön ez az abortusz-vita, amelyről nagyon szélsőséges véleményeket halottam. Hadd mondjam el, hogy én nem hiszem, hogy az erkölcsi kérdéseket pont törvényekkel kell szabályozni. Azért, mert abortuszt lehet végezni az országban, azért nem kötelező. Ugyanez volt a véleményem a kárpótlással kapcsolatban is. Azért, mert a kárpótlási törvényt elfogadtuk, nem kell feltétlen elmenni a kárpótlási jegyért. Akinek ezt a lelkiismerete nem engedi meg, az ne menjen. Kíváncsi lennék a statisztikára, hogy pártállás szerint ki hogyan folyamodott kárpótlásért, de hát az az érzésem, hogy akkor olyan vádakkal illetnének, mint Csurka Pistát,²⁶ hogy időnként, úgyhogy ezzel nem foglalkozunk. Szóval az, hogy mi a családnagyság, az nem anyagi kérdés, az elsősorban morális kérdés, mert Svédországban, Németországban sincsenek családok, Németországban is csak a törökök szaporodnak, hogy úgy mondjam. Egyet

²⁵ A hospitalizmus vagy hospitalizáció tágabb értelemben olyan magatartászavar, mely hosszabb intézeti (kórház, nevelőotthon, szociális otthon, intézet) tartózkodásra vezethető vissza. Minden hospitalizációs ártalom, testi-lelki károsodás kimutatható a hosszabb ideig intézeti körülmények között élő gyermekek és felnőttek esetében egyaránt.

²⁶ Csurka István (1934–2012) író, dramaturg, politikus. Irodalmi munkásságát elsősorban drámáiróként folytatta. 1987-ben részt vett az MDF megalapításában, 1988-tól a párt elnökségi tagja, 1991-ben alelnök.

tudni kell: mi nem szeretjük a gyerekeket. Nem az MDF nem szereti, mert ezt idéznék. Olaszországban, Mexikóban eltűrik a lurkókat, hogy hancúrozzanak, nálunk próbáljon valaki bemenni egy cukrászdába egy gyerekkel, mindenki idegösszeomlást kap. Szóval azért hiába van ilyen, olyan, amolyan politika, ez a helyzet.

Társadalmi gondok, remények és a jövő

A munkanélküliségről Farkas Gabriella fog bővebben beszélni, én néhány apróságot elmondottam ezzel kapcsolatban. Megteremtettük a finanszírozás feltételeit, elkezdtük az átképzést, ez az átképzés általában sikeresebb, mint a nyugati országokban. Az előző rendszer „kitűnő” oktatási rendszeréről keveset beszéltem. Olyan munkaerő-struktúrát hozott létre ebben az országban, ami a kutyának nem kell. Elnézést kérek, olyan képzettséget adott, most a képzetlen közgazdászokról nem beszélek, mert az furcsán hangzana, de én egyszerűen a jogászokkal sem tudok mit kezdeni, nincs egy olyan bankár, akit használni lehetne. Marketing területen nem lehet embereket találni, hiába próbálnám ráállítani most újabban a „martinászokat”,²⁷ nekik nem feltétlenül menne. Szóval az egész munkaerő-struktúránk torz, s tulajdonképpen alulképzett. Egyetlenegy a csodálatos, az emberek tehetsége, hogy ennek ellenére fantasztikus dolgokat tudnak létrehozni, amit mutat a sok vállalkozás és az, hogy nem omlott össze a gazdaság. Ez nagy eredmény. Létrehoztunk egy csomó ilyen átképzési, oktatási központot. Ezekkel a külföldi management-iskolákkal nem vagyok megelégedve, ez egy nagy üzlet, de sok értelme nincs. Nem tudom, kik képzetlenebbek itt általában, az oktatók vagy az oktatottak.

A következő a management kérdése. Ez is egy nagyon nagy gond. Ezt a tőkét, amit itt létrehoztunk, működtetni kell. Egyre kellene odafigyelni, hogy valamiféle nemzetközi színvonalnak megfelelő management alakuljon ki. Ez komoly szociális feszültséghez vezet. A volt NDK-ban, a mai Németországban járván azt gyarmatosították olyan értelemben, hogy minden vállalat élén nyugatnémetek vannak, de azok legalább németek. Ez elviselhetetlen a lakosság számára. Ezt meg kell oldanunk fiatalokkal, öregekkel, mi már csak azért vagyunk itt, hogy tartsuk addig azt a pallót, amíg ezen a szakadékon átmegy az ország, aztán már jönnek a fiatalok. Ezt elég komolyan gondolom, de minél előbb ezeket szisztematikusan kell kiképezni, jó iskolákban, és bátran be kell dolgozni. Kitűnő módszerek voltak a régi szép időkben, amiről már beszéltünk, amikor még ért valamit a forint. A profinak tekintett vezető mellé egyszerűen bátran oda kell tenni egy fiatalot, és megnézni, hogy mi lesz belőle.

²⁷ vasöntő

A management az alapkérdése ennek a gazdaságnak, ha a tőke nem működik, akkor minek jött be.

Azonkívül léptünk előre a vállalkozói tanácsadásban és így tovább. Nem mondtuk ki, de az egyik fontos hely, ahova hatalmas pénzt kéne betenni, nem tudom milyen programokból, lehetőleg nem olyanokból, amilyenekből csak a nyugati munkakerőfeleslegek foglalkoztatása következik. Hanem amit mi kapunk meg, az oktatásba kellene hatalmas pénzeket tenni, még hozzá elsősorban a felsőoktatásba. Tudom, hogy a többibe is kell, de új tanárok, új szakemberek kellene. Már felsoroltam még a kozmetikust is, beleértve, mi az, hogy a politikusaink nincsenek kisminkelve, mikor megjelennek a televízióban. Mindig bejön egy fáradt, megtört öregember. Úgy kell kiállítani, ahogy egy ilyen helyen szokás. Ez adhatja a jövőt. Ez, ha úgy tetszik, pénzt fial az infrastruktúrán kívül. Andrásfalvy²⁸ urat megkérem nagyon támogatni ezekben a kérdésekben.

Tettünk továbbá a nyugdíj valorizációja terén is valamit, mert ez legalább törvény most. Lehet számítani arra, hogy a nyugdíjak emelkednek. Ez az idei 20% vagy 19,6%, nehogy megint eltúlozzam a dolgot, szerintem körülbelül kompenzálja az inflációt. Ezzel a valorizációval a régi szép időkben nemigen foglalkozott senki. Még egy nagy teher, amit mint privatizátor kell majd végrehajtanunk. 300 milliárdnyi vagyont kell átadni a társadalombiztosításnak, ennek csak az a baja, hogy a társadalombiztosítás pillanatnyilag nem igazán tudná kezelni. Majd fogja, és ez semmi, mert szerintem legalább 7-800 milliárdot kellene, akkor ki lehetne tölteni azokat a lyukakat, amik itt elhelyezkednek most a munkában.

Még egyre szeretném felhívni a figyelmet, ez is szociális probléma, a vezetőknek kellene megvalósítani, a sajtónak meg mindenkinek. Hiányzik belőlünk az igényesség. Én meglepődve látom, hogy amikor Magyarországon dolgozunk, sokkal rosszabbul dolgozunk, mintha ugyanaz a munkás, vagy ugyanaz a mérnök valahol Nyugat-Európában tevékenykedne. Ezt fokozni kell. A vezetés, a művezetés és az egyén szintjén.

Végül egy fontos foglalkozás, amit szociálpolitikával, a politikával, a gazdaságpolitikával és mindennel szemben, minden területen ki kell alakítani. Ez a public relations²⁹ tevékenység, vagyis egyszerűen nem tudjuk eladni az eredményeinket. Egy sereg kitűnő eredményt elértünk, és nem tudjuk eladni. Nem tudom, hogy most ez titok vagy nem titok, lehet, hogy most fecsegő vagyok, az az igazság, hogy

²⁸ Andrásfalvy Bertalan magyar néprajzkutató, egyetemi tanár, politikus. 1990 és 1994 között országgyűlési képviselő, 1990 és 1993 között művelődési és közoktatási miniszter.

²⁹ A public relations tevékenység tervszerű és tartós erőfeszítés azért, hogy egy szervezet és környezete között a vélemény és a viselkedés befolyásolásával hosszútávon kölcsönös megértést, jóakaratot és támogatást építsen és tartson fenn.

hetvenmilliárdnyi vagyont, nem, három és fél milliárdnyi vagyont kell átadni a biztosítóknak, mert elszálltak a gépjármű-biztosításon. Hallottam én ezt valahol, hogy az állam ezzel támogatja a lakosságot? Sehol az életben. Pedig azért ez egy komoly gesztus a lakosság irányába, mert azt hallom, hogy kiraboltuk őket a kötelező felelősségbiztosítás megváltoztatásával. Én nagyon jól tudom, ezzel már a Németh-kormánynak is kellett volna foglalkoznia. Én szociálpolitikai intézkedésnek tekintem, hogy stabilizálódott a forint és akárki nyugodtan tarthatja magyar bankokban a pénzt. Nagyon fontos biztosíték, akárki akármit mond, és ez egy nagyon nagy bizalom a mi gazdaságpolitikánk iránt. A nagy infláció természetesen, és az ezt fékező monetáris politika³⁰ a szegények kiszolgáltatottságát természetesen csökkenti.

Ugyanakkor szociálpolitika az is, hogy megpróbáljuk a magángazdaságot, a kisvállalkozásokat fellendíteni különböző hitelkonstrukciókkal, amelyek közül most már sikerült olyanokat kihozni, amelyeknél valóban vannak bizonyos elfogadható kamatkondíciók. Ugyanakkor szociálpolitika van az adórendszerben is, bár ez nem a legnépszerűbb terület. A fogyasztási adókhöz³¹ nem nyúltunk hozzá, holott a világbanktól kezdve mindenki azt követeli, hogy szüntessük meg a nulla kulcsos ÁFA-t. Személyes véleményem, hogy meg is kellene szüntetni, és a másik két sávot összebb kéne húzni, az ideális az lenne, hogyha csak egy ÁFA-kulcs létezne. Ezt is csak azért tartja fenn a magyar állam, hogy a szegénységet ne érintse, egyébként mások keresnek rajta, nem ők. Azonkívül, hogy ez az adórendszer a gyerekeket is jobban figyelembe vette, nemcsak a harmadik fölül, hanem az első, második gyereket is, mindig így kezdődik: az elsővel meg a másoddal. Szóval ez nagyon fontos.

A következő, amit viszont nagyon elítélendőnek tartok, az a láthatatlan jövedelmek, az adófegyelem. Felhívom a figyelmüket, lehet, hogy az egyén nagyon jól él, de ha anarchiába torkollik a gazdaság, akkor valamennyien rosszul fognak járni. Adót fizetni nem öröm, de hát ez a helyzet. Állítom, én se szeretek adót fizetni, bár ez az idézet a kedvenc miniszteremtől származik, aki azt mondta, hogy adót fizetni egy miniszter se szeret, megkérdezhetik, ő csak tudja. De az ember tudja, hogy ez a kötelessége, borzasztó disznóságnak tartom, hogy a munkáltatók sem fizetik be a szolidaritási alapba a pénzeket. Bármelyikünk lehet munkanélküli, ez már olyanfajta elidegenedés, ami morálisan nehezen viselhető el. Végül a vagyonpolitika, a privati-

³⁰ A monetáris politika gazdaságpolitikai tevékenység, melynek során a monetáris hatóság befolyásolja a rövidtávú kamatkondíciókat, és ezáltal átmenetileg hatást gyakorol a makrogazdasági keresletre is. A legtöbb országban a központi bank, vagy más néven jegybank a monetáris politikáért felelős állami intézmény. A monetáris politika kivitelezésének legfontosabb eszköze a legtöbb modern jegybank gyakorlatában az irányadó kamatláb szintjének meghatározása.

³¹ Olyan adó, melyet a fogyasztásra vagy annak bizonyos részére, a fogyasztás fontosabb tárgyaira vetnek ki.

záció is hozzájárul ehhez, mert kialakítottunk különböző MRV³²-programokat, aztán alakítottunk ki vásárlási lehetőségeket, a vagyonyjegyeket³³ át lehet váltani, a kárpótlási jegyekkel³⁴ lehet életjáradékot kapni. A másik, hogy a privatizációs bevételeket, ha csak nem maradunk egyedül nem tudom kikkel, akkor vissza kellene pumpálni a gazdaságba, és ezzel a munkahelyteremtést elősegíteni, a gazdaság fellendülését támogatni, mert igazából csak akkor lehet megnyugtató szociális politikáról beszélni. Megnyugtató szociálpolitika egyébként nincs, de elfogadhatóról akkor beszélhetünk, ha a gazdaság mozgásba lendül, egy fölfelé menő pályára kerül. Ehhez kívánok Önöknek sok sikert, és remélem, hogy jövőre már egy derűsebb gazdasági képpel tudjuk megörvendeztetni egymást. Köszönöm a figyelmüket.

³² A Munkavállalói Résztulajdonosi Program („MRP”) lehetőség arra, hogy a társaság a munkavállalói és a tulajdonosi érdekek összeegyeztetésével olyan juttatási rendszert hozzon létre és működtessen, amely a vállalat eredményes működése esetén biztosít a munkabéren felül, de annál alacsonyabb adóterhelés mellett jövedelmet a munkavállalóknak vagy azok egy szűkebb körének.

³³ A vagyonyjegy fogalmát a 94/1988. (XII. 22.) MT-rendelet határozza meg. Az egyes jogi személyek vállalata vagy leányvállalata, valamint a gazdasági társaság a gazdálkodáshoz szükséges saját pénzeszközeinek bővítése, a hosszú távú vagyoni érdekelttség megteremtése érdekében – ellenérték fejében – vagyonyjegyet bocsáthat ki. A vele munkaviszonyban álló dolgozója számára ingyenesen megszerezhető vagyonyjegyet is kibocsáthat. Vagyonjegy csak 1993. május 15. napjáig volt kibocsátható. A vagyonyjegy bemutatóra vagy névre szóló értékpapír, de az ingyenes vagyonyjegy csak névre szóló lehet. A vagyonyjegyben a kibocsátó arra kötelezi magát, hogy az ott megjelölt pénzesz-szeg (névérték) után a vagyonyjegy birtokosának – a kibocsátó által elért nyereség mértékétől füg-gően – évente osztalékot fizet.

³⁴ A kárpótlási jegy fogalmát az 1991. évi XXV., a tulajdonviszonyok rendezése érdekében, az állam által az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló tör-vény határozta meg. A kárpótlási jegy egy olyan speciális értékpapír, amelyet a magyar állam meg-határozott feltételeknek megfelelő kárpótlottak részére bocsátott ki a kárpótlás mértékének megfe-lelő értékben.

Szabó Tamás a gazdaság egyik legneuralgikusabb pontjáról, a privatizációról tartotta meg negyedik előadóként exozézját, minden olyan kérdést érintett, amelyek később égető gazdasági problémaként a következő kormányok előtt is felbukkantak.

PRIVATIZÁCIÓS STRATÉGIA

ELŐADÓ: DR. SZABÓ TAMÁS¹ TÁRCANÉLKÜLI MINISZTER

Hölgyeim és Uraim, kedves Barátaim! Jó korai kezdést választottak a mai megbeszéléshez, és mivel tegnap nem vettem részt, lehet, hogy sok olyanra térek én is ki, ami tegnap már mélyen elemezve volt, ezért előre elnézést kérek. Nagyjából a következőkről szeretnék beszélni. A váza a mondandómnak a következő. Abból kiindulva, hogy tűztünk már magunk elé egy célt, amit politikai jelszóként, szociális piacgazdaságként² fogalmaztunk meg. Szeretnék egy tükröt tartani a Magyarországon az elmúlt években lezajlott folyamat, és mondjuk egy sikeres szociális piacgazdasági modell cselekvései és tettei elé, ebben a tükörben megmutatni azt, hogy egyáltalán azon az úton járunk-e, vagy valami egészen más utat követünk. A szociális piacgazdaság logikájából és a tükörből következően szeretném bemutatni azt, hogy ennek a sikerének egyedüli kérdése egy növekedés elérése ebben a gazdaságban. Ezután úgy térnek át a privatizáció kérdéskörére, mint olyan tényezőre, ami az én megítélésem szerint a növekedés alapvető feltétele. Nagyjából ez a váza annak, amit mondani szeretnék.

¹ Szabó Tamás magyar közgazdász, politikus, országgyűlési képviselő. Parlamenti képviselő 1990 májusától 1998 áprilisáig; közben a privatizációért felelős tárca nélküli miniszter volt 1992 januárjától 1994 júniusáig.

² A szociális piacgazdaság legfontosabb központi fogalmai: a magántulajdon támogatása, a teljesítmények tisztességes és szabad versenye, a piacnak megfelelő árak, a tervgazdaság elutasítása, a monopóliumok független ellenőrzése, a pénzügy központi felügyelete a valuta, az iparüzés és a telephely megválasztása szabadságának védelme érdekében, a túlságosan magas jövedelem-adókulcsok csökkentése, a gazdaságilag gyengék szociális biztonsága, bérmegállapodás. Központi alapelve volt a szociális piacgazdaságnak a vállalatok közötti verseny fenntartása. Az állam támogatta pénzzel azokat a vállalatokat, amelyek a versenyben alulmaradtak, így továbbra is fenntartva az érdeküket a gazdasági életben való szereplésre.

Politikai előzmények

Nem tudom, hányan vettek részt önök közül 1989. márciusban az MDF Országos Gyűlésén.³ Az első országos gyűlés, ha úgy tetszik, a szervezet legitimációja, hiszen mindaddig a szervezők, az ideiglenes szervezők, ahogy magukat nevezték, csak addig tekintették magukat a szervezet vezetőjének, míg először össze nem jön egy tagság, a létrejött tagság által választott Országos Gyűlés, amelyik szervezetté alakítja azt a mozgalmat, ami 1987–88-ban indult el. Ezen a kongresszuson egy Antall József nevű küldött szólalt fel, és mondandójának két eleme kapott nagy hangsúlyt: az egyik a mozgalom jövője, amikor meglehetősen értetlenséggel fogadta ugyan a tagság mindazt, amit mondott, de abba az irányba próbálta terelni a gondolkodást, hogy ahhoz, hogy itt parlamenti választásokon bármit el lehessen érni, egy modern polgári értelemben vett párttá kell szervezni a Magyar Demokrata Fórumot. Ennek nem volt nagy és pozitív visszhangja, hisz az egész MDF körülbelül úgy írható le, vagy úgy volt leírható, a döntő többsége úgy gondolkodott, hogy életében nem lesz párttag.

A másik mondandója az, hogyha már megcélzunk egy parlamenti választásokon való részvételt, és várhatóan arra készülünk, hogy itt győzzünk, akkor magunk elé kell egy gazdasági filozófiát tűznünk. Az a jelszó, amit megmondott, illetve bejelentett, vagy amire felhívta a figyelmet, egy célszerű modell iránya lenne a szociális piacgazdaság, ez is meglehetősen értetlen fülekre talált. Emlékszem, hirtelen indulatok is kavarogtak, hogy micsoda dolog ez a szociális piacgazdaság, micsoda jelszó ez, majdnem ugyanaz, mint a szocialista piacgazdaság. Érezték az emberek, a fülükbe ez a gondolkodás akkor, 1989-ben még nem ült be. Sem a politikai metszete, sem pedig a gazdasági metszete az MDF-ben nem akkor alakult ki, akkor legfeljebb politikai jelszóként következhetett be. Az a munka 1989 márciusától az MDF megválasztott vezetése által vezérelve, rengeteg ember munkájának köszönhetően az őszre összeállt az MDF gazdasági programja, ami az első, úgy gondolom, koherens program volt egy gazdaság átépítésére, tulajdonképpen betöltötte azt a politikai jelszót, hogy milyen utat akarunk követni.

³ 1989 márciusában zajlott az MDF első Országos Gyűlése. Történelmi jelzővel illethető a rendezvény, amelyen 681 küldött vett részt. Itthon és külföldön is élénk érdeklődés kísérte. Az ülés központi témája a párttá alakulás kérdése volt. A Demokrata Fórum 1989. március 11–12-én megtartott Országos Gyűlésén megválasztott 15 fős elnökség Bíró Zoltánt választotta meg az MDF ügyvezető elnökének. Az MDF első elnökét, Antall Józsefet 1989. október 21-én a II. Országos Gyűlés választotta meg.

A szociális piacgazdaság megvalósításának lehetőségei

Ezt a jelszót, a szociális piacgazdaság jelszavát a német gazdaságból kölcsönöztük. Ludwig Erhard⁴ volt, aki ezt a modellt kívánta megvalósítani, mint a mellékelt ábra mutatja, meglehetősen sikerrel, és ez a következő alapelveken állt. Azon az alapelven nyugodott, hogy egy gazdaságban a gazdasági fegyelem és a gazdasági hatékonyság hozhatja magával azt, hogy megteremthető legyen az az álom, amit mindenki egy lerombolt német gazdaság, a háború minden jegyét magán viselő német gazdaság során mindenki ideálnak és álomnak tartott, a jólétet. Ez mindenkinek jelszó volt, hogy megvalósuljon. Eszközként a szabad piacgazdaság megvalósítását, a verseny kemény kihívását, és egy nagyon fontos elemet, a nemzeti és a nemzetközi szolidaritást jelölte meg, aminek révén ez megvalósítható. Mindezek mögött egy olyan sajátos gondolkodás állt, amit egy magyar közmondás úgy ír le, hogy segíts magadon, és az Isten is megsegít. Azt a magatartásformát egy gazdaság újjáépítésében, amikor nem lehet várni arra, hogy bármilyen nagy külső erők megmozdulnak és mindenből kihúzzák az országot, hanem kizárólag az önsegítség, a saját magunk cselekvései azok, amik az előbbi feltételekkel együtt létrehozhatnak egy fejlődőképes, növekedésre képes, a verseny kihívásainak megfelelő, a világban magának teret foglaló gazdaságot. Ebből, ebben a rendszerben szeretnék néhány szót szólni arról, hogy a magyar gazdaság az elmúlt néhány évben mit tett meg. Mit tettünk meg a szabad piacgazdálkodás és a verseny megteremtése területén. Mit tudtunk elérni eddig a hatékonyság területén, mit tudtunk elérni a fegyelem megteremtésének, a gazdaság fegyelmeinek megteremtése területén, mit tudtunk elérni a szolidaritás területén, a belső, a nemzeti, és mit a nemzetközi szolidaritás területén. Mindezek révén hogyan érhető el, milyen útjaink vannak arra, hogy ez az önsegítség, a segíts magadon gondolkodás, megfelelően mind arra a kihívásra, ami körülöttünk van, átvezesse a magyar gazdaságot egy növekedési pályára.

⁴ Ludwig Wilhelm Erhard (1897–1977) német politikus, közgazdász, 1963 és 1966 között Németország kancellárja. Konrad Adenauer kormányában gazdasági miniszterként nagyban hozzájárult Nyugat-Németország gazdasági fellendüléséhez a második világháború utáni években. A második világháború után Erhard a szociális piacgazdaságot támogatta. A valutareformmal és a késztermékek rögzített árrendszerének megszüntetésével utat nyitott a szociális piacgazdaság felé, amely számára a versenyt és a szociális egyensúly megteremtését jelentette. A gazdasági keretfeltételek létrehozásával kezdődött az ún. gazdasági csoda, a jólét mindenki számára. A német gazdaság stabilizálódott. A jólét mindenesetre nem jelentett korlátlan társadalmi juttatásokat. A társadalmi igazságosság alapját a piaci verseny, a pénz értékének stabilitása és a jól működő jogrendszer teremtették meg. Az Erhard által fontosnak tartott tényezők a következők voltak: piaci verseny, olyan mértékű gazdasági növekedés biztosítása, amely a jólét fenntartásához szükséges, szociális piacgazdaság, valamint juttatásokat biztosító állam, egyesült Európa.

A piacgazdaság aspektusai

A szabad piacgazdálkodással kezdem. Magyarországon ma már semmi gátja nincs a piacra lépésnek. Semmi gátja nincs annak, hogy új szervezetek lépjenek be a piacra, semmi gátja nincs, hogy a külföld kihívása és versenye megfeleljen erre, és az elmúlt két évben, úgy gondolom, hogy döntő, áttörő és visszafordíthatatlan elemek valósultak meg a szabad piacgazdálkodás és a verseny területén. A számokat Önök unják. Az, hogy itt megtízszereződött a magánvállalkozások száma. Az, hogy majdnem tízszeresére emelkedett a külföldi vegyesvállalatok száma. Az, hogy az import liberalizációja révén olyan versenykihívásnak kellett megfelelnie a magyar gazdaságnak, ami korábban elképzelhetetlen volt, azt mondatja velem – párosulva mindazzal a tulajdoni átszerkesztéssel, ami eddig megtörtént –, hogy a szabad piacgazdálkodás versenykihívásainak megteremtése, ez valóban olyan léptékű változás az elmúlt két évben, ami alapja lehet egy további folyamatnak.

A hatékonyság területén két szempontból lehet elemezni az eddig lezajlott folyamatokat. Egyik oldalról abból a szempontból, hogy legalább a verseny mérése alá került gazdaság köreiben kiderült, mi az, ami talpon tud maradni, és mi az, ami nem tud talpon maradni. Bármilyen kegyetlen folyamatok is indultak el a verseny kihívásának a révén, hogy hatékonyságra kényszerítsék a gazdaságot, bármilyen kegyetlen is mindaz, ami a támogatási leépítésekből következik, bármilyen kegyetlen is az, ami a piac elvesztésének, a piacok elvesztésének a gazdaság mikroszférájában való érzékeltetése révén bekövetkezik – és itt elsősorban a 1991-es inflációs lökésre, másodszor pedig a munkanélküliség kihívására utalok –, tehát bármilyen kegyetlenek is ezek, úgy gondolom, hogy egy olyan körülményrendszer közé került a magyar gazdaság egésze, amikor mikroszinten talpon maradni kizárólag akkor tud, ha piacot tud magának foglalni.

A fegyelem kérdésköre nem megnyugtató. Nem csak abból az elmúlt hetek példájából mondom ezt, amikor robbanásszerűen ismerődött fel, hogy itt a gazdaság fegyelme messze elmarad egy normál piacgazdaság követelményétől. Arról van szó, mindaz, ami egy piacgazdaság szabályrendszerét jelenti, annak igaz, hogy megteremtődtek a jogi és intézményi feltételei, de nem teremtődött még meg az egyéni magatartásjegye. A fegyelem kérdésköréből hadd emeljem ki ezt a legutóbbi történetet, amikor a különféle adó- és vámtartozások miatt határozott, nyugodt, de rendkívül erőteljes beavatkozásokat tett a kormányzat. Tette ezt azért, mert olyan mértékű a gazdálkodásnak eme fegyelmezetlensége, ami veszélyezteti belső pénzügyi egyensúlyát. Egyébként vannak előzményei mindannak, hiszen a körbetartozási folyamatra vezethető vissza, legalábbis csírájában oda vezethető vissza mindaz, amivel most szembenézünk. Az is természetes, hogy egy fegyelem megteremtése során

súlyos ellenérdekek vannak mindazok részéről, akiknek a fegyelmezetlenség előnyt nyújt. Itt szeretném kiemelni azt, hogy a gazdaság rendjének megteremtése mindannyiunk és mindenkinek az érdeke, és mindaz, ami a fegyelmezetlenséget tartja fenn, az az a hosszú távú lehetőségeinket, mindannyiunk lehetőségeit csorbítja. Hiába szólal fel most mondjuk a gazdasági kamara, ágálván a vámtartozások megfizetése ellen, hiába szólal fel a vállalkozók szövetsége, akkor is meg kell tennünk. Miért? Néhány címszót szeretnék erről mondani.

Én úgy ítélem meg, hogy ennek a gazdaságnak is, persze természetesen minden gazdaságnak vannak olyan közös feladatai, amik szükségszerűen fenntartják az állam elosztó szerepét. Ennek az elosztó szerepnek a betöltése és ez az elosztó szerep, ezt nem kell különösképpen elmondani, hogy mire kell. Ma az önkormányzati törvényből következően a központi bevételek egyharmada önkormányzati bevétel, velünk szemben állnak azok a kívánalmak, amik minden országban ott vannak, és nem egy túlzott szerepvállalásról van szó, ott van velünk szemben az adósságkérdés kihívása, amire meg kell felelni. Ott van velünk szemben természetesen a védelem, az oktatás, az egészségügy és így tovább kihívásai; mindezek igénylik a köztartozások befizetését. Én azt állítom, hogy mindenki, aki meg tudja kerülni és megkerüli ezt a köztartozási feladatrendszert, a közteher megpróbálja a saját pecsenyéjét sütni, és nincsen semmilyen felelőssége, és nincsen elég kényszer arra, hogy a többiek pecsenyéjére is tekintettel legyen.

A nemzetközi szolidaritásról már nem mondhatom ezt. Bár Magyarországot és egész Kelet-Európát nem érte el a pozitív hatás, amit 1945 után az Egyesült Államok nagylelkűsége (egyébként nem nagylelkűsége, hanem jóvólátása) biztosított Nyugat-Európa számára, nem érte el egy olyan jellegű újjáépítési segítség, mint ami a Marshall-tervben⁵ írható le. Azért nem mondhatjuk azt, hogy Magyarországot nem vette körül a nemzetközi szolidaritás minden érzése és minden gondolata. Ha azt mondjuk, hogy abban a kiélezett helyzetben, amiben Magyarország 1990-ben a választások körül és a választások után volt, amikor a bizonytalanságok alatt a rövid távú befektetések is kivonódtak az országból, és kritikus mélységűre zuhant a magyar tartalékállomány, és valóban arról volt szó, hogy az ország pénzügyi stabilitása

⁵ A Marshall-terv nemzetközi segélyprogram volt a második világháború után, amely George C. Marshall amerikai külügyminiszterrel kapta a nevét. Marshall 1947. június 5-én átfogó amerikai segélyprogramot hirdetett meg minden olyan háború sújtotta európai ország számára, amely az újjáépítésben hajlandó volt az Amerikai Egyesült Államokkal együttműködni. A segélyprogramot politikai és gazdasági érdekek kényszerítették ki. A második világháborút követően a romokban heverő európai gazdaság sajátos irányt vett. Jelentős mértékű (amerikai) importra volt szükség, a lakosság jelentős része ugyanis importált élelmiszert fogyasztott. A régió kivitele ugyanakkor elhanyagolható volt, tehát jelentős kereskedelmi hiány jellemezte Európát (dollarhiány).

fenntartható-e, ekkor megjelent a nemzetközi szolidaritás. Még ellenzéki pozícióból is támogatnunk lehetett, és úgy éreztük, hogy tudatosan támogatnunk kell azt, hogy Magyarország fegyelmezetten követi, amit a világ elvár tőle. A fizetőképesség fenntartását, és ehhez szolidaritásként 1990 elején, egy kritikus helyzetben megjelent a világ támogatása az IMF⁶ pénzügyi szerződése révén. Ugyanezt érezhetjük 1991 elején, amikor még nem látszott, hogy 1990 folyamatai valóban sikeresek lesznek-e a pénzügyi stabilitás szempontjából, ennek ellenére '91 elején az IMF megkötötte a 3 éves hosszútávú megállapodást. A nemzetközi szolidaritás jeleként kell hogy értékelje mindenki, hogy Magyarországot és másik két kelet-európai országot társult tagként befogadott az Európai Gazdasági Közösség. Nem bírálhatjuk tehát, én úgy gondolom, ezekből a tényekből következően a világ affinitását vagy a világ pontos érzékelését a magyar problémák iránt, hiszen minden lehető lépést megtettek abban az irányban, hogy érzékelhető legyen a nemzetközi szolidaritás.

A nemzetközi kapcsolatok és a gazdasági szuverenitás jelentősége

Mit értünk a segítség magadon címszón? Mit tettünk az önségítés megvalósításában? Én úgy gondolom mindazon problémák ellenére, amit a fegyelem és a belső a nemzeti szolidaritás kapcsán mondtam, mindezen negatívumok ellenére a magyar gazdaság ebben mutatta fel a legnagyobb erőt. Ebben mutatta fel, az önségítés területén a megoldást, ami úgy írható le, hogy magunknak kell megcsinálni, és Magyarországon egyrészt a gazdaság vezetése kikényszerítette, a gazdasága pedig elviselte mindazt, hogy neki kell cselekednie. Nem rohangált Magyarország, egyébként teljesen értelmetlenül rohangált volna a szovjet és egyéb kelet-európai piacok elvesztése miatt különleges segítségért. Nem rohangált, hiába is rohangált volna a világpiaci energiaárakra való átállás belső terheinek elviselése érdekében bárhova. Magyarország gazdasága elképesztő vitalitásról tett tanúságot akkor, amikor most már a 3. évben változóan 25–40% között mozog az exportnövekmény. Magyarország gazdasága az önségítés jegyében elképesztő vitalitásról tett tanúságot akkor, mikor létrejött százezres nagyságrendben új vállalkozás, megteremtve a piacgazdaság alap-

⁶ A Nemzetközi Valutaalap (International Monetary Fund, IMF) 1945-ben létrehozott washingtoni székhelyű szervezet. A nemzetközi monetáris rendszer központi intézményét a nemzetközi pénzügyi együttműködés és az árfolyamstabilitás elősegítése, a gazdasági növekedés fokozása és a magas szintű foglalkoztatás megteremtése céljából alapították, illetve nem kis részben azért, hogy átmeneti pénzügyi segítséget nyújtson a fizetési mérleggel kapcsolatos problémákkal küzdő tagországainak. A tagok meghatározott kvóta (gazdasági súlyuk) szerint járulnak hozzá az alaphoz, és a szervezettől kölcsönöket vehetnek fel adósságaik törlesztéséhez.

ját. Mindezekből én azt gondolom, hogy a két kihívásra, ha komolyan meg lehet felelni abban, hogy a belső szolidaritás a fegyelem megteremtésével, másik oldalról pedig bizonyos lépések megtételére annak érdekében, hogy a növekedés előtt álló akadályokat elhárítsuk, akkor valóban az a modell lehet, amire a világban úgy tekint, hogy az egyedül sikeres modellország lehet Kelet-Európában.

A növekedés tényezői közül a következőket szeretném kiemelni, ezen belül a privatizációról szeretnék hosszabban beszélni. Nyilvánvaló, hogy eljutottunk abba a helyzetbe, hogy amikor Magyarország fizetőképessége már nem kérdés a világban. Ezt már nem teszik fel. Az sem kérdés, hogy a külső bizalom – mivel visszafordíthatatlannak ítélik a magyar piacgazdaság kiépülését – olyan mértékű, hogy különböző források, ha úgy tetszik, ugrásra készen várnak, hogy Magyarországon megfelelő befektetéseket találjanak. Nem kérdés a világ szempontjából, hogy Magyarország nem a segélyezés, hanem a biznisz területe. Erre azonban, hogy ezeket kihasználjuk, nekünk kell megfelelni, és van néhány olyan ügy, ami sürgős beavatkozást igényel, ami egy bizonyos szempontból, ha úgy tetszik, korrekciót igényel eddigi gondolkodásunkban. Korrekciót igényel abból a szempontból, hogy mivel minden kemény lépés – ha úgy tetszik a rombolás, a szükségszerű rombolás – be van fejezve, egy új építés szükséges ebben az országban. Ennek a következő az általam gondolt fő tényezői.

Az első az, hogy Magyarország infrastrukturális állapota rendkívüli mértékben leromlott ahhoz, hogy versenyképes legyen. Ugyanakkor nem rendelkezünk azokkal a halálkonkrét elképzelésekkel, hogy mit tegyünk az infrastruktúra területén, ha úgy tetszik, nincsenek készen az infrastruktúrában azok a megragadható tervek, nincsenek készen azok a projektek, amik megfinanszírozhatók, hogyha azok a biznisz területei. Ez az első nagy feladatkör a növekedés akadálya elhárítása területén. Tehát, hogy az infrastruktúrában legyünk mindennel készen, legyenek készen a programjaink, ne csak óhajtsuk azt, hogy mondjuk a Ferihegy 2 tervei kész legyenek, ne csak óhajtsuk azt, hogy a magyar úthálózat területén minden jövőkép és minden konkrét projekt készen legyen, ne csak politikai jelszó legyen az, hogy a telekommunikációban mit kívánunk. Hanem ebben tegyük meg a gyakorlati lépéseket, mert ma már biztosíthatók azok a források, amelyek ezt a feljavítást megcsinálják.

Másodszor a belső keresleti viszonyok és elsősorban a gazdálkodást körülvevő keresleti viszonyok területén kell komoly lépéseket tenni. Én ebben egy címszót szeretnék mondani, ahhoz, hogy a magyar belső felhalmozás, ami egyébként hihetetlen nagyságrendet ért el az elmúlt 7 évben (megvannak természetesen az okai), ezek nem a gazdálkodás, nem a termelés irányába mennek. A címszó, amit mondani szeretnék, az, hogy ezek forduljanak át, produktív tevékenységek hátterei legyenek a magyar felhalmozások. Ennek a praktikus felhalmozása nyilvánvalóan az a súlyos

különbség, ami ma a reálkamatok⁷ között van a termelőszféra és az egyéb formák között. Ebben komoly elmozdulásnak kell megtörténni, magyarul az infrastruktúra utáni második jelszóm a kamatsökkentés kikényszerítése ebből a gazdaságból.

A harmadik a források kérdése. A magyar gazdaság körül egyre több a puha forrás. Egyre több az olyan puha forrás, ami hosszú távú befektetésként kíván megjelenni konkrét projektek szintjén. Amennyiben megfelelünk az első feltételnek az infrastruktúrában levő elmaradottságunkban legalább a tervek szintjén, arra, hogy mi a teendő, akkor ezek igénybe vehetők.

A privatizáció dilemmái

De van egy egészen más terület, az, amikor a meglévő szerkezeteinkben többletforrások szükségesek. Ebből a szempontból óriási jelentőségűnek tartom, hogy a héten a kormány elfogadta a bankprivatizáció stratégiai irányelveiről szóló elképzeléseket, hogy az idén megkezdődhet az a folyamat, aminek a végén a bankszférában az állami többség messze kisebbségbe szorul, és az idén ez megkezdődik. Nagy jelentőségűnek tartom a források szempontjából, hogy az idén meg kell hogy kezdődjön a telekommunikációs piac privatizációja, óriási jelentőségűnek tartom azt, hogy – persze ez egy gyötrelmes és nehéz átrendeződés – minden többletforrás, ami a gazdaságba bejön például a privatizáció révén, annak találjuk meg a megoldásait, hogy bennmaradjon a gazdaságban, a gazdaságot modernizálja és folyófelhasználást célozzon meg. Mindennek szerintem a kulcsa a tulajdon átszerkesztése. Éppen ezért, ha megérkezik, csak most térek át arra, amire parancsot kaptam, hogy akkor beszéljél nekünk itt a tulajdon-átszerkesztési folyamatról, konkrétan a privatizációról.

Tudatosan használom ezt a tulajdon-átszerkesztést, új tulajdonviszonyok megteremtése, ha ezt a szót használhatom egyáltalán, a privatizációt, mert az én meggyőződésem szerint Magyarországon egy történelmi tulajdonátrendezés történik, aminek csak egyik eleme a privatizáció. Én három dolgot szeretnék ebből a szempontból mint nagy folyamatot kiemelni. Az egyik egy klasszikus értelemben vett tulajdonreform, amikor törvénykezési aktusokkal kerülnek tulajdonosok új helyzetbe, és kerül egyáltalán a vagyon mögé kézzelfogható, arccal rendelkező és ebből következően érdeklélő tulajdonos. Ennek a tulajdonreformnak, ami tehát törvénykezési aktusokkal születik meg, a két legjelentősebb eleme az önkormányzatok tulajdonosi helyzetbe való kerülése, és a szövetkezetek tulajdoni átalakítása. Miről van itt szó?

⁷ A reálkamat a nominális kamat inflációval korrigált értéke. Makrogazdasági szinten a pozitív reálkamatláb a vásárlóerő növekedésének felel meg.

Korábban, még ha lakás volt az önkormányzatnál, ha művelődési ház volt az önkormányzatnál, akkor is egy masszív állami tulajdonként jelentkezett, meg mindenféle érdekelt nélkül, hogy kié ez. Az önkormányzati törvény,⁸ majd az azt követő önkormányzati tulajdoni átadási törvény⁹ még nem tudom, számokban milyen részét képezi a magyar állami tulajdonnak, de biztos vagyok abban, hogy valahol 20 százalék körüli részéhez rendelt tényleges érdekeltséggel rendelkező tulajdonost. Magyarul, amikor politikai jelszóban kitűztük 1989 végén, hogy itt azért egy középtávú folyamattal el lehet azt érni, hogy az állami tulajdon felét valódi, mármint a hasznát élvező és a kockázatát viselő tulajdonos birtokolja, ebben egy óriási lépés volt ez a tulajdonreform, az önkormányzatok tulajdonos helyzetbe kerülése.

Másodszor, ennek a tulajdonreformnak fontos eleme ez a bizonyos szövetkezeti tulajdonátrendezés. Tudtuk régen is, rengeteg ilyen papír jelent meg róla, hogy a szövetkezetek nem működnek másként, mint a klasszikus állami vállalatok, mindaz a gazdasági miliő, ami körülvette őket, és mindaz a sajátos tulajdonlás, amikor nem volt tulajdonos a szövetkezetben, ez nem mást hozott magával, mint hogy csak címszó volt a szövetkezés Magyarországon, de ezt mindannyian tudjuk. Annak a jelentőségére szeretném csak felhívni a figyelmet, hogy amit a költségvetési törvény után másnap vagy negyednap még álmosan a képviselők megszavaztak, a szövetkezetek vagyonnevesítésének folyamata. Az a folyamat, ami most elindult, az egyszerűen elképesztő tulajdonátrendezést hoz. Megint nem tudok számot mondani, de többre becslöm, mint az összvagyon 15%-ára, ami tényleges magántulajdonosok kezébe kerül ennek a folyamatnak a révén. Ennek persze csak egy adaléka a kárpótlási folyamat, hiszen a maga 80 milliárdjával legfeljebb 1-2 százalékpont az összes állami tulajdonban, valamelyest felerősíti és kiegészíti ezt a tulajdonreform-kérdéskört.

Másodszor a tulajdon átszerkesztésben az új térfoglalásáról szeretnék beszélni. Mert mi, amikor azt mondtuk, hogy a magyar gazdaságot tényleges tulajdonosok uralják, nem csak arra gondoltunk, hogy valaki megvesz valamit, és akkor az már az övé, hanem természetesen benne volt az is, hogy itt fel fog épülni egy új szektor, ami egyszerűen kiszorítja a nem hatékony, ha úgy tetszik, nem igazán versenyképes szektort, nem igazán versenyképes tulajdoni szerkezetet, és ennek a tanúi vagyunk ma. Annak révén, hogy a felnövekvő magángazdaság elszedi az állam piacait, és ennek révén az állami kiszorul a piacokról, ez nem más, mint egy privatizáció abban az értelemben, hogy a GDP egy, a megtermelt jövedelem egyre nagyobb részét a tényleges érdekekkel rendelkező tulajdonosok által mozgatott vagyonok termelik

⁸ 1990. évi LXXV. törvény a helyi önkormányzatokról

⁹ 1991. évi XXXIII. törvény egyes állami tulajdonban lévő vagyontárgyak önkormányzatok tulajdonába adásáról

meg. Aki megpróbált trendekben, prognózisokban gondolkozni, egyszerűen nem hitte el, hogy ilyen mértékű lesz Magyarországon az új tulajdonosok körének a robbanása.

A múlt megítélése

Itt nincs másról szó, néhány dicsérő szót szeretnék szólni az elmúlt rendszerről. Dicséreként szeretném azt mondani, hogy megengedte (kénytelen volt a szerencsétlen egyébként) a '60-as évek elején a háztájit, megengedte (nem tudott mit csinálni, mert kifeszítette a határt és a gátakat) az elmúlt rendszer a '60-as évek közepén a T Sz¹⁰ és az egyéb melléküzemágak rendszerét. Dicséreként szeretném megemlíteni – és ha úgy tetszik, mérföldkőként – a '68-as reformot, ami jó távolra húzta a gazdálkodási szférát a politikától és az államigazgatástól. Dicséreként szeretnék szólni az akkori Kereskedelmi Minisztérium '80-as lépéséről, amikor megengedte a szerződéses és bérletes üzemeltetést, mert az a mai fejünkkel és akkori fejünkkel sem írható le másként, mint az első privatizáció Magyarországon. Tízszázalékos nagyarányú indultak el vállalkozások, a szó igazi értelmében vett vállalkozások 1980 elején, amelyek tőkét halmoztak fel. Amennyiben lenne egy szociológiai vizsgálat, hogy kik ma az új tulajdonosok, biztos vagyok abban, hogy a 3 folyamat a háztáji, a T Sz melléküzemág és mondjuk a '80-as évek elején elindult szerződéses bérletes rendszer az, ami a döntő részét adja annak, amit ma új tulajdonosnak, az új vállalkozói rétegnek jelölünk.

Ebből a szempontból marginális – az én megítélésem szerint – amit politikailag nagyon sokan bírálják, hogy a régi nomenklatura az új vállalkozás. Nem erről van szó. Az abba a rendszerbe beépült vállalkozások tömege, az új vállalkozások döntő része ma Magyarországon természetesen, aki kapcsolati és egyéb tőkékkel rendelkezett, az pedig mondjuk meg őszintén, bolond lenne, ha nem szállna be. Még ha az politikailag nem is nagyon dicséretes, és nagyon nehezen fogadjuk el lelkiismereti okokból, de a másik oldalát elfogadnánk lelkiismereti okokból? Azért, mert egy politikai nomenklatura része volt és kapcsolati, illetve egyéb tőkájével rendelkezik, és képes ne adj Isten vállalkozni, most szorítsuk ki? Én ezt elképzelhetetlennek tartom, egy ugyanolyan hibának tartanám, mint amit nagyon sokszor elkövetett az a szerencsétlen Magyarország, amikor le-lefejezték a magyar gazdaságnak bizonyos értelemben az elitjeit. Ez történt, ma ugyanezt tennénk, ha ezt tennénk, mint ami 1946–47–48–49-ben történt a magyar gazdasággal.

¹⁰ termelőszövetkezet

A privatizáció kérdése

Utoljára a privatizációról, mert a privatizáció az valóban csak egy szűk, a gondolkodásmódunkban sokkal szűkebb fogalom, mint az előbb említett súlyos és lehet, hogy jelentősebb folyamatok. A privatizáció ebben az értelemben – és mindenki erre gondol, hogy – az állam vállalkozói vagyontát valaki tulajdonosként megfogja, megszerzi, megveszi, vagy mit tudom én, mit csinál vele, hogyan foglalja el. Ez a privatizáció a magyar modell szerint nem ilyen varázsütés. Nem a népi részvény¹¹ szocializmus (bocsánat, nem a Diczházi Bertalannak¹² mondtam, mert 1989-ben neki volt egy ilyen elképzelése, bocsánat, '87-ben; még jobb), nem bírálom, de nem választottunk ilyen csodaszert tehát, hogy népi szocializmus. Nem mentünk el abba az irányba, ami egyébként benn volt már a '80-as évek elején a közgondolkodásban, hogy kreáljunk valami tulajdonoskát, aki aztán majd kívül áll. Legalábbis a menedzsment meg a tulajdonos külön helyzetbe kerül, és itt megemlítem – 1982 – Tardos Márton¹³ gondolkodását, azt, amikor ilyen vagyongazdálkodó holding rendszerek bonyolult struktúrája választaná szét a tulajdonos és a management hatókörét. Ami abban az értelemben és akkor egyébként egy logikus gondolkodás volt, hisz a tulajdonváltás kérdésköre föl sem vetődhetett politikailag, nem választottuk azt a csodaszert sem, amit mondjuk Csehszlovákia¹⁴ választott, hogy bónokkal, barátaim, majd lesz

¹¹ Tulajdonosi program, amely a lakosságot is bevonja a kedvezményes részvényvásárlásba.

¹² A vegyészmérnök végzettségű Diczházi Bertalan (1957–2002) 1990 májusától kormányfőtanácsosként gazdaságpolitikával, tulajdoni kérdésekkel és a privatizációval foglalkozott. Számos publikációja jelent meg, elsősorban a privatizáció és a tulajdonátalakítás témakörében.

¹³ Tardos Márton (1928–2006) magyar közgazdász, országgyűlési képviselő, az SZDSZ alapító tagja.

¹⁴ A privatizáció megindulása előtt Csehszlovákiában az állami és szövetkezeti szektor adta a GDP 96 százalékát (1989-ben). Ebből adódóan átfogó privatizációs programot kellett kidolgozni. A vagyonszárazságról egy egész sor törvény rendelkezett, melyek közül az első és valószínűleg az utolsó is az egyházi vagyon visszaadását szabályozta. (Az első nem volt eléggé átfogó legalábbis az egyházak vezetői szerint, ezért szorgalmazzák egy újabb törvény megalkotását.) Mindazonáltal az eredeti tulajdonosoknak visszajuttatott vagyon döntő részét az üzletek, éttermek, szállodák, épületek, kisebb üzemek, erdők és földterületek képezték. A reprivatizáció körébe bevont vagyon értéke 150 és 200 milliárd korona közé esett. A területi önkormányzatok vagyonhoz juttatása részben az 1949 előtti vagyonuk (döntően föld és épületek) visszaadásával, részben korábban állami vállalatok tulajdonában lévő vagyontárgyak (főképpen épületek) átadásával valósult meg. A részvénytársaságok magánkézbe juttatásának a kuponos privatizáció volt a legfőbb módja. E módszer kidolgozóinak az volt az eredeti elképzelésük, hogy az összes vállalatot kuponos módszerrel adják el. A kuponos privatizáció első hulláma, amely 21 hónapot vett igénybe, 1993 júniusában zárult le azzal, hogy a vállalati részvényeket megkapták az egyéni befektetők és a befektetési alapok. A kuponos privatizáció révén közel 300 milliárd csehszlovák korona (több mint 10 milliárd dollár) értékű vagyont juttattak magánkézbe, ezen belül a Cseh Köztársaságra 203,2 milliárd csehszlovák korona jutott.

valami, kiválasztjátok, beteszitek, lesznek új alapok, de hol a tulajdonos? Mert Magyarország azt a gyötrelmes utat választotta, hogy jöjjön, a tulajdonos foglalja el a tulajdonosi pozíciókat. Foglalja el, ha el tudja foglalni, vegye meg, mi mindenesetre átadnánk, csak jönnének már minél nagyobb tömegben, és vásárolják meg az állam tulajdonát.

Magyarország tehát ezt az utat követte, nem mondom, hogy ez törésmentes, nem mondom, hogy feszültségmentes, hiszen óriási mértékű vagyontárgyokról van szó. Nagyrészt a mélyben zajló folyamatokról van szó, és még az sem várható el, hogy az állam szigorú őrként nagy bottal mindenkinek a fejére koppint, aki ne adj Isten külön előnyt kívánna magának szerezni. Itt megint egy modellről van szó, amikor a gazdasági munkaközösségek¹⁵ megalakultak a '80-as évek első harmadában, akkor közgazdaságilag úgy volt leírható a sikerük, hogy van egy borzasztó erős érdekeltséggel rendelkező vállalkozói szféra, ez a GMK, és vele szemben áll egy puha érdekeltségű, mamlasz állami érderendszer. Amennyiben etikai szempontból nézem azt a helyzetet, hogy a durva és kemény magántulajdonosi érdekeltséggel rendelkező GMK jó szerződéseket köt az állammal az ő javára, az a világ természetes dolga. Ha az egyik nem képviseli rendesen az érdekét, a másiknak még megvan az érdekszerkeze, akkor biztos, hogy valamelyik nyerni fog a bolton.

Most is körülbelül a privatizáció folyamatában erről van szó, hogy az állam érdekeltsége nagyon puha, nem abban az értelemben, hogy nem kívánna megőrizni, meg nem kívánna átadni értéken és így tovább stb., sorolhatom ezeket a kritériumokat, hanem arról van szó, hogy vele szemben egy sokkal markánsabb érdekszerkeze van. A magántulajdonosi érdekszerkeze keménysége és határozottsága bizony sokszor legyőzi az úgymond nagy nemzeti érdekeltséget, hogy majd feljavul az én vagyonom, aztán jó drágán odaadom ennek a szerencsétlen vállalkozónak. Az életben nem fog feljavulni az én állami vagyonom, ha azt nem egy valós kemény tulajdonos használja, aki mindenre képes, arra is egyébként, hogy a jog határán mozogjon, mert annyira erős az érdekeltsége. Én azt gondolom, hogy nekünk logikusan egyszerűen ezeket a tényeket és az érdekek különbségeit kell figyelembe vennünk, egy nagyon józan, higgadt magatartással kell felelnünk. Nem olyan jelszavakkal kell válaszolnunk erre, hogy ha így megy tovább, Etelközbe kerülünk vissza. Ellenkezőleg, ha

¹⁵ A gazdasági munkaközösség (GMK) a közös név alatt működő polgári jogi társaság egy sajátos formája volt Magyarországon, amelyet magánszemélyek fogyasztási és egyéb szolgáltatás teljesítésére, kisüzemi termelés és a gazdálkodó szervezetek tevékenységét kiegészítő tevékenység közös végzésére, továbbá az ilyen tevékenységek szervezésére, elősegítésére hozhattak létre. A gazdasági munkaközösség jogi személyiséggel nem rendelkezett, társasági szerződéssel legalább kettő, de legfeljebb harminc tag hozhatta létre. Gazdasági munkaközösséget 1982. január 1-től lehetett létesíteni Magyarországon.

nem így megy tovább – mivel nem lesz hatékony –, nem lesz, aki markánsan kényszerítse ki a tulajdonosból mindazt, ami kipréselhető, és a saját érdekét érvényesíti, akkor nem fogunk lábra kelni, akkor nem tesszük be a lábunkat az ajtó közé. Legalább akkor, amikor itt nagy piacokról van szó, hogy később egy nagyobb tappancs-csal oda beszálljunk.

Ebből a szempontból én azt gondolom, hogy minden politikai és minden etikai visszaság ellenére – mert nincs olyan ügy, amit ne lehetne vitatni bármilyen ok miatt –, hogyha felelős a Magyar Demokrata Fórum és felelős ez a kormány, felelős abban az értelemben, hogy itt a tulajdon kérdése a világ által be van bizonyítva, hogy az egy kulcselem a gazdaság hatékonysága szempontjából. Akkor ugyanolyan felelősen és keményen kell vinnie a privatizáció folyamatát, az új tulajdon elfoglalásának folyamatát, mint amilyen formában leépítette az állami támogatásokat, mint ahogy megmondta ennek a magyar gazdaságnak, hogy nincs mentsége, akinek nincs piaca. Azt gondolom, ebben az értelemben nem az a felelős magatartás, ha néhány jelszó hatására, aminek van valóságtartalma, és etikailag, egyénileg természetesen az ember, mindenki ezt pontosan érzi, az a felelős magatartás, ha nem hagyja magát sarokba kényszeríteni ezekkel a valóságtartalmú megjegyzésekkel és valóságtartalmú politikai mozgalmakkal. Nem hagyja magát egyébként attól sem megriasztani, hogy új politikai erők támadnak, amelyek egy új gazdasági modellt vázolnak fel, lásd NDSZ¹⁶-kongresszus tegnap, amikor meghirdették a harmadik utat. Érthetően személyi összefüggései is vannak a harmadik út megteremtésének természetesen.

Ezek után kellene valószínűleg arról beszélnem, ha itt ilyen fontos az egész privatizáció, akkor most mit tudunk tenni, hogy menjen tovább, hogy menjen töretlenül. A Nemzeti Demokrata Szövetségről beszéltem, és Bíró Zoltánról személy szerint egyébként az előbb. A privatizáció második generációs törvényeit terjesztette a kormány a parlament elé. Tudom, hogy itt nagy cikkek jelennek meg ez ellen. Azt is tudom, hogy mindenki a parlamentben arról szónokol, hogy új hatalmi központosítás van, és hogy itt politikai befolyásra fog valaki szert tenni annak révén, hogy a tulajdonosi jogait keményen gyakorolja. Ezek a rendkívül markáns szakértői megnyil-

¹⁶ A Nemzeti Demokrata Szövetség (NDSZ) egy rövid életű magyarországi politikai párt volt az 1990-es években, Pozsgay Imre és Bíró Zoltán hívta életre. A párt 1991. május 17-én tartotta alakuló közgyűlését, 1992 áprilisában rendezte kongresszusát. Alapítói a lakiteleki találkozó szellemét kívánták követni, s mint ilyen, középpárti jellegű szervezet lenni, amely a munkavállalói és kisvállalkozói érdekek politikai képviseletét tartotta a legfontosabb feladatának, együttműködve a főbb érdekvédelmi szervezetekkel. Ezenkívül szorgalmazta a gazdaság dinamizálását, a közteherviselés és az újraelosztás igazságosabbá tételét a szociális piacgazdaság feltételei között. Felszólalt az állami hitelfelvelelek ellen, valamint szorgalmazta a nemzet jövőjét, a gazdasági és a kulturális élet elemi működőképességét szolgáló közintézmények megerősítését, illetve a közrend és közbiztonság megerősítését.

vánulások mindenkinek kell, hogy adjanak bizonyos muníciót. Muníciót a vitára vagy elgondolkztatást. Engem is minden egyes megnyilvánulás természetesen mélyen elgondolkodtat, hiszen minden ember véleménye borzasztóan fontos számomra, döntéshozóként meg különösen. Valahogy itt olyan biztonságban érzem magam, mert hogyha az Európai Közösség Phare-programja¹⁷ azt mondja, hogy tökéletesen ezt kell csinálni, barátaim, a mi megítélésünk szerint, hogyha az IMF és a Világbank¹⁸ egy külön 200 milliós hitelt adna erre a programra és erre a törvénycsomagra, akkor úgy gondolom, hogy itt a szakértői fajsúly valahogy átbillen a világ javára, és én ebből a szempontból szívesebben hallgatom az Európai Közösség hangját. Nem azért, mert azt mondja, amit én mondok, hanem megalapozottnak tartom, mondjuk, a világ eme nagy erőközpontjainak hangját, azt mondja, hogy Magyarország ezzel nem tévedt el.

Mit mond ez az új generációs törvény? Először is az az üzenete, hogy ebben a gazdaságban mindent piaci formára kell átállítani, ami vállalkezési szféra. Úgy kell megjelennie, mint egy piaci szervezet, szét kell választani ebből következően a tulajdonosi jogosítványokat a vezetési managementi jogosítványoktól, mert az két külön dolog, a kettő nem ugyanaz. Ha a magyar gazdaságban ezek ugyanazok lesznek, ugyanaz foglalja el, ám legyen, de tényleges tulajdonosként kerüljön a kezébe. Ez a társasági kényszer. Itt ugye politikai jelszóként azt mondták, azt szokták mondani, hogy már megint elővették ezt a nagy kampányt, hogy hirtelen mindent lerendezni, poharakat leverni az asztalról. Nem, itt arról van szó, hogy 1988-tól még a régi társasági törvény alapján bizonyos fineszes komák teljes joggal egyébként elkezdtek a piaci formaváltásokat. Majd 1989, a társasági törvény egy olyan folyamatot indított el, ahol én nem tudom, de legalább 40%-a a magyar gazdaságnak már olyan piaci formában működik, amit a külföldi is megért, hogy miről van szó. Mert a magyar önkormányzó modellt nem érti meg, el nem tudja képzelni, mi ez. Nem tudja leírni

¹⁷ Phare az Európai Közösség kezdeményezése, előcsatlakozási alapja, melynek eredeti célja Lengyelország és Magyarország gazdaságának felzárkóztatása volt a fejlett nyugati államok szintjére. Később a Phare-program a kelet- és közép-európai országok számára nyújtott támogatás volt a demokratizálódáshoz, a gazdaság átalakításához és az európai uniós csatlakozásra való felkészüléshez.

¹⁸ A Világbank (World Bank) Washingtonban székelő pénzügyi intézmény. A Világbank elnevezést a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank (IBRD), valamint a Nemzetközi Fejlesztési Társulás (IDA) jelölésére használják. A Világbank-csoport (World Bank Group) további három intézményt számlál: Nemzetközi Pénzügyi Társaságot (IFC), a Nemzetközi Beruhásbiztosítási Ügynökséget (MIGA) és a Beruházási Viták Rendezésének Nemzetközi Központját (ICSID). Fő céljai közt szerepel a szegénység mértékének csökkentése, illetve hitelek biztosítása a fejlődő országok számára. Beruházási programokat készít elő, illetve pénzügyi tervének kidolgozásában vesz részt. Gyártási ismereteket ad át. Tanácsadói tevékenységet folytat. Támogatja a vegyesvállalatok létesítését. Csak jövedelmező vállalkozásokat finanszíroz.

magában, nincsenek rá szavai, hogyan kell ezt működtetni, ebből a szempontból nem kampányról van szó, hanem a szokásos magyar fejlődésről, hogy van egy folyamat, és a folyamat valamikor elér egy olyan fázist, amikor a folyamat átbillen valamivé. Az árliberalizáció felé, hogy egy konkrét példát hadd mondjak erre, valamikor '82-ben tette az első bátortalan lépést az akkori kormányzat. Aztán '87-ben egy komolyat. '87-ben az árak liberalizációjának, liberalizálásának¹⁹ mértéke már elért valami 10%-ot. '88-ban már tén 15-öt, '89-ben már talán 20-at, 1990-ben már 40-et és 1991-ben már 90-et, mert meg lehetett csinálni, mert megtanulta öt év alatt a magyar gazdaság, és ezt nem úgy csináltuk, hogy jelen példát mondjak, hogy ott van ez a szegény Oroszország, iszonyatosan lerobbant mindenével, és akkor hirtelen mindent rászabadít, árliberalizációt, tulajdonosi viszonyokat. Nem tudja megtanulni a szerencsétlen gazdaság, és a magyar gazdaság ebből a szempontból, azt hiszem, ezen a lépésen is a piaci formák megteremtésének és a tulajdonos és vezetői funkciók szétválása révén is egy folyamatot teljesít be.

A második nagy üzenet az, hogy világos stratégia lesz abból a szempontból, hogy mi marad meg, mi nem. Mi az, ami – ha úgy tetszik, nagyon durva leszek – most szabad préda, és mi az, ami nem kell, mondja az állam a mai fejével. Lehet, hogy később azt mondja, hogy mégsem kell ez. Lehet, hogy azt mondja, hogy mégiscsak kéne valami azokból, amit korábban úgy gondolt, az átjárás biztosított, világossá válik, hogy a magyar gazdaság tulajdonának 70%-át nem akarja megtartani. Ezt cégekben is meg fogja jelölni, hogy ezek menjenek, hadd menjenek be a piacba, hadd menjenek át új tulajdonlásba. Amit nem jelöl meg, azt is csak úgy jelöli meg, hogy ennek kis részét vagy nagy részét azért meg kéne tartani, kéne egy kis befolyás. A két kezemen meg tudom számolni azokat az ágakat vagy cégeket, amelyekre úgy tekint, hogy ezeket 100%-ban tulajdonban kellene tartanunk. Itt nagyon hiányzik egyébként a világos stratégia, hogy ez kell nekünk, ez meg nem kell. Ez azért nagy gyötrelem ma is, és én mindenütt, ahol tudom, elmondom a felelősöknek, az illetékes tárcák felelőseinek is, hogy azért itt mégsem lehet minden csak úgy, hogy esik-kel. Fel kellene vázolni azokat a programokat, stratégiákat szakmakultúrák szempontjából, hogy mi legyen a magyar biztosítási piaccal és tulajdoni szerkezettel. Nagy része rendben van, de mi legyen, mondjuk, a magyar gyógyszeripar környékével, nem lehetne abban valami stratégiákat felvázolni, hogyan tudok helyet foglalni ebben magamnak később, kell-e ott valami állami, vagy nem kell?

¹⁹ Az árliberalizáció során az állam ösztönzi az üzleti tevékenységet. A folyamat árazási rugalmasságot ad az egész gazdasági rendszernek, ez a termelés növekedéséhez vezet. Ennek eredményeként a megnövekedett piaci verseny ösztönzi a gyártókat, hogy dolgozzanak ki új és érdekes ötleteket.

Valóban úgy gondolom, hogy a világos stratégiák mellé, hogy mi marad, mi nem, emellé kell még egy. Milyen legyen az átstrukturálás révén az üzemszerkezet. Itt megint egy példát hadd mondjak, egyszerűen a hajam égnék állt, amikor előállt az illetékes társaság azzal, hogy a magyar sütőipart úgy kell átalakítani és privatizálni,²⁰ hogy legyen 19 sütőipari RT ebben az országban. Minden megyeszékhelyen legyen egy megyei RT; és ez egy ágazat által támogatott stratégia, amit – persze nyilvánvaló – a sütőipari egyesülés támogat. Egy ilyen átszerkesztés pont arra szolgál, hogy az új üzemszerkezetet is próbálják elősegíteni, nem kreálni, elősegíteni, hogy kialakuljon, hiszen látható kívánságok vannak arra, hogy egy bonyolultabb üzemszerkezet struktúrája jöjjön létre.

Ez tehát az egyik, amit ki szerettem volna hiányként emelni, a másik pedig az, hogy az egész illeszkedjen bele a magyar gazdaságnak a térfoglalásába. Ne mondjam azt és ne tegyem azt, hogy stratégiák nélkül, átgondolások nélkül döntök, mondjuk, a Dunai Vasmű²¹ helyzetéről. Lehet, hogy ez nagyon jó, én ezt nem tudom bírálni, csak akkor, hogyha látnám egyáltalán, a magyar kohászat egészével mi lesz. Én azt gondolom, ez az elkövetkező időszak rendkívül nagy feladata. A harmadik üzenete ennek a törvénysorozatnak tehát a piaci formák, a tulajdonosi viszonyok szétválasztása és a világos stratégiák üzenetén, üzenetein túl, hogy mi az, amit megtart, mi az, amit nem, az – én így fogalmazom és így is érzem – áttörés a magángazdálkodás területén. Ennek az a bizonyítéka, hogy az ún. ideiglenes állami vagyon kérdéskörében a törvény arról beszél, hogy ennek itt van a szerkezete, ahogy meg kell csinálni, és itt vannak a játékszabályok, és a játékszabályok rengeteg új elemet hoznak azért, hogy a tulajdonosok minél jobb helyzetbe kerüljenek. A magyar tulajdonosok kerül-

²⁰ Az 1990-ben kezdődő privatizáció hatására állami kézből gazdasági társaságokhoz kerültek a sütőipari létesítmények. A privatizáció mellett az új sütőipari vállalkozások, üzemek száma is növekedett, melyek főleg kisüzemek lettek, a települések helyi igényeinek kielégítését célozták meg. A 90-es évek közepétől megjelentek hazánkban a külföldi tulajdonú kiskereskedelmi áruházláncok is, amelyek áruházon belüli saját pékséggel rendelkeztek.

²¹ A Dunai Vasmű (Dunaferr, Dunaferr Dunai Vasmű Zrt.) az ország legnagyobb kohászati-gépészeti komplexuma, Dunaújváros legnagyobb munkaadója. A térségben már a 19. században felvetődött egy kohászati üzem létesítésének gondolata, de Széchenyi István ötlete elsősorban a közeli vasérc hiánya miatt meghiúsult. Ezt követően, az első világháborút és a nagy gazdasági világválságot követő stabilizációs időszakban vált szükségessé a hazai kohászati kapacitások bővítése, és ekkor ismét a Duna mentén telepítendő gyárról volt szó, hogy az 1940-es évek első felében végül Győr mellett döntsének. A második világháború után Mohácson kezdődtek meg az előmunkálatok, de külpolitikai okok miatt mégis Dunapentelét választotta a kormányzat. A cég vezetése 1984-ben a Dunai Vasmű név megtartása mellett bevezette a DUNAFERR márkanévet és logót, 1992-ben pedig a vállalat részvénytársasággá alakult. 2003-ban tárgyalások kezdődtek a cég privatizációjával kapcsolatban, amelynek eredményeként 2004. szeptemberében a vállalat a Donbass Ipari Szövetség tulajdonába került.

jenek új helyzetbe. A törvény felsorol egy halom új technikát, amivel még nem rendelkezünk természetesen. Felsorolja a lízinget²² egy mondattal – törvény, persze, hogy egy mondattal –, felsorolja a bérletet egy mondattal, felsorolja a vagyongekezelés²³ különféle módszereit, a vagyongekezelésnek olyan módszereit, amik még előttünk állnak. Ki kell találnunk, milyen módon tudja elfoglalni a magyar magánvállalkozó, hogy később a tulajdont is kiváltsa ebből a meglévő állami tulajdonból. Ez, bár nem említi meg a törvény, az elkövetkező időszak feladata, az új hitelkonstrukciók kérdése.

A világnak azt üzeni a második generációs privatizációs és tulajdonosi törvény-csomag, hogy Magyarország megtalálta azt a formát, azokat a technikákat újjáalakítja, amiknek révén a magyar és nem magyar vállalkozás elfoglalja a magyar gazdaságnak a döntő részét. A mostani törvénycsomag döntése az, hogy piaci formában megszervezett állami cég lesz egy állami holding²⁴ – ha úgy tetszik, pontosan olyan, mint Olaszországban meg Ausztriában, meg Németországban, meg Belgiumban és sorolhatom, pontosan ugyanolyan modellt vesz át, a magyar viszonyoknak megfelelően természetesen. Ez a többiek, valamint a világ szempontjából azt mondhatja, ezek pontosan ugyanolyanok, mint mi vagyunk, nem egy egészen más, egy különleges utat járnak, hanem azokat a formákat veszik át, amit Európa átvesz.

Ebből a szempontból Önöket ne tévessze meg az, hogy megint a parlamenti vitákban micsoda súlyos vádak illetik eme megoldást. Akkor, ha az Európai Közösség Phare-programja emellé odaáll, és pénzzel is támogatja, hogy ez létrejöjjön, ha a Világbank törvény-, illetve kölcsön-csomagjának egyik eleme az, hogy álljon fel, legyen meg ez az állami holding, akkor körülbelül ez az az igazi vélemény, amire

²² A lízing egy polgári jogi eszközalapú finanszírozási szerződésfajta. Olyan ügyletfajta, ahol két szereplő, a lízingbeadó és a lízingbe vevő meghatározott időre köt egymással szerződést egy vagy több lízingtárgy használatára. A lízingbeadó vállalja, hogy a szóban forgó eszközt, azaz a lízingtárgyat megvásárolja, és a lízingbe vevő részére átengedi annak használati jogát. Cserébe a lízingbe vevő köteles lízingdíjat fizetni, amely a vételár kamatokkal növelt értékének adott naptári időszakra eső része. A lízingszerződés lejártakor a lízingtárgy automatikusan, vagy maradványérték megfizetése ellenében a lízingbe vevő tulajdonába kerülhet, attól függően, miképp állapodtak meg a lízingszerződés megkötésekor. A lízing jellemzően több kiegészítő szolgáltatást is magában foglalhat, például: biztosítási vagy vámügyintézés, szállítás.

²³ A magyar szabályozás alapján a vagyongekezelés olyan szerződéses viszony, ahol a vagyon eredeti tulajdonosa a vagyonrendelő, vagyonát vagy annak egy részét elkülöníti és ideiglenes jelleggel átruházza a bizalmi vagyongekezelőre, azzal a céllal, hogy a bizalmi vagyongekezelő a rá ruházott vagyont: kezelje, adminisztrálja, gyakorolja a tulajdonosi jogokat, értékét megőrizze és gyarapítsa, a vagyonrendelő által meghatározott kedvezményezettnek vagy kedvezményezetti körnek kiadja. A vagyongekezelés célja a magán- és családi vagyonok hosszú távú megvédelmezése és gyarapítása.

²⁴ A megszerzett tőkerészesedés vagy részvényhányad birtokában más vállalatokat ellenőrző és irányító vállalat. Az ilyen tulajdonviszony azt jelenti, hogy az adott cég tulajdonosa több más (különböző profilú) cégnek.

adnunk kell. Nem az, ami azt mondja, hogy nem jól csináltátok, inkább az ágazati minisztériumokat kellett volna hagyni tulajdonosként, mint régen. Nem ez a jó, amit ti csináltok, mert itt a politikusaitokat beültetitek oda, az igazgatótanácsba,²⁵ nem ez a jó modell, mert ti akkor kiraboljátok itt alapítvány formájában. Szerintem ez szélmalomharc, nem is akarok több szót vesztegetni rá. Tiszta politika, semmi köze nincs a gazdasághoz. Az igazi tragédiájának azt tartom ennek a mostani vitának, ami ekörül zajlik, hogy nem gazdaságról van szó, nem modellekről van szó, hanem politikáról. Amit le kell győznünk az elkövetkező időszakban, azok a saját korlátaink. Le kell győznünk a struktúrák merevségét és kemény érdekeit, lásd sütőipari példa. Nem szabad hagynunk, az államnak nem szabad hagynia, hogy a meglévő struktúrák arra kényszerítsék, hogy megrögződjenek ezek a meglévő struktúrák. Az életben nem lesz verseny, ha a meglévő struktúrák mentődnek át ugyanolyan üzemszerkezetben. Amennyiben a meglévő állami gazdaság egy az egyben átalakulna, akkor az életben nem lesz egy olyan sajátos struktúrájú mezőgazdaság, ahol világos, mi az, ami jövőt formáló, mi az, ami teret nyerő a világban, valamint mi az, ami regionális helyi história, ami egészen piciként is működtethető.

Le kell győznünk – azt gondolom – a hiányzó intézmények problémáját. Nincsen garanciarendszer, nincsen a földhitel intézménye még kialakítva. Nincsen, meg nem működik igazán az EXIM,²⁶ az export-import finanszírozása, nem működik a jelzálogrendszer, sorolhatom ezeket a rendkívüli hiányokat, amivel intézményi oldalon szembe kell néznünk, és ebben az évben erre kell koncentrálni, azt gondolom. Le kell küzdenünk a törvény által parancsolt technikák hiányát. Itt rendkívüli munkát kell elvégeznie annak az államigazgatásnak egyébként, amelyik ezzel foglalkozik. Elsősorban az ÁVÜ²⁷-nek és a PM²⁸-nek kell lépnie, hogy nagyon hamar legyenek meg azok az új tulajdonelfoglaló technikák, amiről a törvény is említést tesz. Ez a leg-

²⁵ A részvénytársaság operatív szerve az igazgatóság, amely 3 természetes tagból áll. Nem követelmény, hogy a vezető tisztségviselő a társaság részvényese is legyen. A tisztséget tehát kívülálló természetes személy is elláthatja. Az igazgatóság tagjai közül elnököt választ, aki képviseli, irányítja és összefogja, összehangolja az igazgatóság munkáját. Az igazgatóság autonóm jellegét mutatja, hogy ügyrendjét saját maga állapítja meg. A zártkörűen működő részvénytársaság alapszabálya úgy is rendelkezhet, hogy testület helyett az irányítást egy személy, a vezérigazgató látja el. A nyilvánosan működő részvénytársaság esetében lehetőség van arra, hogy az ügyvezetés feladatát 5 természetes személyből álló igazgatótanács lássa el: ekkor a nyilvánosan működő részvénytársaság egységes irányítás alatt áll, a társaságnál igazgatóság és felügyelőbizottság nem működik, feladatukat az igazgatótanács látja el.

²⁶ EXIM Beruházási Hitel a korszakban rugalmasan igénybe vehető, kiszámítható törlesztési feltételekkel egyszerűen, gyorsan igényelhető hitelkonstrukció volt.

²⁷ Az Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt. (rövidítve ÁPV Rt.) zártkörű részvénytársaságként (Zrt.) működő állami szervezet volt.

²⁸ Pénzügyminisztérium

nagyobb probléma, amit le kell győznünk, valamint a tudáshiány korlátait kell át-törnünk.

Elképesztő a magyar gazdaságban az az információhiány, amivel ezeket a folyamatokat figyeli, kezeli és próbálja saját magát belehelyezni. Én azt gondolom, hogy az egyik legfontosabb az, hogy elterjedjen mindaz a tudás, ami a végén egyéni stratégiák képzésére alkalmas lesz. Itt nagyon sok technikát lehet bevetni természetesen, de ezeknek egy összehangolt csomagnak kell lenniük. Nem egy ilyen apologetika²⁹ szempontjából kell meggyőzni az embereket, hogy milyen jó ez az egész privatizáció. Hanem hogy tudja a saját nyelvére és a saját lehetőségére alakítani, milyen módon tud belőle konkrét lépéseket formálni. Megint, hogy ne rébuszokat³⁰ mondjak, hogy ne legyen ilyen elképesztő tudáshiány, hogy egész falvak nem vették igénybe a kárpótlás lehetőségét, mert odament valaki és lebeszélte őket. Ne fordulhasson elő ilyen, hogy a szövetkezeti átalakulások során mind a vezetés, mind a tagság ilyen mértékben információhiányos állapotban legyen. Gyönyörű, hogy ilyen akciókat kell indítani, igazán bármit is szenvedünk vele, nem igazán hatékony, mert mindenkire nem jut el mondjuk az MDF. 700 faluban tartottunk olyan rendezvényt, ahol elmondtuk, hogy miről van szó, és mi a teendő. Ez még önmagában minden dicséretes dolog ellenére – tényleg csak a pozitívumot emelem ki, de mégis – manufaktúra abban az értelemben, hogy nem igazán vezényelt, nem igazán átgondolt, nem igazán hatékony. Ez a kör, ha, úgy gondolom, legyőzhető, akkor áttörés valósul meg a magyar gazdaságban.

Éppen a napokban olvastam egy felmérést, hogy milyen a magyar közönség vélekedése a privatizációról és egyáltalán erről a piaccgazdaságról. Számomra is meglepőek voltak az eredmények, egyébként rosszabbra számítottam. Annak ellenére, hogy mindenki úgy ítéli meg, mármint a döntő többség úgy ítéli meg, hogy sajnós ez a piaccgazdaság. Ez igazán és gyorsan keveseknek hoz jót, ennek ellenére 80%-os az elfogadottsága, látható, hogy nem lehet más utat követni. Ez egy óriási dolog. A privatizáció körül még nem fordult meg tehát az, hogy milyen jellegű legyen. Egyetlenegyben látok veszélyes elemet, és ez megint a Magyar Demokrata Fórum és minden felelős, szerintem felelősen gondolkodó, gazdálkodó, közzgazdász stb. felelőssége ez.

A külföld megítélése megfordult a közvélekedésben. Kisebbségben van már az, aki helyesli a külföld térhódítását, Magyarországon pedig még nem is történt meg az igazi térfoglalás. Nem tudom, hány százalékban, de messze 10% alatt van a külföld jelenléte Magyarországon. A politikai célunk is az volt, hogy legalább 1/3 legyen, mert akkor egy olyan mértékű tőkebeáramlás, versenyképesség, tudásbeáramlás jön,

²⁹ önvédelem, hitvédelem, védőbeszéd

³⁰ fejtörő, rejtvény, talány

ami lehetővé teszi, hogy a versenyben helytálljunk. Még ha az ő érdeke is – világos, hogy az ő érdeke –, hogy idejőjjön, de nagyon vigyáznunk kell, mert a közvélemény a külföld térfoglalása miatt aggódik. Rengeteget kell tenni azért, hogy ez a külföldiekkel szembeni averzió – még nem túl erős –, ez leépüljön, ne erősödjön fel. Amennyiben ez a nagy társadalmi mozgalmak hatására politikává válna, az egyenlő lenne az újrabezárkózással. Tragikus lenne a magyar gazdaság szempontjából, ezért minden lózung és minden politikai jelszó, ami a külföld ellen szól. Ezt nem teheti magáévá a felelős kormányt, és nem teheti persze magáévá a felelős kormány.

Éppen ezért áttörés jellegű lépéseket kívánunk ez ügyben megtenni. Az, hogy megkezdődik a bankszféra és a telekommunikáció privatizációja, ez remélem, – bár biztos, hogy óriási viták követik, de – visszafordíthatatlanná teszi a folyamatot, a külföld szemében bizonyítja, hogy mi nem akarunk mást mondani. Egy új politikai erő tegnapelőtt arra hívta fel a figyelmet, hogy az átalakulást az állam menedzselésével kell megvalósítani. Egy kis magángazdasággal kell kezelni ezt a nehéz átmenetet, nem kell ide beengedni ezt a durva külföldi tőkét. Politikai erővé válik, hogyha nem kezeljük okosan azt, hogy meglovagolják ezt a külfölddel szembeni ellenérzést. Ma még éppen a határon levő az igenlés-tagadás, én azt gondolom, rendkívüli ebben a felelősségünk.

Végül arról, hogy milyenek a jövőbeli kilátások. Azt a részt emelem ki, amit a növekedés kapcsán elmondtam. Véleményem szerint képesek vagyunk politikailag átgondolni az elmúlt két év megtett útját. Fontos, hogy felismerjük: a magyar gazdaságnak ebben a rövid időben el kell érnie, hogy elhárítson minden akadályt a növekedés előtt. Amennyiben sikeres lesz a növekedés akadályainak elhárítása, akkor a magyar gazdaság bizonyított. Minden felelős szakértői jóslat azt mondja, hogy a negatív padlót már megfoglottuk. Innen persze, hogy vannak akadályai a növekedésnek, de ezeket praktikus, nagyon pragmatikus módon lehet hárítani. Abban az esetben, ha a gazdaságban elindul, hogy az egyik hónapról a másikra nem negatívumot mérünk, hanem pozitívumot, akkor egészen más lesz a gazdaság minden szereplőjének a megítélése. Ennek meglesz a maga jótékony politikai kihatása is.

Hadd idézzek zárásként ide egy tanulmányt 1992 februárjából. A Világbank és az IMF vezető tisztségviselői csinálták. (Magáncélból, nem az IMF hivatalos véleménye.) Egy konferencián adták elő eme elképzelésüket. A címe már sokat mond, a „Fokozatosság sikertörténete: Magyarország”. Bizonyítja az elmúlt évtizedek, az elmúlt két év hihetetlenül felgyorsult folyamatait végigvéve, sorra mindazt, ami piacgazdaságot teremt a tulajdonváltástól a versenyfeltételekig. Az új vállalkozások megjelenése, az árliberalizáció, versenyliberalizáció kérdéskörén keresztül elemzi, hogy a magyar gazdaság egyre inkább feszegette az elmúlt évtizedekben is a rendszer határait. Majd aztán hirtelen ráborult az új rendszer, ami annyira kitérítette mindezt,

ahol most a külföldi térfoglalás zajlik. A végkövetkeztetése teljesen egyértelműen az, hogy ez a fokozatosság sikertörtéje. Amennyiben itt a politikai stabilitás fennmarad, ha nem törnek meg az egyébként elindult folyamatok – és ezért is emeltem ki a külföld térnyerését Magyarországon –, akkor Magyarország valóban a siker lehetőségét hordozza.

Nekünk ebből a szempontból, mint egy politikai mozgalomnak, azt gondolom, hogy így kell értékelnünk Magyarországot minden viszonyát, így kell értékelnünk mindent, ami a politikai stabilitás ellen hat. Így kell értékelnünk, ami a piacgazdaság térfoglalása ellen hat, mert akár a politikai stabilitásban annak a Kelet-Európához képest mintaszerű rendjében, a demokrácia és szabadság rendjében, amit úgy gondolom, sikerült eddig megteremteni, torz elemek jelennek meg. Konkrét személyeket, konkrét mozgásokat írhatnék le. Amennyiben felerősödnek azok a természetes attitűdök, amelyek benn vannak az emberekben, lehet, hogy sokan úgy gondolták, hogy ezt a politikai rendszert ugyan elutasították, de hát mégis egy ilyen egyenlőségi, egy jó szocializmus várható majd ezek után. Sokak fejében így írható le az elmúlt két év, és különösen a választások előtt. Amennyiben ezek az attitűdök kezdenek elhatalmasodni, akkor Magyarországnak nem lesz sikere, mert nem a kemény kényszerekkel és piacgazdasági kihívásokkal fog megfelelni a világ kihívásaira. Én abban bízom, hogy minden folyamat, ami itt zajlik, és minden elemzés, amit az ember maga elvégez, azt mutatja, hogy igaza lehet ennek a világbanki tanulmánynak, ami úgy írta le a magyar folyamatokat, hogy itt sikertörtéje lesz Magyarország gazdaságtörténete. Köszönöm figyelmüket.

Farkas Gabriella a korszakban legfontosabbnak számító szociális probléma, a munkanélküliség kérdéskörét járta körül előadásában. Felszólalásában komplex szociális, egészségügyi és gazdasági aspektusokra is kitért.

A MUNKANÉLKÜLISÉG KIHÍVÁSA

ELŐADÓ: DR. FARKAS GABRIELLA,¹ AZ MDF ALELNÖKE

Elnök Úr, Hölgyeim és Uraim, tisztelt Konferencia! Megilletődve állok most itt, nem azért, mert a szerepléstől félek, egyszerűen azért, mert nagyon furcsának és disszonánsnak érzem azt a helyzetet, hogy egy nagyon szép helyen, Balatonfüreden, egy szép szombat délutánon egy nagyon-nagyon nehéz témáról kell eszmét cserélnünk. Úgy érzem, hogy ehhez igazán nehezen fogunk itt és délután mindnyájan hozzászokni. A munkanélküliség kihívása, ezért a cím, nagyon váratlanul, sokkszerűen érte az egész országot. Én azt hiszem, hogy ez egy olyan kérdés, amivel akkor is nagyon nehéz szembenézni, hogyha erre már rendelkezésre áll egy begyakorlott társadalom. Nehéz szembeszállni a jelenséggel úgy, hogy Magyarországon két generáció vált felnőtté abban a tévhitben, hogy a munkahelyhez való jogot részére az Alkotmány biztosítja, hogy őt ezen a téren semmilyen sérelem nem érheti. Bizonyára vannak itt jogászok, gazdasági vezetők, akik vissza tudnak emlékezni arra az időre, amikor egy-egy munkaügyi perben kegyetlen táncot jártunk a munkaügyi bíróságok előtt. A nyilvánvalóan súlyos munkafegyelem-sértést elkövetett dolgozót vagy nem dolgozót a bíróság visszahelyezte, mert az ő jogait védte, szemben egyéb, és valószínűleg nyugodtan mondhatom, társadalmi érdekekkel szemben.

Piacgazdaság versus munkanélküliség

Ebben a helyzetben tört ránk ez a helyzet, ami a piacgazdaságra való áttérésnek és egyéb körülményeknek szükségszerű velejárója volt. Váratlanul, készületlenül, intézményrendszerek nélkül ért bennünket a munkanélküliség jelensége, anélkül hogy

¹ Farkas Gabriella 1989. január 14-én lépett be az MDF egri szervezetébe, ahol elnökségi taggá választották. Az 1990. évi országgyűlési választásokon az MDF Heves megyei kampányfőnöke. 1990-től az MDF Országos Elnökségének tagja, 1990–1994 között az MDF alelnöke.

a társadalom erre ráhangolódott volna, hogy az emberek szocializálódtak volna erre a problémára. Itt állunk ez előtt, most már némi tapasztalatunk is van, ki is kell tudnunk mondani, különben hiába ülünk itt, hogy ennek a problémának az állandósulásával számolni kell. Ezek előrebocsátásával engedjék meg nekem, hogy végigvezessem azt a folyamatot, amelynek során eljutottunk odáig, hogy néhány tapasztalatunk már van, és a tapasztalatokból és külső-belső tényezők alapján módunkban áll feladatokat, célokat meghatározni.

A piacgazdaságban fellelhető alapintézményeket egyidejűleg kellett kiépíteni, és egyidejűleg kellett a munkaerő-piaci konfliktusok hatékony kezelését megoldanunk. Ennek a két feladatnak csak akkor lehet egységesen eleget tenni, ha egyrészt a törekvések, a döntések a piacgazdasági átmenet gazdasági feltételeinek megfelelnek, másfelől pedig a kormányzat a tevékenysége során valamennyi érintett szereplővel együttműködik. Együttműködik tehát a munkavállalókkal, a munkaadókkal, az érdekképviselői szervekkel és az önkormányzatokkal. Társadalmi, gazdasági környezetünk az, amely meghatározza ezeket a munkaügyi folyamatokat. Nézzük ezeket sorban.

Első és a legfontosabb ezek közül a tulajdonviszonyok átalakulása. A tulajdoni szerkezet megváltozása, a privatizáció hazánk piacgazdasági átmenetét alapjaiban határozza meg. Négyéves gazdasági programunk ezen a téren döntő fordulatot ígér, azt, hogy 1994-re a gazdaságban a magántulajdon meghatározóvá válik. Egyidejűleg kedvező közgazdasági és politikai feltételrendszer létrejöttének a függvényében jelentős működőtőke-import is megvalósul. A tulajdonviszonyok átalakulása szükségképpen kihat a munkaerőpiac működésére. Felértékelődik a szakmai tudás, az alkalmazkodóképesség és a munkaerő-piaci tájékozódás szerepe. Természetes lesz az, hogy mind az ipar és a kereskedelem, mind pedig a mezőgazdaság területén kiemelt hangsúllyal fogják kezelni a szakmai képzést, az emberi erőforrásokkal való eredményesebb gazdálkodást, a humánpolitikát.

A privatizációs folyamat és a munkaerőhelyzet alakulásával kapcsolatban érdemes egy összefüggésre is kitérni, ezzel talán eloszlatunk néhány félreértést. A privatizálást, az átalakulást megelőzően az állami vállalatok nagy része többletmunkaerőt foglalkoztatott. Ez korábban a 20%-ot is elérte. Jelenleg folyamatban van a többletmunkaerő tömeges csökkenése, csökkentése. Fel lehet tenni a kérdést, hogy vajon ezért a privatizáció a felelős? Sok vállalat tulajdonképpen már a privatizációs folyamat beindítása előtt jelentős létszámleépítést hajtott végre. Ezt a folyamatot azonban így, egyirányúan nem szabad túlértékelni. Ellentétes előjelű folyamatra is található példa, vannak ugyanis olyan vállalatok, ez közismert, amelyek vagyonuk egy részének eladásából finanszírozzák az elbocsátások elhalasztásának a költségeit.

A társadalmi-gazdasági környezet másik eleme, amely a munkanélküliségre hat, a vállalkozások szerepe. A vállalkozásélénkítés rendkívül nagy segítséget, nagyon kedvező hatást jelenthet a magyar gazdaság átalakulására, óriási jelentősége van a munkaerőpiac alakulásának szempontjából is ennek. A munkaerő-piaci hatások oldaláról is kedvező hatásokkal jár ez azért is, mert a foglalkoztatás új szervezeti formáit hívja életre, munkahelyeket teremt. A vállalkozások szerepének bővülése, a gazdálkodási sokszínűség erősödése egyúttal felértékel olyan foglalkoztatási típusokat, ún. nonprofit² foglalkoztatási típusokat, amelyek ma még nem elég elterjedtek Magyarországon.

A hazai munkaerőpiac külső kapcsolódásáról is vázlatosan szót kell ejteni. Ez egy aktuális összetett folyamat. Egyfelől hazánk nem zárkozhat el az egységes Európa folyamataitól, meg kell teremtenie a feltételeket az európai munkaerő-piaci kapcsolódásokhoz, lehetővé kell tenni a képzés és a munkavállalás átjárhatóságát. Másfelől legalább ilyen fontos az, hogy a magyar gazdaság piaccgazdasági átalakulása szempontjából megfelelő módon védjük a hazai munkaerőpiacot. Azt hiszem, nem kell részleteznem, hogy mik ennek a feladatnak az elemei. Figyelemmel kell lenni arra is, hogy átalakulnak az ún. nagy ellátórendszerek. A piaccgazdaság kiépítésének folyamatában ez egy nagyon fontos lépés. Az államháztartás reformja, a költségvetés újraelosztó szerepének a csökkentése.

A társadalombiztosítás, az oktatás és az egészségügy reformjának jelentősége

Ahhoz, hogy az államháztartást strukturálisan át lehessen alakítani, az állami felelősséget újra lehessen gondolni, ehhez kapcsolódik az ún. ellátórendszerek, a társadalombiztosítás, az oktatás és az egészségügy reformja. Ezeknek a gyökeres átalakulása közvetlen hatást gyakorol a munkaerőpiacra. A foglalkoztatás és a munkafeltételek jellemzői változnak meg, a munkaadók és a munkavállalók kapcsolatrendszere ugyancsak átalakul. Számítani lehet arra, hogy ez a változás, ez a folyamat fokozott terheket hárít a munkaügyi kormányzatra. A munkanélküliek ellátása, a romló munkakörülmények elleni védekezés, mivel ez ebben a változásban megoldatlan, átmene-tileg legalábbis állami feladat lesz.

² A nonprofit szervezet alapvető jellemzője, hogy nem oszt profitot, nem kormányzati szervezet. Szervezeti megközelítésben ilyen az egyesület, alapítvány, közhasznú társaság, köztestület és köz-alapítvány. A gazdasági társaságok közül ide soroljuk a nonprofit gazdasági társaságot is.

Az átalakulási folyamat kezdeti lassúbb tempója ellenére Magyarországon '91 végére már jelentős mértékű, gyorsuló ütemű munkanélküliséggel kellett szembenézni. Ez a tény nem magyarázható egyszerűen a minőségi változással, az intenzifikációval.³ Ez naivság volna. A megszorító intézkedések kombinációja, amely a múlt rendszerből örökölt, a gazdaságra jelentős terhet rozó külső adósságállomány kezelését célozta. Az előre nem látható külső sokkok, amik '91-ben érték az országot, a csökkenő kibocsátás, ezek a meredeken emelkedő munkanélküliségi szint fő okai. Nagyon jó lenne, ha csak az számítana a munkanélküliség okának, hogy intenzívebb és minőségibb munkára törekedvén, feleslegessé válik az a munkaerő, amelyik ezt nem tudja teljesíteni.

A jövő kilátásai

Ami az 1991-ben bekövetkezett externális⁴ sokkokat illeti, két fő tényezőt kell itt megemlíteni. Először is, eltérően az olyan jellegű sokkoktól, amelyeket az időleges áremelkedés vagy gyárösszeomlás, illetve a piaci feltételek átmeneti megváltozása idéz elő, minden valószínűség szerint a KGST-piacok tartós elvesztésével kell számolni. Azt a védett kereskedelmi rendszert, amely a világpiacon nem versenyképes termelést tartott életben, a régi rendszer összeomlása elsöpörte.

A KGST-piacok drámai módon történt elvesztése, illetve az a hatás, melyet ez a piacvesztés a magyarországi átalakulási folyamatra gyakorolt, felgyorsította azt a folyamatot, ami enélkül is elkerülhetetlenül végbement volna. Azok az ágazatok, amelyeket a piacvesztés a legérzékenyebben érintett, éppen azok az iparágak voltak, amelyek egy teljesen kifejlődött piacgazdaság körülményei között a legkevésbé lettek volna képesek fennmaradásra. Ily módon, bár a '91-ben kényszerűen megélt sokkok által okozott hirtelen váltás talán sajnálatos, mégis valószínűtlen, hogy a váltás jogosulatlan vállalati átalakulásokhoz vezetett volna. Ugyanakkor ezeknek a fejleményeknek a mellékhatásaként az új magyar rendszer a vártnál korábban és súlyosabb helyzetben kellett hogy szembenézzen a tömeges munkanélküliség problémakörével.

Az elmúlt időszakban a munkanélküliek számának gyors gyarapodása jellemezte tartós és súlyos feszültségek mellett a munkaerőpiacot. Engedjenek meg néhány számadatot. A regisztrált munkanélküliek létszáma 1990. januárban 23 és fél ezer,

³ hatékonyság, hatékonyabbá tétel

⁴ Az externáliák a gazdasági szereplő tevékenysége következtében felmerülő káros vagy előnyös, nem szándékosan okozott hatások, amelyek piaci ellentételezés nélkül befolyásolják egy másik gazdasági szereplő helyzetét.

1991. január végén 100,5 ezer, '92. februárban 454 ezer. Ez utóbbival szemben mindösszesen 12 ezer bejelentett, betöltetlen álláshelyet regisztráltak. Az ország egyes régióiban, összefüggésben az előzőekkel, súlyos foglalkoztatási helyzet alakult ki. A munkanélküliségi ráta napjainkban több megyében, Borsodban, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében meghaladja a 11%-ot. A munkanélküliség rohamos növekedése növekvő elvárást támaszt a munkanélküli-ellátások finanszírozásával szemben. Ez a források áttekintését és újragondolását, átrendeződését tette szükségessé, ez történt meg 1991 augusztusában, amikor is a költségvetési garanciavállalást is ki kellett mondani biztosítékként. A munkanélküli ellátásokkal való visszaélés lehetőségének csökkentése, a társadalmi igazságosság érvényesítésének szükségessége azt a kötelezettséget is róta a kormányzatra, hogy kiépítse a megfelelő ellenőrzés rendszerét, és szigorítsa az ellátási rendszert.

A különböző okokból életképtelen vállalatok, nagyvállalatok, különböző piacok összeomlása válságos helyzetbe hozta a korábban életre hívott szakmunkásképzési rendszert is. Ez ugyanis kizárólag nagyvállalatokra, nagyüzemi termelésre épült, mind helyileg, mind volumenében, mind pedig a szakmák skáláját tekintve. A munkanélküliség egyre komolyabban sújtja a fiatal korosztályt, a fiatalabb munkavállalókat. '92. januári számadat szerint a regisztrált munkanélküliek 52%-a 32 évnél fiatalabb. A pályakezdő munkanélküliek száma ugyanebben az időszakban a 28 ezer főt meghaladja. Jó, itt tudnunk kell azért azt is, hogy ebben az időszakban válnak, váltak pályakezdővé a demográfiai hullámhegy idején születettek nagy számban. Ez természetesen a helyzetet nem menti. Az állásvesztés, a munkanélküliség a fiatal munkavállalók, pályakezdők mellett más társadalmi rétegeket is súlyosan érint, elsősorban a csökkent munkaképességűeket, a szakképzetlenekeket, a szakképzetlenség körén belül a cigány népesség jelentős részét. A magyar gazdaság és a hazai munkaerőpiac átmeneti állapotának egyre inkább érzékelhető mellékterméke az erőteljesen bővülő és burjánzó feketemunka, illegális munkavállalás, amelyért, meg kell mondani, nem csak azok a munkavállalók, azok a munkanélküliek a felelősek, akik a járadék mellett felveszik a fekete munkáért a munkabért, és ezért nem adóznak. Felelősek azok a munkaadók, amelyek nagyon nagy tömegben – én is találkoztam már Zemplén megyében ilyennel – alkalmaznak szerződéses munkavállalóként olyanokat, akik a saját szövetkezetükből munkanélküli segítyen vannak, ez két szomszéd szövetkezet. Konkrét példa.

Az elmúlt időszak a munkaügyi kapcsolatok vonatkozásában is átmenetinek minősül. Nyilvánvaló, hogy a magukat túlélő irányítási formák munkavállalói érdekvédelem szempontjából mind-mind bizonytalansági tényezőt jelentettek, amelyekkel a döntések meghozatalakor számot kellett vetni. Nemcsak nem volt szocializálva senki erre a problémára, hanem hatékony és valóságos, jól működő

érdekképviselői rendszerünk sem volt nekünk. Azt hiszem, hogy itt senkinek nem kell magyarázni, hogy a szakszervezetek mit jelentettek 1990-ig, és mit kellene, hogy jelentsenek egy ilyen gazdasági változási helyzetben. A munkanélküliséget kezelő eszközrendszerrel kapcsolatban 4 nagyon fontos elvi alapot kell meghatározni. Az első, a legfontosabb elvi alap a foglalkoztatás ösztönzése, segítése, és a munkanélküliséggel összefüggő költségek társadalmi költségként történő kezelése. Az a cél, hogy a munkaerő-piaci folyamatokat a főbb szereplők érdekei határozzák meg. El kell különülnie egyértelműen egymástól a munkaadó, a munkavállaló, az önkormányzat és az állam szerepének, felelősségének. Ugyancsak fontos, hosszabb távú célnak tekintendő az, hogy a foglalkoztatáspolitikát aktív jellegét kell erősíteni, azaz a munkaerőpiac szereplőit informálni, munka- és pályatanácsadással ellátni. A munkaerőközvetítésnek nagyon jó és hatékony hálózatát kiépíteni, támogatni a vállalkozóvá válást, át- és továbbképzési rendszert kell megvalósítani, és a munkaerő-piaci keresletet kell élénkíteni. Ezt nevezzük aktív foglalkoztatáspolitikának. Akkor szabad, hogy sor kerüljön a passzív jellegű eszközök igénybevételére, hogyha egyik eszköz nem ígér megoldást. Passzív eszköz például a munkanélküli járadék. Rövid távon azonban az az elsődleges feladat, hogy a munkanélküli járadék fizetésének a feltételeit, finanszírozási alapját megteremtjük, és ne maradjon ellátatlan munkanélküli.

Az eszközrendszerekhez tartozik a foglalkoztatási törvény megjelenése. A döntéseket nem egyedül az állam, hanem a szociális partnerek közösen kell hogy kialakítsák, a fontosabb döntéseket egyben decentralizálni is kell, ez azt jelenti, hogy a megyei és települési önkormányzatok, valamint a munkaadói és munkavállalói érdekképviselők területi szervei megfelelő jogosítványokat kaptak döntési rendszerben a törvényben.

Jelentősen megváltozott a foglalkoztatáspolitikai finanszírozása is. Korábban az egyoldalúan az állami költségvetésre alapozott tehervállalást a többpartneres finanszírozás váltotta fel. Ebben az állami költségvetésen kívül részt vesznek a munkaadók és a munkavállalók is. Ez a finanszírozási rendszer egyrészt teherbíróbb, mint az eddigi, de másik előnye, hogy a partnerek részéről rugalmasabb, hatékonyabb, lehetővé teszi a munkaerő-piaci alkuban való hatékonyabb, felelősségteljes részvételt is. Létrejött a munkaerő-piaci intézmények országosan egységes hálózata, megalakultak a megyei munkaerőközpontok, ezek nemcsak a hozzájuk forduló munkavállalók rendelkezésére állnak, hanem az adott területen dolgozó munkáltatóval is kapcsolatban álltak.

A foglalkoztatási törvény szakmai, tartalmi szempontból több újszerű törekvést tartalmaz. Ezek közül az alábbiak a lényegesek: a munkanélküliségi ellátást sikerült kvázi biztosítási alapra helyezni. Ez nagyon fontos előrelépés a korábbi, egyértelműen költségvetésből történő finanszírozáshoz képest. Bővült az ún. aktív foglalkoztatás-

politikai eszközök köre és választéka. Bevezetésre kerültek olyan megoldások, mint a részmunkaidős foglalkoztatás, a vállalkozóvá válás elősegítése és a munkanélkülivé válók átképzése. 1991-ben az ET⁵ munkaerő-piaci bizottsága a foglalkoztatási alapot két részre osztotta. Egy központi részre, ez a 40%-át teszi ki, és egy decentralizált részre. A központi részből pályázatok útján lehet és lehetett támogatást elnyerni, 11 központi foglalkoztatási program adott lehetőséget foglalkoztatási célok megvalósításához a múlt évben, és adta hozzá a forrást. '92-ben a munkaerő-piaci bizottság döntése alapján a foglalkoztatási alapból 2,9 milliárd Ft szolgál a megyei foglalkoztatási programokhoz adható központi támogatás céljára. Tehát ebből a 40%-ból a megyei programokhoz is leoszt ebben az évben a bizottság.

Az egyes programok a következők: közhasznú munkahelyek teremtése, elsősorban szociális, egészségügyi, környezetvédelmi és településfejlesztési feladatokra, nem nyereség-érdekeltségi tevékenységben, ez fontos. A pályakezdők elhelyezkedésének segítése a munkaadónak nyújtott bértámogatással, illetve vissztehermentes tőkejutatással. Tartósan munka nélkül lévők elhelyezkedésének elősegítése munkahelyteremtési támogatással, munkabér-átvállalással, képzéssel, és ide tartozik a megváltozott munkaképességűek elhelyezkedésének segítése. Még egy fontos elem ebben az eszközrendszerben a foglalkoztatási célú alapítványok támogatása. Erre pályázhat minden olyan alapítvány, amelynek céljai között tevékenységi körében foglalkoztatáspolitikai jellegű feladatok megvalósítása szerepel. Ilyenek a munkaerő-piaci szolgáltatások, a vállalkozói tanácsadás, vállalkozók felkészítését, illetve komplex foglalkoztatást célzó programok. A foglalkoztatási alap decentralizált részének felhasználásáról az ún. megyei munkaügyi tanácsok döntenek, ez a munkaadók, munkavállalók és az önkormányzat képviselőit tömöríti. Ebből nyújtanak támogatást részmunkaidős foglalkoztatáshoz, korengedményes nyugdíjazáshoz, képzés elősegítéséhez, munkahelyteremtéshez, közhasznú munkavégzéshez. Nagyon fontos szám, de sajnos a munkanélküliek számának ismertetése után nagyon kicsinek látszik, '91-ben a decentralizált alapok több mint 88 ezer fő, a központi programok 15 ezer fő foglalkoztatását segítették elő a különböző felsorolt eszközök alkalmazásával. Itt meg lehet említeni, hogy a kiadások között a legnagyobb tétel az átképzési támogatás és a munkahelyteremtés. Ez összességében 1,7 milliárd Ft volt.

A munkanélküliek szociális alapját terhelő kifizetések legnagyobb tétele viszont a munkanélküli járadék. A '92. februári zárólétszám szerint munkanélküli járadékban 334 ezren részesültek, az átlagos segélyezési időtartam 185 nap volt, és az

⁵ Az Európa Tanács egy regionális, nemzetközi szervezet, amelynek székhelye Strasbourg. Jelenleg 47 tagja van, de nyitva áll bármely olyan európai állam előtt, amely elfogadja a jogállamiság intézményét, és garantálja állampolgárai számára az alapvető szabadság- és emberi jogokat.

átlagos havi bruttó segély nagysága 8291 Ft/fő. Sajnos '91 júniusát követően olyan ütemben növekedett a munkanélküliek száma, hogy nyilvánvalóvá vált, se a költségvetési befizetés, a munkaadói és munkavállalói hozzájárulás, sem a költségvetés törvényben rögzített mértékű deficitpótlása összességében nem nyújt elegendő fedezetet a munkanélküli járadék kifizetésére. Ezért elkerülhetetlen volt a tavalyi költségvetés módosítása. A munkanélküli járadék bevezetését követő hónapok tapasztalatai felhívták a figyelmet a járadékkal történő visszaélés lehetőségeire. A fekete munkáról már beszéltem, ide tartozik a felajánlott állások elutasítása indokolatlanul, ide tartozik az, hogy egy városban télen hómunkásokat toboroznak, van több mint 10 ezer nyilvántartott és járulékbán részesülő munkanélküli, és hárman jelentkeznek összesen. Ezek természetesen morális kérdések, sem az államot, sem a társadalmat a kötelezettségei alól nem mentik fel, de ezekről tudni kell, és tudni kell bánni ezekkel a visszaélésekkel.

Mindezek figyelembevételével nyilvánvalóan szükség volt egy ellenőrzési rendszer kidolgozására, egy ellenőrző részleg felállítására, és módosítani, szigorítani kellett a foglalkoztatási törvényt. Ez a módosítás, mint tudjuk, '92 januárjában lépett életbe, úgy kellett megváltoztatni a törvényt, hogy mérsékelje a visszaélések lehetőségeit, és igazságossá tegye a törvény alkalmazását. Leszállították a maximum értéket, és kibővítették közhasznú munkavégzéssel a megfelelő munkavállalást. Garantálni kellett '92-re a munkanélküli ellátások finanszírozását. Egyrészt a munkaadói és munkavállalói befizetések emelésével, másrészt a járadék-folyósítási időtartam csökkentésével. Nyilvánvaló az is, hogy ebben a rengeteg feszültséget hordozó helyzetben meg kellett tenni egy olyan lépést is, ami sok tekintetben ellenérzést váltott ki. Én mégis úgy gondolom, hogy igazságos volt, hogy összefüggésben a növekvő hazai munkanélküliséggel, a hazai munkaerőpiac védelme érdekében újra kellett szabályozni a külföldiek magyarországi munkavállalását.

Nagyon röviden az elkövetkező időszak teendőiről. Ebben az évben és a következő évben nagy valószínűséggel gazdaságunk éppen túljut a recesszió mélypontján. Ez tartósan a növekvő munkanélküliség fokozódásával jár. Olyan helyzet kialakulása várható, hogy meg fog kezdődni a mindeddig alapvetően recessziós jellegű munkanélküliség átalakulása strukturális munkanélküliséggé. Ezt a bevezetőben már érintettem.

Új kihívások a foglalkoztatáspolitikában

Mindez a foglalkoztatáspolitikára új kihívásokat jelent. Olyan eszközrendszernek kell rendelkezésünkre állnia, amely a korábbi éveknél nagyobb tömegű és tartós munkanélküliséget tud szerény, szegényes anyagi feltételek mellett kezelni. Az állami költségvetés oldaláról még nagyobb pénzüsszegre lesz szükség, éppen azért, mert a járulék mértéke alacsony, és a befizetése, mint tudjuk, sok esetben bizonytalan. A foglalkoztatáspolitikai eszközrendszert úgy kell tovább fejleszteni, hogy az alkalmas legyen a strukturális munkanélküliség kezelésére. Természetesen alapvető stratégiai törekvés kell hogy maradjon a munkanélküliség mérséklése, és a konkrét lehetőségek függvényében társadalmilag tisztességes módon való kezelése. A társadalmilag tisztességes módon való kezeléshez nagyon sok pszichológiai, szociológiai és orvosi kérdés tartozik.

Nyilvánvaló, hogy most már az elkövetkezőkben, a piacgazdaságban ez így kell hogy legyen az iskolában is. Az oktatás, a nevelés során a munka becsületére kell tanítani a gyerekeket, hogy amikor felnőtte, munkavállalóvá válik, akkor képes legyen a most már szigorúbb követelményekhez alkalmazkodni. Enélkül ugyanis a fiatal munkanélküliek tömege szaporodni fog. Meg kell tanulni a társadalomnak egy munkanélküli családtaggal bánni. Azt hiszem, hogy ez így egy nagyon súlyos kérdés, nagyon sok szakismeretet, adott esetben gondozói hálózatot igényel.

Ennek van egy orvosi oldala. Mostanában nálunk erre saját személyes családi tapasztalatom van, ha egy embert a munkanélküliség fenyeget, vagy már közölték is vele, hogy munkanélkülivé fog válni, akkor a jószándékú, jóindulatú, de ehhez a problémához nem értő körzeti orvos táppénzre veszi. Táppénzre veszi, mert úgy érzi, hogy ezzel segít rajta. Röviden, rövid időtartamra lehet, hogy segít, de a lehetőséget is elveszi az illetőtől, hogy a társadalomba, a munkavégzők társadalmába való visszautat ne veszítse el, és főleg megtalálja, rátaláljon. Beteggé válik, betegségbe menekül, és aztán már a folyamat hova vezet: rokkantsági nyugdíj, és depressziós, beteg ember lesz. Az esélyét is elveszi az orvos a legjobb szándék mellett a hozzáfordulótól, hogy higgyen magában, és képes legyen azért mindent megtenni, hogy számára a munkanélküliség átmeneti legyen.

Látják, ilyen részletkérdések is tartoznak ehhez a problémakörhöz. Tudom, ez nem a gazdasági konferencia témája, de azt hiszem, hogy ezt a kérdést nagyon egységesen és komplexen kell kezelni akkor, amikor az elkövetkező időszak tennivalóit meghatározzuk. Mindent meg kell tenni a társadalomnak azért, hogy az érintettek csak mint ideiglenes, átmeneti jelenséget éljék meg a munkanélküliséget. Nyilvánvalóan az aktív foglalkoztatáspolitikát fejleszteni, továbbfejleszteni kell, csak végső esetben nyúlni a passzív változathoz, a járadékfizetéshez. Nagyon fontos új

munkahelyek létesítésének, a meglévők védelmének fokozottabb ösztönzése és támogatása.

A keretben van egy nagyon lényeges követelmény: el kell érni, hogy a különböző gazdaságpolitikai döntéseknél megfelelő súllyal vegyék figyelembe a foglalkoztatási szempontokat. Tehát akkor, amikor adópolitikai, vámpolitikai, exportösztönzéssel kapcsolatos kérdéseket hoznak, koncessziókról⁶ döntenek. Nagyon lényeges kérdés, mert hogyha itt, ennek a szempontnak a figyelembevétele kiesik, akkor mindig újra és újra ártunk, és nem használunk a gazdaságpolitikában. Nagyon lényeges a különféle átképzések, elsősorban a munkaerő-piaci átképzések intenzitásának a fokozása, az ehhez szükséges bázisok kiépítése. Itt elsősorban világbanki és egyéb külföldi segítséggel történik ez.

Nagyon-nagyon röviden engedjenek meg még néhány szót az új Munka Törvénykönyvéről, amely nyilvánvalóan azért kellett hogy megszülessen, mert a munkaerővel való gazdálkodás mindinkább termelési tényezőként jelenik meg, és ennek következtében a munkaerőpiac is fokozatosan a gazdasági piac részévé válik. Szükséges volt az előző, közigazgatási jellegű szabályozást felváltani a munkaviszony sajátosságainak sokkal jobban megfelelő magánjogi szabályozásra. Ennek az a lényege, hogy az állam jogi beavatkozása erőteljesen visszavonul, csak a munkaviszony úgynevezett garanciális tartalmi elemeinek a meghatározására szorítkozik, az ún. minimál sztenderdek kijelölésére. Ilyenek a munkaidő, a túlmunkamaximum, a kötelező pihenőidő, aztán a kárfelelősség szabályai és a felmondási tilalom szabályai. Egyéb kérdések magánjogi szerződés jelleget kapnak, amely a munkáltató és a munkavállaló, mint a munkaviszony két alanya között jönnek létre és rendeződnek el. Nagyon fontos, hogy az új Munka Törvénykönyve kiépíti a munkaügyi érdekegyeztetés intézményrendszerét is, ezenkívül pedig megoldja azt, hogy a munkavállalók a részvételi jogukat az üzemi tanácsban gyakorolván, a munkaügyi folyamatoknak részesei tudjanak lenni, ezzel sok káros folyamat megelőzhető egyeztetés útján. Én azt hiszem, ha kiépül ennek a problémának az intézményrendszere, a finanszírozási háttere stabilizálódik, akkor a társadalom megfelelő mértékben érzékenyül erre a gondra. Megértéssel viseltetik, ha a társadalom tudomásul veszi, hogy ezzel a problémával együtt kell élni, és meg tudjuk teremteni az átmeneti időszakot követően azt a stabilitást, hogy a munkanélküliség valóban átmeneti jellegű legyen, akkor léptünk előre. Ehhez azonban azt kell mondani megint, pénz, pénz és pénz, rengeteg pénz

⁶ A koncesszió az állam vagy önkormányzat által nyújtott engedélyezés, engedmény, melynek alapján törvényben meghatározott tevékenységek gyakorlásának jogát visszatértes, határozott idejű szerződésben engedi át úgy, hogy a jogosultnak időben és területileg korlátozott piaci monopóliumot biztosít. A koncesszió hazai szabályozása kétszintű, az általános szabályokat a koncesszióról szóló 1991. évi XVI. törvény tartalmazza.

kell. Ezt elsősorban a költségvetési erőfeszítések árán lehet megteremteni, mert a munkavállalók és a munkaadók erőforrásai különösen az átmeneti időszakban végesek. Köszönöm szépen.

Bogárdi Zoltán a mezőgazdaság új lehetőségeit elemezte előadásában, amelynek külön értéke a praxis bemutatása.

A MEZŐGAZDASÁG PRIVATIZÁCIÓJA – ÚJ UTAKON A MEZŐGAZDASÁG

ELŐADÓ: DR. BOGÁRDI ZOLTÁN KÉPVISELŐ,
AZ MDF ELNÖKSÉGÉNEK TAGJA¹

Jó napot kívánok mindenkinek, Tamás² kenyere egy részét elvette, de azért nem tudom megígérni, hogy amennyiben elcsúszott a program, annyival én most visszaállítom, és megspórolok annyi időt, mert az túl kevés lenne. Ilyenformán énnekem csak a gyakorlatról kell néhány szót ejtenem, az elméletek elhangzottak.

Az agrárium és a politika

Előljáróban el kell mondanom, hogy a mezőgazdaság duplán politikai küzdőtér most, ugyanis ez ideig a parlamentben volt politikai kampányterülete, most áttelődött a gazdaságba. Tudomásul kell vennünk, hogy igenis politikai harc folyik a mezőgazdaságban, és egyre véresebb. Azok a megmozdulások, amelyekről hírt hoz a rádió, a televízió: Sasad³ vagy Agrárszövetség⁴ és az egyéb, nem ilyen nagy horderejű,

¹ Bogárdi Zoltán a 1990. évi országgyűlési választásokon Pest megye 1. sz., Szob központú választókerületéből, harmincegy falu képviselőjeként került a parlamentbe. 1990. május 3-tól 1992. március 24-ig az Országgyűlés gazdasági állandó bizottságának tagja, azon belül a mezőgazdasági albizottság elnöke. Bizottsági tagságáról azért mondott le, mert 1992. februárban a Bábolna Rt. igazgatóságának elnökévé választották, e tisztről az 1994-es választásokat követően mondott le. 1992. június 23-tól tagja volt az európai közösségi ügyek különbizottságának. 1990 és 1994 között az MDF frakcióelnökségének tagja.

² Szabó Tamás

³ Sasad egy városrész Budapest XI. kerületében.

⁴ Az Agrárszövetség – Nemzeti Agrár Párt (röviden Agrárszövetség vagy ASZ) egy magyarországi politikai párt. 1989 májusában Agrárszövetség néven az MSZMP agrár-reformkörei előbb egyesületbe, majd december elején párttá szerveződtek. Főleg agrárértelmiségiek (elsősorban termelő-

vagy nem ilyen nagy publicitást kapott megmozdulások mind azt jelzik, hogy ezt a politikai küzdelmet minden fél nagyon komolyan veszi. Ehhez mérten nekünk magunknak is rendkívül komolyan kell venni, mert itt most tényleg kialakulhat egy olyan helyzet, egy olyan szerkezet, amivel a későbbiekben nem tudunk mit csinálni. A mezőgazdaságnál az alaptervékenységet eleve két részre kell vennünk: a szövetkezetek, illetve az állami gazdaságok. A mezőgazdasághoz kapcsolódó feldolgozóiparról majd a későbbiekben szólok. Néhány szót majd ejtek külön a saját cégemről, Bábolnáról⁵ és arról, hogy ott mi történik, és az mennyire integrálódhat az országos folyamatokba.

A termelőszövetkezetekkel kapcsolatos jogalkotás tulajdonképpen megtörtént, és egy bizonyos vágányra helyezte a termelőszövetkezeteket. Megteremtette annak a privatizációnak az alapjait, amiről Tamás már olyan részletesen beszélt ez ideig. De ennek ellenére nyugodtak nem lehetünk. Aki részt vett a jogalkotásban, az nem alhat nyugodtan, nem azért, mert rossz törvényt alkotott, szó sincs róla. Minden ellenkező híreszteléssel szemben ezek a törvények a lehetőségekhez mérten jók, ezt állítom, hanem azért, mert nem tudjuk, hogy a gazdaság szereplői, a termelőszövetkezeti tagság hogyan reagál ezekre a törvényekre. Egy nyugat-európai országban – mondjuk Dániában – hoznak egy törvényt a rebarbaratermesztéssel kapcsolatosan, és kedvező feltételeket teremtenek, nyugodtan ki tudja számítani bárki, hogy ez milyen hatással lesz a költségvetésre, és milyen pozitív hatással lesz a termelésre. Biztos lehet benne, hogy minden olyan farmer, akire ez a törvény vonatkozik, ezt alkalmazni fogja, él a lehetőséggel, mert aki nem él, az lemarad.

Más a helyzet nálunk, ugyanis nem tudjuk biztonsággal megmondani most, hogy milyen százalékban élnek termelőszövetkezet tagjai, és azok, akik nem tagok, de jogosultak a törvény adta lehetőséggel élni. Ezt nem csak mi tudjuk, hanem azok is tudják, akik ellenérdekeltek. Ezért lett ilyen mértékű politikai kampány és küzdőtér a mezőgazdaság, mert az egyik fél – mondjuk, nevezzük egyiket magunknak – azt szeretné, hogyha minél nagyobb számban, lehetőleg mindenki éljen a lehetőségekkel, a másik fél pedig azt szeretné, hogy ne éljenek ezzel a lehetőséggel. Most nem rossz szándékot tételezek fel mindenkinél, egyszerűen arról van szó, hogy fél az

---

szövetkezeti vezetők) szervezték meg a szövetkezetek érdekvédelmére, az agrárérdekek hangsúlyosabb képviselőit. Az 1990-es választásokon egy országgyűlési mandátumot szereztek.

⁵ Bábolna az 1960-as évektől induló baromfitartás révén világméretben is számottevő szerephez jutott a mezőgazdaság innovációjában. Az intenzív tojástermelésre kifejlesztett Bábolnai Tetra tojóhibridet a világ három legsikeresebb hibridje között tartották számon a nyolcvanas években. A termelés gyorsuló ritmusának követelményéhez ez az ágazat tudott a legjobban igazodni. A termelés bőséges exportot is lehetővé tett. Az 1980-as években a világkereskedelmi forgalomba kerülő összes baromfihúsnak mintegy 10 százalékát hazánk adta.

agrárértelmiség egy része attól a változástól, ami itt beállhat. Fél tőle, mert úgy érzi, hogy ő már nem tud újat kezdeni, ő már nem tud beilleszkedni egy új szerkezetbe, tulajdonképpen a régebbi struktúra jobb volt. Valljuk meg őszintén, hogy tényleg nemcsak a vezetőknek, de bizonyos rétegeknek is jobb volt a régi struktúra. Éppen az egyik tanácsadómmal beszélgettem erről tegnap, azt mondja, hogy a traktorosainak nem tudta megmagyarázni, hogy most nekik jobb lesz. Nem azért, mert nem értették meg, hanem egyszerűen azt mondták neki: „Mérnök úr, ne fárasszon ezzel, eddig kerestem 12 ezer forintot mint traktoros, és amellet kerestem adómentesen másik tizenötöt. Ennekem ilyen jó nem lehet, akármit privatizálnak, akármilyen vagyont kapok én a szövetkezetből, ez nekem idáig jó volt.” Ilyen nemcsak ez a réteg lehet, hanem sokan mások is. Az, hogy a többségnek természetesen ezt ki kellett fizetni, ez nekik zsebre menő kérdés volt, az ebben az esetben nem érdekes, mert ők itt hangadók tudnak lenni. A szolgáltató szférában kézben tarthatják az egész termelést, nagyon könnyen ugraszthatók bizonyos kampányokra.

Privatizáció és kárpótlás az agráriumban

Azt gondolom, a Tamás elmondta, hogy maga a privatizáció nem cél, az egy eszköz. Eszköz, hogy a termelő jószágok jobban, hatékonyabban működjenek, és az ország versenyképessége nőjön. Azokat a csoportokat, akiket itt vélt vagy valós hátrány ért, azokat ez nem érdekli. Ők tulajdonképpen – apellálva az ország biztonságára, apellálva a zavarokra, mindenre – az eddigi struktúrát akarják fenntartani. Külön kell szólni a szövetkezetekkel kapcsolatosan a Budapest körül kialakult helyzetről, mert ez nemcsak budapesti kérdés lesz, hanem azon területeket is érinteni fogja, ahol még nem ilyen hatású ez a tiltakozás. Ez pedig a nagyvárosok környéke, a frekventált üdülőhelyek, ahol amúgy is kevés a föld. Azért hangsúlyozom a földet, mert végül is a föld mindig előtérbe kerül, azt mindig előre tolják, hogy a föld, a földdel mi lesz.

Azt tudnunk kell, hogy az elmúlt 40 év népességmozgása kapcsán ezeken a területeken lesz a legnagyobb igény a kárpótlás intézménye⁶ kapcsán a földre. Tehát itt akarják legtöbbször a kárpótlási jegyeiket⁷ beváltani, holott itt már kevesebb a föld.

⁶ A kárpótlás fogalma a magyar politikai életben az Antall-kormány idején állt – főleg a privatizációval összefüggő – belpolitikai viták keretében, és ekkor kapott törvényi szabályozást.

⁷ A kárpótlási jegy fogalmát az 1991. évi XXV. a tulajdonviszonyok rendezése érdekében, az állam által az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló törvény határozza meg. A kárpótlási jegy egy olyan speciális értékpapír, amelyet a magyar állam a meghatározott feltételeknek megfelelő kárpótlottak részére bocsátott ki a kárpótlás mértékének megfelelő értékben. A kárpótlási jegy bemutatóra szóló, átruházható, a kárpótlás összegének

Ebből adódóan a mostani feszültségek csak fokozódhatnak. Most a Sasad TSz esetében, mindnyájan tudják, nyilván az óvás kapcsán visszaállították a régi állapotot, bekényszerítették a szövetkezetet abba, hogy csinálja végig az átmeneti szövetkezeti törvény⁸ alapján a nevesítést,⁹ a folyamat végén pedig, ha akarnak, részvénytársasággá alakulhatnak. Most itt természetesen vita van nemcsak az egyik és a másik oldal, hanem a politikacsinálók között is, most a mezőgazdasági alaptervekenységben a részvénytársaság kívánatos vagy nemkívánatos? Ez a vita nem dőlt el, én személy szerint nem tartom kívánatosnak a részvénytársaságot, nyilván Raskó Gyuri¹⁰ elmondja a véleményét ezzel kapcsolatosan. Viszont az, hogy simán – úgymond csont nélkül – átmegy ez a részvénytársasággá alakulás a Sasad esetében, akkor átmegy a többi esetében is, mert mindenki rajtra készen áll. A Rozmaring, az Óbuda és a többiek rajtra készen álltak; azt jelentette volna, hogy Budapest körül kialakult volna

---

megfelelő, az állammal szemben fennálló követelést névértékében megtestesítő értékpapír. A kárpótlási jegy 1991. augusztus 10. napjától 1994. december 31. napjáig kamatozott, a kamat mértéke a jegybanki kamat 75%-a volt. A kárpótlás speciális területe volt az 1945 utáni államosítás és „kolhozosítás” során a tulajdonosoktól elvett termőföldek visszajuttatásának kérdése. Végül az anyagi jogon kárpótlásra jogosultak termőföldigényének kielégítésére a termelőszövetkezeteknek és állami gazdaságoknak földterületeket kellett kijelölniük a kárpótlási földalap számára. Ezen a jogosult résztvevők kárpótlási jegyekkel licitálhattak a földterületekre, amelyek sokszor nem érték el a gazdaságosan művelhető parcellaméretet. A termelőszövetkezeti részarány-földtulajdonként nyilvántartott földek kiadásáról a kárpótlási jegy termőföldtulajdon megszerzésére történő felhasználásának egyes kérdéseiről szóló 1992. évi II. törvény (4. Kárpótlási törvény) és a földrendező és a földkiadó bizottságokról szóló 1993. évi II. törvény alapján létrejött földkiadó bizottságok döntöttek. Az új tulajdonos a földjét öt évig nem idegeníthette el, továbbá nem vonhatta ki a mezőgazdasági termelésből, így osztatlan közös földtulajdonok jöttek létre.

- ⁸ 1992. évi II. törvény a szövetkezetekről szóló 1992. évi I. törvény hatályba lépéséről és az átmeneti szabályokról
- ⁹ A szövetkezeti törvény hatályba lépésekor működő szövetkezetnek az 1991. december 31-i mérleg szerint, a részjegytőkével és a termőfölddel csökkentett vagyontát e törvény rendelkezései és a közgyűlés határozatai szerint fel kellett osztani (vagyonnevesítés), és erről az érdekelteket értesíteni kellett.
- ¹⁰ Kolumbiában és az északkelet-brazíliai Bahia és PERNANBUCO államokban a Világbank által támogatott öntözési program végrehajtásában vett részt. 1989 októberében tért haza, ekkor a Vízépítő Tröszt kereskedelmi és vállalkozási igazgatója lett. 1990. július 15-én közszolgálatba lépett, elvállalta a Földművelésügyi Minisztérium Privatizációs és Vállalkozásfejlesztési Főosztályának a vezetését. 1991 márciusától a minisztérium helyettes államtitkára, majd június 11-én közigazgatási államtitkárrá nevezték ki, ezt a tiszteletet 1994. július 28-ig töltötte be. A mezőgazdasági törvénykezés során két lényeges esetben maradt kisebbségben véleményével: földet – szemben az elfogadott kárpótlási törvénnyel – csak a mezőgazdasági munkát főfoglalkozásban vállalkó részére juttatott volna, s nem értett egyet teljes egészében az átmeneti szövetkezeti törvénnyel sem, mert helyesebbnek vélte az üzletrészek szabad adás-vételét. Államtitkárként 1991. július és 1994. június között az Állami Vagyonügynökség igazgatótanácsának a tagja volt.

egy kb. 20-25 km sugarú körben olyan monopolhelyzet,¹¹ ami teljesen ellentétes a jelenlegi koalíció és a kormány politikájával. Nemcsak Magyarországon, de a világon mindenhol a kormányzatok rendkívüli módon ügyelnek a monopolhelyzetek kiiktatására. Minden téren, a vasipartól elkezdve bárhol.

Ugyanis, ha megnézik ezt a területet, ez a következő időszakban egy rendkívül gyors fejlődés területe lesz. Ebből adódóan nem a termelés, a mezőgazdasági termelés kerül előtérbe, hanem a termelés, mint egy zászló lobog fenn a kéményen, alul pedig telekspekuláció zajlik. Abban az esetben, hogyha most konkrét árakat mondok, a Sasad esetében kb. 1000 hektár olyan területe van, amit pillanatnyilag olyan 2 millió, 3 millió forintért, aranykoronáért¹² el lehet adni. Ez 1000 hektár, ők is így értékelik. Abban az esetben, ha egy hektár földért lehet kapni 30-40 millió forintot, teljesen huszadrangú kérdés az, hogy a megyes hoz-e 20 ezer Ft/hektáros nyereséget, vagy a búzán van-e 5 ezer forint. Huszadrangú kérdés, nem is érdekes, ez oly mértékben nem érdekes, hogy ezek a TSz-ek tulajdonképpen nem is csinálták meg még azt a minimális racionalizálási programot sem, hogy közelebb vigyék a szolgáltató ágazataikat a termeléshez. 20-25 km-ről járnak most is szolgáltatni, mert nincs jelentősége ennek a kérdésnek, mert így is lehet gyakorlatilag kiugró jövedelmeket realizálni az év menedzsereként, lehet címeiket kaszálni.

Az egész átalakulás, ami a törvényekkel kapcsolatosan várható, az itt, mint az Állatorvosi Egyetem lován betegségeként jelenhetett volna meg. Amennyiben ez nem történik, ezt nekünk minden esetben meg kell akadályozni, természetesen a jog biztosította lehetőségek határain belül. Ez nem valakiknek vagy kisebb-nagyobb csoportoknak az érdeke, hanem az ország érdeke, hogy így legyen, mert mondom, a legveszélyesebb területeken futótűzként terjedhet el ez az ilyen jellegű átalakulás. Nem véletlen, hogy a törvény tulajdonképpen kimondja azt – taxatívén ugyan nem, értelem szerint igen –, hogy a szövetkezeteknek nem lehet földtulajdonuk. Minden földtulajdon valamilyen tulajdonoshoz kerül, aztán elképzelhető, hogy egy bérleti konstrukcióban egy visszarendeződésbe áll, aminek végül is nem is biztos, hogy negatív

¹¹ A monopólium olyan eladót jelent egy piacon, amelynek nincsen versenytársa. A mesterséges monopólium esetében az egyetlen eladót nem a kiváló technológia vagy az alacsony költség szint, hanem valamilyen jogi-intézményi védelem óvja a versenytársaktól. Egyértelmű, hogy a piacot uráló egyetlen vállalat – a *monopolista* – viselkedése különbözik egy versenyzői piac vállalatainak magatartásától. A monopolista megteheti, hogy az általa kínált javak paramétereit – árát, minőségét stb. – szabadon válassza meg, bár a javak kereslete számára is erős korlátot állít. Általában véve azt kell mondanunk, hogy a monopólium nem tudja biztosítani a javak olyan hatékony elosztását, mint a versenyzői piac. Éppen ezért a közgazdászok csak akkor tartják szerencsésnek a monopóliumot, ha az adott piacon semmiképpen nem lehet a versenyt biztosítani.

¹² A mai napig használatos földminősítési értékszám, egységnyi területű föld tiszta jövedelmének, vagyis termőképességének, fekvésének, művelhetőségének mutatója.

hatása lesz. Az az elaprózódás, ami ennek a 3 törvénynek a hatására történik – vagy immáron 4 törvény hatására történik –, az természetesen kompenzálható ezzel az újraszövetkezetedő, összeálló – természetesen kisebb csoportokba összeálló – együtt-termeléssel. Maga a földtulajdon ott marad a polgárnál, ebből adódóan a monopol-helyzet nem alakulhat ki. Egy térségben mamutüzemekről van szó, most tessék elképzelni, ha egy térségben egyetlenegy üzem kezében van az összes földtulajdon, ott minden kezdeményezés megfojtva, ami ellentétes az ő szándékaival. Nyugodtan, mert tőle függ, hogy megvalósítja, vagy nem. Nem alakulhat ki piaci helyzet. Most abból adódóan, hogy nem lesz a szövetkezeteknek földtulajdonuk, elképzelhető, hogy mondjuk a nyugdíjasokat meg lehet vezetni ideig-óráig, de mint potenciális földpiaci eladó, ott lehet minden esetben. És ha kedvezőbb feltételeket kínál neki egy vállalkozó, akinek megvan a nagy ötlete, amivel ki tud ugrani, akkor el tudja csábítani ezektől a szövetkezetektől, és ilyenformán attól vesz, aki olcsóbban adja, de többben adják el, és ez a lényege az egésznek.

A privatizációval, a szövetkezetek privatizációjával kapcsolatosan én nem akarok beszélni. A vagyonnevesítésről és az ezt követő aktusokról most nem szólok, mert nyilván Önök igen jól ismerik a szövetkezeti törvényeket, és tudják, hogy ez hogyan történik, hogy megy végbe. Egy momentumról viszont mindenképpen meg kell emlékeznünk, mert ez az egész mezőgazdasági privatizációban kulcsszerepet játszik. Ez a bizonyos sokat támadott – az átmeneti törvényben sokat támadott – azt hiszem, a 10.§ első része, amelyik azt mondja, hogy aki 5 éve használta szakcsoportként vagy magánbérletként a területet, annak vásárlási joga van a helyileg kialakult áron. Emiatt személyesen engem is támadtak, de nyilván Önöknek nem kell magyarázni, hogy nem ez a mozzgója, nem beszélve arról, hogy már annak idején minden felosztás tulajdonképpen ezen az alapon működött. A Mária Terézia úrbéri rendeletétől¹³ elkezdődően, de a későbbiekben maga a privatizáció is ezen az alapon indul.

Azoknak a bérlőknek, akik most veszik bérbe az állami gazdasági területeket vagy szövetkezetek által művelt, de állami tulajdonban levő területeket, azoknak minden esetben vásárlási jogot, elővásárlási jogot kívánunk adni. Minden kormánynak az a célja, hogy a már piackomfort része a gazdaságnak érintetlenül tovább menjen, működjön. Nem a szétverés, a szétrombolás, hanem ami nem működik, az természetesen alakuljon át. Amelyik működőképes, az menjen tovább; ezt célozza ez a törvény, tulajdonképpen ez a gondolat végigmegy az egész jogalkotáson. Az állami gazdaságok, mint tudjuk, kb. 1 millió hektár földterülettel rendelkeznek – ezek pri-

¹³ A rendelet a birodalom legtöbb részén enyhítette a korábbi jobbágyterheket, és csökkentette a jobbágyok kiszolgáltatottságát. Néhány helyen mégis a terhek növekedését eredményezte, ugyanis a legtehetősebb földesuraknak szolgáló jobbágyok a rendelet előtt kevesebbet dolgoztak az újonnan államilag megszabottnál. Ez egyes helyeken fokozta a társadalmi feszültségeket.

vatizálása elindult. A minisztérium, hogy a további leromlást megakadályozza, központi felügyelet alá vonta ezeket a gazdaságokat, és elindult egy privatizáció, az állami tulajdonban maradó állami gazdaságok kijelölésre kerültek, részvénytársasággá alakultak (természetesen 100% állami tulajdon formájában), és el kell dönteni a privatizálást.

Megindult egy folyamat, amelyik az egyéb állami gazdaságok részvénytársasággá alakítását is célozta. Itt megint vita van, mind ez ideig, ugyanis én személy szerint – itt most nem a kormány véleményét mondom, hanem azért vagyunk itt, hogy megbeszéljük a dolgokat –, én személy szerint nem helyeslem azon gazdaságok részvénytársasággá alakítását, amelyeket privatizálni akarunk. Nem, azt is megmondom, hogy miért: abban az esetben a management egy sajátos életmehghosszabbításban érdekelt. Abban érdekelt, hogy a részvénytársaság tovább menjen. Itt már a Tamás néhány szót említett róla, de – el kell mondanom – én nem hiszek abban, attól, hogy egy állami tulajdonú cég részvénytársasággá alakul, attól a dolgok jobban fognak menni. Nem hiszek benne, és be is tudom bizonyítani, hogy ez miért nem lesz így. A vezetés nagyrészt ugyanaz marad, mert végül is egy országnak nincs két népe, melyikkel variáljon, tehát folyamatos vagy fokozatos lehet csak a csere.

A másik pedig, nagyon nehéz az érdekeltté tétel. Ezért én azt mondom – és talán ebben meg is tudunk egyezni, nem tudom, Gyuri,¹⁴ neked mi lesz a véleményed –, a földtörvényben meg kell határoznunk a birtokméreteket, stabilan előtte ki kell dolgoznunk, hogy milyen egységekre akarjuk szétszedni ezeket a bizonyos gazdaságokat, és oda kell adni ezeket a birtoktesteket bérletbe vagy vételre, természetesen nyilvánosan, nem a színpalak mögött azoknak, akik működtetni akarják, működtetni tudják. Erre ki kell alakítani a hitelkonstrukciókat, hogy a körülmények között milyen biztosítékokat tudunk nekik adni arra vonatkozóan, hogy egy idő után ők lesznek a tulajdonosok, mert vásárlási, elővásárlási jogot kapnak. Utána ennek lehetünk vagy vagyunk tanúi. Tudjuk nagyon jól, hogy a nemtermelést még egy ideig nagyon jól lehet takarni ilyen-olyan manőverekkel. Én azért említettem a birtoknagyságot, mert itt is viták vannak, és azt hiszem, minden vitás kérdést meg kell beszélnünk. A földtörvény szerintem minden országnak egy rendkívül kényes pontja volt a történelem során. Amennyiben megnézzük akár Dánia, akár bármelyik nyugat-európai ország földtörvényeit, szinte két évente változtatták, engedményeket tettek, de a kormány mindig keményen kézben tartotta azt, hogy kik lesznek a föld tulajdonosai, és hogy lehet a földet működtetni. Ebbe belefér az, hogy mekkora a birtok, maximum hány birtokot bérelhet egy birtokos, tehát neki – mondjunk egy kerek számot – lehet 100 hektár a birtoka, még egyet bérelhet, és az elsőszülött gyerek

¹⁴ Raskó György

örökölheti csak a birtokot, vagy ha ő nem, a következő, de egy örökölheti csak a birtokot, tehát az alvégen ne legyen további elaprózódás, a felsőházban pedig ne jöjjenek létre latifundiumok.¹⁵ Természetesen itt hatalmas gyomrozás és bunyó várható, mert különböző elképzelések vannak, tehát egymást meg kell győznünk.

Itt fölvetődik az a kérdés, hogy a világ a nagyobb birtokok irányába halad, ez teljesen igaz. A másik oldalon az eltartóképességet is figyelembe kell venni, és Európa egyetlen országában sem alakult ki az a dél-amerikai típusú nagyüzemi gazdaság, amelyik – könnyen előfordulhat, ha papírt veszek elő, és egy számológépen elkezdek számolgatni – nyereségesebben, gazdaságosabban tudna termelni, mint a kisüzemek. Azt figyelembe kell venni, és ezért van az, hogy hány birtokot bérelhet és hogy s mint, hogy csak fokozatosan lehet kiengedni a mezőgazdaságból az embereket, mert akit kiengedsz, könnyen munkanélkülivé válhat egy másik ágazatban, ami nem tudja őt felszívni. Ez a döntés, amiről én beszélek, rövid időn belül meg fog születni, mert enélkül nem tudunk továbblépni.

A kárpótlásról néhány szót azért szólnék még, mert a kárpótlással¹⁶ kapcsolatosan Önöket rengeteg kérdés fogja érni a közeljövőben. Elterjedt a hír, hogy a Kárpótlási Hivatal sokkal több földigényt jelentett be, mint ami van bizonyos TSz-ekben. A legújabb adatok azt mondják, hogy igazándiból az állami gazdaságok esetében vannak problémák, mert a kárpótlási törvény tartalmaz egy 20%-os mennyiséget, amelyet az állam kínál föl a kárpótlásra jelentkezőknek pluszban. Ez tulajdonképpen egy 500 ezer hektáros terület lenne. Az állami gazdaságok, kijelölve a tartósan állami tulajdonban maradó gazdaságoknak, csak mintegy 170 ezer hektárt tudnak erre a célra kijelölni. Itt sürgős megoldás kívánatik, gondolom, hogy ez ügyben meg is találjuk a megoldást. A mezőgazdasági szövetkezeteknél a szövetkezeti földtulajdon 50%-a erejéig adtak be kárpótlási igényt, és ez tulajdonképpen teljesíthetőnek látszik pillanatnyilag.

¹⁵ Nagy kiterjedésű magánbirtok, általában összefüggő területen. A 19–20. század fordulóján Magyarországon is közszájon forgott a kifejezés.

¹⁶ A politikai rendszerváltások idején törvényszerűen vonatkozó társadalmi igény. Magyarországon az Országgyűlés 37/1990. számú határozata fogalmazta meg először a kárpótlást, mint aktuális jogi feladatot. Az életüktől és szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról szóló 1992. évi XXXII. törvény az 1939. március 11. napja és 1989. október 23. napja közti időszak legsúlyosabb személyi sérelmeinek – az emberi élet elvesztése és a szabadság elvonása formájában megnyilvánult jogsértések – kárpótlását tűzte célul. Külön jogszabály, a nemzeti gondozásról szóló 1992. évi LII. törvény rendelte jóvátételben részesíteni a politikai okból elszenvedett szabadságelvonás következtében, illetve az 1944–45-ös nemzeti ellenállás és az 1956-os forradalom során munkaképesség-csökkenést szenvedetteket.

A saját cégemről mondanék néhány szót. Végül is minden elmélet annyit ér, amit abból a gyakorlatban be lehet mutatni. Bábolnáról, nyilván Önök tudják, az ország legnagyobb gazdasága 25 000 hektár földterülettel rendelkezik, rendkívül szétszórt, hihetetlen, nem hiszik el: 62 önkormányzat területén van birtoka, és tulajdonképpen Vas megyétől Borsod-Abaúj-Zemplénig rendelkezik földterületekkel. Átnéztem a birtoknagyságokat: van olyan falu, ahol 15-20 hektáros birtokok vannak. Természetesen ez nem maradhat, tehát itt egy nagyon kemény, jól átgondolt birtokpolitikát dolgozunk ki, ami abból áll, hogy a lehető legtöbb területet kellene felajánlani, kárpótlásra átadni. Azokon a területeken, ahol Bábolna központja van, sok állami gazdaság van, ott vannak állami területek bőven. Tehát szétszórt területeken, amelyek fálvagnak nincsenek területeik, fel lehet kínálni területeket kárpótlásra, itt esetleg egy olyan egyezkedés alakulhat ki, ami folytán ott leadott területek itt csatolódnak Bábolnához. Ebben az esetben természetesen megint vita és egyezkedés lesz, de nem is ez az érdekes. A leglényegesebb az egyéb vagyon működtetése; ugyanis hiába marad 100%-ban állami tulajdonban egy cég, ott is ki kell alakítani bizonyos köröket. Az sem azt jelenti, hogy 100%-ban minden állami tulajdonban marad, mert nem hiszek abban, hogy az állam tud a legjobban csirkét nevelni. Azt sem hiszem el, hogy tojóhibrideket az állam tud legjobban tartani. Ezeket ki kell adni a magánszférába, tehát úgy néznek ki eddigi elképzeléseink, ez a bizonyos bábolnai privatizáció, hogy megmaradna egy belső mag, ami állami tulajdonban marad 100%-ban. Itt természetesen pillanatnyi helyzetről van szó, és könnyen előfordulhat, hogy 5 év múlva ez egészen másként néz majd ki. Most azt mondjuk, hogy a vetőmagtermelés állami tulajdonban kell hogy maradjon. Ez természetes is, mert egy monopolhelyzettel pompásan vissza lehet élni. Akkor, ha egy országban Pioneer jellegű vagy nevű cégekből alakul 5-6, akkor a vetőmagtermelés simán lehet magántulajdon, mert a piaci hatások ugyanúgy működnek, mint Amerikában vagy Hollandiában. Nem fenyeget az a veszély, hogy esetleg valaki ezzel visszaél, és térdre kényszeríti az országot.

Ez pillanatnyi helyzet, de ugyanezt elmondhatom akár a lóállományra, vagy akár a takarmánykoncentrátumok előállítására is. Én nem arra gondolok – most ugye nemzeti szimbólumnak tartják Magyarországon a lovat –, hogy a bábolnai ménes eladásra kerül, valaki megveszi, nem erre gondolok. Én arra gondolok, el tudom képzelni, hogy 10 év múlva bábolnai ménes nagyságú ménesek lesznek ebben az országban. Felnő a magánszféra, és akkor már annak a jelentősége sokkal kisebb, mint manapság. Ez egy mostani helyzet, egy sokkos állapotból menekülő országnak a sajátos helyzete, tehát a belső kör köré rajzolható egy másik, amelyik többségi tulajdont jelent. Tehát ott döntő szava van, de ott már be van vonva a magánvállalkozás.

A következő kör, amelyikben Bábolna csak mint üzletfél vesz részt – de most tekintsünk el attól, hogy Bábolnáról van szó –, ez modell értékű is lehet akár, de különböző vállalkozók többségi tulajdonát képezik ezek a vállalkozások. A legkülönbözőbb kör kettőből tevődik össze: az, amit 100%-ban elad, illetve amelyiket eladta (vagy nem is adta el, hanem valakinek a tulajdona volt), és magához köti üzleti kapcsolatok révén, és ez a leglényegesebb, mert ez ad egy fantasztikus rugalmas terepet a gazdaság elvárásainak megfelelően az állami gazdaságnak, hogy mozogjon, tehát magához kössön külső embereket. Gondolok itt például arra, hogy egy csirke esetében vagy disznó esetében azt mondom, hogy piacom van csirkére, tehát a magánvállalkozót magamhoz kötöm tenyészanyaggal, ellátom takarmánnyal, ellátom és felvásárlom tőle a terméket, mert nekem van feldolgozó kapacitásom. Itt jön a következő kérdés, hogy kell-e nekem a feldolgozó kapacitás, vagy nem? Ahogy ezek a vállalkozók, mert ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy a tulajdon nagy tömegekhez kerül, nagy tömegek kerülnek abba a helyzetbe, hogy tőkét hozzanak fel, mert a 8 ezer Ft-os vagy 18 ezer Ft-os fizetésből nem fog tőkét felhalmozni. Ilyenformán a gazdaságba egyre mélyebben be tudjon hatolni, meg tudja venni az ólat, amiben termel, be tudjon szállni a feldolgozógyárba, a vágóhídba mint részvényes, és ilyenformán a magánszféra megegye, egyre inkább belerágja magát az állami szférába, az államnak ne a termeléssel legyen a gondja, hanem az adóbegyűjtéssel. Ez egy nagyon lényeges dolog, mert azt nem kell mondanom – gondolom – Önöknek, hogy az állam a legrosszabb tulajdonos (talán csak az önkormányzat rosszabb ennél), sajnos ez így van, ezt nem azért mondtam, hogy kis mosolyt csaljak az Önök arcára, de ez a gyakorlat. Ilyenformán az állami tulajdon leépül, a magán meg megerősödik, és egyre inkább érdekelt abban, hogy több helyen jelen legyen.

Ugyanezt mondhatom el például az eléggé sokkos helyzetben levő boriparra, de mondhatnék mást is. Ugyanis ott ugyanilyen szisztémát kell alkalmaznunk, vagy valami hasonlót. Fontos, hogy legyen egy központi rész, amelyik versenyképes mint feldolgozó. Ezeket a nagy borkombinátorokat nem lehet szétszedni apró darabokra és privatizálni, ezt csak egy borszövetkezetként vagy szőlőszövetkezetként lehet működtetni olyanformán, hogy a termelőbázisokat oda kell adni a termelőknek. Itt tényleg kedvező lépések történtek az előző rendszer által, már nagyon sok szakcsoporti szőlőtelepítő magánérdekltség van szinte mindegyik borvidékünkön. A megerősítésük révén a privatizáció megtörténhet, és részvénytársaságként vagy szövetkezetként a feldolgozóipart pedig megehetik, és nem marad, mint egy-egy poloska vagy egy tetű, a termelés nyakán rajta.

Az élelmiszeripar privatizációjáról néhány szót kell mondanom, mert nyilván ezzel kapcsolatosan is sok kérdés hangzik majd el Önök felé. Nem véletlen az, hogy a legnagyobb érdeklődés tulajdonképpen az élelmiszeriparunk privatizálása irányá-

ban hangzik el külföldről. Egy jól működő mezőgazdaság, ami lényegesen olcsóbban termel, mint a nyugat-európai, bizonyos profitot csillogtat meg a befektetőknek. Nem kell azt hinnünk, vagy abba a délibábra vagy reménybe ringatni magunkat, hogy a két szép szemünkért jönnek Magyarországra befektetők. Kizárólag őket a profit érdekli, nem biztos, hogy ez a profit Magyarországon realizálódik, mert most mint utolsó oázis kelet felé működünk. Magyarországról egy keleti piacra átugrani majd könnyebb lesz, mindenképpen profitérdekelték ezek a cégek. Ilyenformán az élelmiszer privatizálása különösebb gondot nem okoz.

Okozhatja viszont – és itt állandóan résen kell lenni –, hogy ne kerülhessen olyan helyzetbe ez a privatizált élelmiszeripar, hogy ő diktáljon. Ez egy nagyon nagy veszély, ebbe a hibába bele szoktak esni országok a privatizálás révén. Amennyiben nem jön be versenytárs cég, tehát nem sok cég privatizál bizonyos ipart, akkor ugyanaz a monopolhelyzet kialakulhat a külföldi és a magyar termelőrelációban, mint eddig az állami fölvásárlás-feldolgozás viszonyában. Az viszont nyilvánvaló, vannak emberek, akik úgy gondolják, hogy nem szabad az élelmiszeripart külföldieknek privatizálni, az alaptevékenység mintájára egyre több magyarországi tulajdonost kell kreálni. Alapelvnek jó, de azt tudnunk kell, hogy az élelmiszeriparunkban tőkeinjekció nélkül nem fogunk sikereket elérni, mert elavult berendezések vannak, a világpiac pedig minőséget kíván.

A másik kérdés, hogy nagy cégek megjelenése az élelmiszeriparban mindenhol piacot is jelent egyben, ugyanis az élelmiszerek jelentős része bizalmi cikként kezelik a piacon. Nem mindegy, hogy ki kínálja eladásra azt a bizonyos terméket, erre jó példa a német keleti tartományok esete, ahol tulajdonképpen odahaza is megverték a német mezőgazdaságot a nyugati tartományok mezőgazdasági termékei. Mindenki azt hitte, mindenki rettegett, hogy a keleti olcsó termékek el fogják árasztani a nyugati tartományokat, és ott nem tudom, mi fog történni, összeomlik a német piac. Mi történt: az, hogy sorra mentek tönkre a keleti tartományok üzemei, beleértve az LPG-eket,¹⁷ a TSz-eket, mert nem vette meg a kutya sem a termékeiket. Abban a pillanatban, hogy megnyíltak a határok, mindenki nyugati minőségű élelmiszert akart venni. Nem érdekelte az, hogy a keleti olcsóbb. Az Alexanderplatzon árusították a TSz-ek a termékeiket, mindenki azt a terméket akarta fogyasztani, ami előle addig el volt zárva. Sajnos néhány terméknél ez velünk is megtörténhet akkor, ha ez a privatizáció, ez a lépés nem történik meg.

Sok adattal nem kívánom Önöket terhelni, de néhányat azért elmondanék a megtörtént privatizációból. A cukoripar 11 üzeméből 8 privatizálásra került vegyesvállalatként. Ez a 75%-át képviseli a magyar cukorgyártásnak, és a külföldi részesedés

¹⁷ Landwirtschaftliche Produktionsgenossenschaft

32%.¹⁸ Az édesiparban 2 többségi külföldi tulajdonba került a 3-ból. Tehát itt külföldi többség van, a szesziparból 7-ből 4 itt szintén külföldi vegyesvállalatba került, a dohányiparban 8 üzem van, ebből 4 gyár, 2 fermentáló,¹⁹ 1 kutató és 1 dohányelosztó, itt 2 vállalatnál történt meg a privatizáció. Itt magyar többség van, a sörben 7 sörgyárunk van, 5 van minisztériumi hatáskörben, 1 külföldi hatáskörben, és 1 alakult át. Egyéb ágazatokban jelentéktelen a privatizáció ez ideig, tehát nincs értelme ezekről beszélnünk.

El kell mondanom még befejezésül, hogy a mezőgazdaság privatizációja – annak ellenére, hogy rengeteg hasonló vonás van – nem hasonlítható össze az egyéb privatizációkkal. Másként kell ennek történnie, nagyon oda kell figyelni minden jelzésre, ami ezzel kapcsolatosan érkezik. Az, hogy így a parlamentben kampányok hangzottak el arról, hogy kié lesz a magyar föld, és egyik oldalról az hangzik el, hogy nem kell a föld senkinek sem, a másik oldalról az hangzik el, hogy mindenkinek kell, ez természetesen a kampányrésze a dolognak. Azért azt nekünk tudnunk kell, ha már csatlakoztunk egy párthoz, amelyik pillanatnyilag a legerősebb pártja a parlamentnek, hogy mi a kívánatos ezen a téren. Szerintem a kívánatos az, hogy megmagyarázzuk az embereknek, hogy igenis a föld kell. Annak a gumicontrágásnak nem lehet bedőlni, hogy egy új generáció van Magyarországon, és a föld nem kell senkinek sem. A föld igenis kell, mindenkinek azt kell mondani, hogy csak akkor szabaduljon meg a földtulajdonától, ha konkrét befektetési célja, szándéka van máshova.

Azért, hogy az eddigi mechanizmus tovább menjen – tehát hogy a konyhabűtört lecseréljék, vagy esetleg a Ladát lecseréljék egy nyugati rokontól levetett Fordra –, ez egy életveszélyes játék, mert tényleg az lesz, hogy bizonyos emberek egyik napról a másikra vesztik el a jövőjüket. Én nem azt mondom, hogy az öt holdból meg lehet élni, ne értsenek félre, nem erről van szó, hanem arról van szó, hogy itt a föld ára egy stagnálás után nagyon meg fog emelkedni. Ez a történelemben mindig így volt nagyon meredeken. Az, hogy a magyar mezőgazdaság milyen pozícióban van, milyen piaci pozícióban lesz, ez el fog dőlni a későbbiekben. Nyilván az irányításra az ágazati minisztériumnak rendkívül oda kell figyelnie. A szovjetunióbeli átalakulásokat²⁰ illetően oda kell figyelni, mi történik Ukrajnában, mi történik a Szovjetunióban. Az biztos, hogy belátható időn belül a piaci pozícióink javulni fognak a nyugat-európai piacon. Igazi versenytárs nem jelenik meg még ebben az időszakban keletről. Amennyiben a versenytárs ott fog megjelenni, tehát akkor, amikor esetleg

¹⁸ Lásd BERTALAN Péter: *Egy „keserűes” történet. A magyarországi cukoripar privatizációja a globalizáció és a geopolitika tükrében*. Éghajlat, 2016.

¹⁹ A fermentálás mikroorganizmusok segítségével végrehajtott ipari folyamat, erjesztés.

²⁰ A szovjet parlament utolsó ülésére 1991. december 26-án került sor, amikor a parlament feloszlatta magát, és 1991. december 31-i dátummal kimondta a Szovjetunió megszűnését.

Önök azt hallják, hogy a magyar gazdaságok – esetleg éppen Bábolna – egy keleti mozgásban érdekelt, vagy kelet felé próbál kihelyezni tőkét, vagy ott megalapozni valamit, akkor az abból táplálkozik, hogy olyan történelmi szituációba került Magyarország, amikor élhet azzal az előnyével, hogy ezen a területen van gyakorlata. Nekünk gazdasági kapcsolatunk volt ezekkel az országokkal, könnyen előfordulhat, hogy mi fogunk magunknak versenytársat teremteni odakint. Ettől ne tessék megijedni, ha mi jól sáfárkodunk a javainkkal, akkor egyben piacot is kreálunk magunknak, mert ezeken a területeken vetőmag, tenyészállat, egyebek nagy mennyiségben szükségeltetnek a későbbiekben. Amennyiben mi jól csináljuk a dolgunkat, akkor ez innen kerül oda, mert mi azért jobban ismerjük ezt a terepet, mint a nyugatiak. Köszönöm szépen a figyelmüket.

AZ MDF MÁSODIK GAZDASÁGI KONFERENCIÁJÁNAK ÁLLÁSFOGLALÁSA

A Magyar Demokrata Fórum II. Gazdasági Konferenciája eredményesnek ítéli a kormány kétéves gazdaságpolitikáját, mert a külső és belső pénzügyi egyensúly és az ország fizetőképessége iránti bizalom helyreállt, a piacgazdaság jog- és intézményrendszere döntő részben kiépült, a privatizáció és a külföldi tőkebefektetés előre haladt. Sokszor akadályokba ütközik a tulajdonátalakítás a mezőgazdaságban.

A Konferencia megítélése szerint gazdasági növekedést elősegítő gazdaságpolitikára van szükség.

1. Fel kell gyorsítani az infrastruktúra fejlesztését, mindenekelőtt a távközlés és az úthálózat bővítésére van szükség. A lakossági megtakarításokat is be kell vonni ezek finanszírozásába.
2. További intézkedésekkel kell segíteni a külföldi termelő- és működőtőke bevonását. Az állami intézmények és az önkormányzatok kedvezményes telekátadással támogassák az új munkahelyteremtő beruházásokat.
3. A külső és belső pénzügyi egyensúly fenntartása mellett a gazdaságélénkítő és az antiinflációs törekvések jegyében a betéti és a hitelkamatok csökkentését kell szorgalmazni, hogy a lakossági és a vállalkozói megtakarítások egy része a beruházási szektorba áramoljon.
4. Az új privatizációs technikákkal, új finanszírozási megoldásokkal és állami garanciákkal is elő kell segíteni, hogy a hazai magánszemélyek és társaságaik mind nagyobb számban váljanak tulajdonossá.
5. Az állami, a közületi és az önkormányzati megrendelések olyan szabályozására van szükség, amely a hazánkban működő vállalkozások termékeit és szolgáltatásait részesíti előnyben.
6. A hazai termékek bel- és külpiazi versenyképességét növelni kell a GATT¹ és az EK előírásaival összhangban álló módon, az adópolitika és a vámpolitika, valamint a többi gazdaságpolitikai részterület jobb koordinációjával.

¹ A huszadik század első évtizedeiben a kereskedelmi folyamatok arra ösztönözték az országokat, hogy egyre összetettebb kölcsönhatásba lépjenek egymással, ami szükségessé tette egy olyan platform létrehozását, amely elősegíti és szabályozza a kereskedelmi kapcsolatokat. Az ennek nyomán 1947-ben létrejött Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) nemcsak a kereskedelem többoldalú megközelítését megteremtő kerekasztal-megbeszélésekhez biztosított fórumot, hanem

7. Elő kell segíteni a termőföldek magánkézbe adását és a szövetkezetek vagyonevesítését, hogy az a törvényeknek megfelelően történjen meg.
8. Meg kell gyorsítani a szociális ellátást biztosító nagy elosztórendszerek reformját.
9. Aktív foglalkoztatási politikát kell megvalósítani.
10. Fel kell gyorsítani a piacgazdaság hiányzó intézményeinek megteremtését (garanciarendszer, földhitelintézet, jelzálogrendszer).
11. A Konferencia egyetért azzal, hogy a közteherviselésnek érvényt kell szerezni a pénzügyi és adófizetési fegyelem megkövetelésével, ugyanakkor a közpénzek felhasználásának kemény kontrollját is el kell érni.

Balatonfüred, 1992. április 12.

---

egy nemzetközileg elismert kereskedelmi szabályrendszert is létrehozott. Az alapgondolat szerint „a vámok és más kereskedelmi akadályok lényeges csökkentése, valamint a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatokban a megkülönböztető elbánás felszámolása révén egyenlő versenyfeltételeket kell teremteni valamennyi tagország számára.

EPILOGUS

A napjainkig megteendő út Antall József és követői számára nehéznek és rögzösnek látszott. Új piacokat megszerezni a gazdasági versenyben nem volt könnyű. Az 1980-as évek végén a külkereskedelmi forgalom közel 50%-a még a hagyományos kelet-közép-európai partnerek piacaira irányult, ezért összeomlóban volt. Az ipari kapacitások közel 30-40%-a felszámolásra került, a megmaradt rész modernizációra, technológiai fejlesztésre szorult az amortizáció miatt. A következmények: a külföldi tőke bizalmatlansága, a termelékenység csökkenése, kapun belüli munkanélküliség. A bruttó 21 milliárd dollár adósság mellett az ország valutatartalékai 600 millió dollárra csökkentek. Az adósságspirál és az inflációspirál kettős csapdájában vergődünk. A magyar adósság jellemzője, hogy a kölcsönöket nyugati bankoktól vettük fel. Lengyelország főleg kormányoktól vett fel kölcsönöket, azért kaphatott induláskor sok segítséget jelentő haladékot, mert a kormányok garanciát adtak a későbbi visszafizetésre, erre nekünk nem volt módunk. Ebből következett az is, hogy a költségvetés kiadásai évről évre meghaladták a bevételeket, azaz az inflációspirál felfelé haladt. Törleszteni pedig csak újabb, sokszor drágább hitelekkel lehetett, így tudtuk a túléléshez a feltételeket megteremteni. A privatizáció gazdaságjogi feltételeit gyorsan kellett megteremteni. Ez számtalan gondot okozott. Szociális körülmények megváltozásával is járt, ilyen jelenség volt a munkanélküliség. Ennek az állapotnak a leírása a szociológiai vonatkozású történetírásra vár.

A gazdasági változások a gyors politikai fordulatokhoz képest mindig lassúak. A Nyugat nemcsak a gazdaság strukturális felépítését tekintve, hanem technológiai szempontból is nagy előnyben volt a Kelethez képest. A kettős lemaradást behozni nehéz. Vannak olyan strukturális változások a gazdaságban – kettős bankrendszer, a tőzsde bevezetése, a tulajdonformák megváltoztatása –, amelyek a politikai intézményrendszerrel együtt reformszerűen gyorsan megvalósíthatók, de a gazdasági élet és a politika tempója közti eltérések miatt gyakran társadalmi feszültség keletkezik.

Az 1947-ben kezdődő, több mint 50 évig tartó hidegháború mint globális geopolitikai tényező vezetett el a rendszerváltozáshoz. A privatizáció a rendszerváltoztatás összetett, sokvektorú politikájának, erőpolitikájának eredője lett. Ennek bonyolult technikai rendszere önmagában is igazolta, hogy milyen nehéz volt a szocialista rendszer gazdasági struktúráját lebontani, és az újat úgy felépíteni, hogy az ország gazdasági és politikai szempontból működőképes maradjon. Az Antall József által vezetett kormány lehetőségeihez képest mindent megtett ennek érdekében.

*A Magyar Napló Kiadó
az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének,
valamint az 1999-ben alapított
Könyves Szövetségnek tagja
www.konyves-szovetseg.hu*

Kiadja a Magyar Napló Kiadó Kft.
1062 Budapest, Bajza u. 18.
www.magyarnaplo.hu
Felelős kiadó a Kft. ügyvezetője
Felelős szerkesztő Zsiga Kristóf
A kötetet gondozta Simon Adri
Tördelőszerkesztő Bornemissza Ádám
A borítót Oláh Máttyás László és Porpáczy Zoltán tervezte
Készült a Pannónia Nyomdában, Budapesten

